

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ЕСТЕТИКА І ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Збірник наукових праць

Виходить два рази на рік

Заснований у червні 2011 року

Випуск 22

Київ – Полтава
2020

УДК: 37.013(111.852:17)

Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – 2020. – Вип. 22. – 224 с.

Засновники та видавці:

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 11 від 23 листопада 2020 р.)

Головний редактор

Сотська Г. І., доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Заступник головного редактора

Сулаєва Н. В., доктор педагогічних наук, професор

Відповідальний секретар

Лобач О. О., кандидат педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія

Ничкало Н. Г., д. пед. н., проф., дійсний член
НАПН України, Відділення професійної
освіти і освіти дорослих

Гриньова М. В., д. пед. н., проф., член-кор.
НАПН України

Пікула Н., д. хаб., проф., Інститут соціальної
праці Педагогічного університету імені
Комісії народної освіти у Кракові

Єрушка У., д. хаб., проф., Інститут педагогіки
Академії спеціальної педагогіки імені Марії
Гжегожевської у Варшаві

Бабушко С. Р., д. пед. н., проф., Національний
університет фізичного виховання і спорту
України

Вовк М. П., д. пед. н., ст. наук. співр., Інститут
педагогічної освіти і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України

Дяченко-Богун М. М., д. пед. н., проф., Полтавський
національний педагогічний університет імені
В. Г. Короленка

Жамардій В. О., к. пед. н., доц., ВДНЗУ «Українська
медична стоматологічна академія»

Палічук Ю. І., к. пед. н., доц., ВНЗ України
«Буковинський державний медичний університет»

Рибалко Л. М., д. пед. н., ст. наук. співр., Національний
університет «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка»

Фазан В. В., д. пед. н., проф., Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Федій О. А., д. пед. н., проф., Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Хомич Л. О., д. пед. наук, проф., Інститут педагогічної
освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України

Рецензенти

О. В. Аніщенко, доктор педагогічних наук, професор

Л. І. Лимаренко, доктор педагогічних наук, професор

Ян Сікора, доцент (Польща)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24249-14089 ПР від 21.12.2019 р.

*Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань (категорія «Б»)
у галузі «Педагогічні науки» (Наказ Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 р.)*

*Збірник наукових праць індексується наукометричними базами Index Copernicus International (ICI),
Google Scholar, Ulrichsweb Global Serials Directory, EBSCO, Наукова періодика України*

ISSN 2226-4051 (Print)

ISSN 2616-6631 (Online)

© Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
імені Івана Зязюна, 2020
© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

AESTHETICS AND ETHICS OF PEDAGOGICAL ACTION

Collection of scientific papers

Edited twice a year

Founded in June 2011

Issue 22

Kyiv – Poltava
2020

УДК: 37.013(111.852:17)

Aesthetics and ethics of pedagogical action: Collection of scientific papers / Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. – 2020. – Is. 22. – 224 p.

Founders and editors:

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Recommended for publication by the Academic Council of Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine (Protocol № 11 on 23 November 2020)

Editor-in-chief

Sotska H. I., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Corresponding Member of NAPS of Ukraine

Deputy Editors

Sulaieva N. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

Executive Secretary

Lobach O. O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Editorial board

Nychkalo N. G., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Full Member of NAPS of Ukraine, Department of Professional Education and Adult Education

Grynova M. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Pikula N., Doctor, Full Professor, Institute of Social Labour Commission Pedagogical University of Education in Krakow

Yerushka W., Doctor, Full Professor, Institute of Pedagogy of the Academy of Special Pedagogy of Maria Hżhehozhevskoyi in Warsaw

Babushko S. R., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine

Vovk M. P., Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine

Diachenko-Bohun M. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Zhamardiy V. O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, HSEIU (Higher State Educational Institution of Ukraine) «Ukrainian Medical Dental Academy»

Palichuk Y. I., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Higher Educational Institution of Ukraine «Bukovinian State Medical University»

Rybalko L. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Fazan V. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Fedii O. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Homytch L. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine

Reviewers

O. V. Anishchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

L. I. Lymarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor

Jan Sikora, Doctor, Associate Professor (Poland)

Certificate of state registration of KV № 24249-14089 IIP on 21.12.2019 p. Specialized edition of Pedagogical Sciences (Ministry of Education and Science of Ukraine №886 on 02.07.2020)

Collection of scientific works is registered in Index Copernicus International (ICI), Google Scholar, Ulrichsweb Global Serials Directory, EBSCO, Scientific periodicals of Ukraine

ISSN 2226-4051 (Print)

ISSN 2616-6631 (Online)

© Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, 2020
© Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, 2020

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ І ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

Георгій Філіпчук ПершOVERесневі нотатки: аспекти освітньої стратегії.....	9
Олександр Кучерявий Закономірності й принципи професійно-культурного розвитку вчителя.	21
Ольга Ходацька Проблема розвитку професіоналізму вчителів української мови та літератури в теорії педагогічної науки	32
Ірина Лисакова Формування креативного класу як інтенція розвитку вищої освіти.....	42

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

Андрій Ткаченко, Олена Жданова-Неділько Два образи головної опонентки Макаренка: мінливості життєвої дороги Валентини Дюшен	55
Юлія Комишан Педагогічні погляди Григорія Левченка на виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва	68
Юлія Мохірєва Видатні майстри українського народного мистецтва: біографічні наративи	80

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

Наталія Сулаєва, Вікторія Ірклієнко Навчальна дисципліна «Університетська освіта та академічне письмо» у професійній підготовці майбутніх учителів освітньої мистецької галузі	96
Віра Бурназова, Олена Костєвич Арт-терапевтичні методи в роботі вчителя музичного мистецтва.....	108
Іван Дерда Розвиток повного контрольованого дихання у професійному становленні майбутнього співака	118
Леся Прусова Соціокультурна компетентність у професійній підготовці фахівців із хореографії.....	131

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Teresa Janicka-Panek Metody nauki czytania w opinii współczesnych nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w polsce (z teorii i praktyki pedagogicznej).....	140
--	-----

Мирослава Вовк

Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні:
виклики та перспективи..... 150

Наталія Семініхіна

Формування лідерської компетентності у магістрів освіти
в університетах Австралії..... 165

Юлія Котелянець

Підготовка вихователів до використання інноваційних технологій
розвитку творчого розповідання дошкільників 179

Дмитро Петренюк

Концепція внутрішньої гри як засіб музичного коучингу 189

РЕЦЕНЗІЇ

Микола Зимомря, Ірена Андрошук, Ольга Баніт, Марія Якубовська

Цінне видання – у ювілейний вінок визнання
(рецензія на книгу «Pedagogika bez granic» / Pod redakcją Franciszka Szloska.
Warszawa: Instytut Pedagogiki Akademii Pedagogiki Specjalnej
im. M. Grzegorzewskiej, 2019. 492 s. («Педагогіка без кордонів» /
за ред. Франтішека Шльосека. Варшава: Інститут педагогіки
Академії спеціальної педагогіки імені М. Гжегожевської, 2019. 492 с.)).....201

**ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ
Й МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ**

Мирослава Вовк, Олена Лобач

Синергія науки і практики в реформуванні педагогічної освіти
(інформація про серію заходів ПООД імені Івана Зязюна НАПН України
з питань удосконалення професійної підготовки сучасного вчителя
в закладах педагогічної освіти за 2020 р.) 208

Відомості про авторів 216

CONTENT

PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF PEDAGOGICAL ACTION

Heorhii Filipchuk

September 1 notes: aspects of educational strategy 9

Alexandr Kucheriavyi

Regularities and principles of a teacher's professional
and cultural development 21

Olha Khodatska

The problem of professionalism development of teachers
of the Ukrainian language and literature in the theory of pedagogical science 32

Irina Lisakova

Formation of a creative class as an intention
for higher education development 42

EDUCATIONAL AESTHETICS AND ETHICS

Andriy Tkachenko, Olena Zhdanova-Nedilko

Two images of Makarenko's main opponent:
the variability of Valentina Duchamp's life path.....55

Juliia Komysan

Pedagogical views of Hryhoriy Levchenko on the education
of future music teachers.....68

Yuliia Mokhirieva

Outstanding masters of Ukrainian folk art:
biographical narratives 80

ART EDUCATION: THEORY, HISTORY, METHODS

Nataliia Sulaieva, Viktoriia Irkliienko

The subject "University education and academic writing"
in the process of training future teachers of the educational field "Art".....96

Vira Burnazova, Olena Kostievykh

Art-therapeutic methods of a music teacher's work 108

Ivan Derd

Development of full controlled breathing
for the professional development of the singer 118

Lesia Prusova

Socio-cultural competence in professional training
of choreography specialists 131

INNOVATIONS IN ARTS AND PEDAGOGICAL EDUCATION

Teresa Janicka-Panek

Modern teachers of preschool and early school education in Poland
about the methods of reading (pedagogical theory and practice) 140

Myroslava Vovk

Trends in the development of pedagogical education in Ukraine:
challenges and prospects 150

Nataliia Seminikhyna

Formation of leadership competence in masters of education
in Australian universities..... 165

Juliia Kotelianets

Preparing educators for the use of innovative technologies
for the development of creative storytelling of preschoolers..... 179

Dmytro Petreniuk

The inner game concept as a method of music coaching 189

REVIEWS

Mykola Zymomria, Irena Androshchuk, Olha Banit, Mariia Yakubovska

Valuable edition – in the anniversary wreath of recognition
(book review «Pedagogika bez granic» / Pod redakcją Franciszka Szloska.
Warszawa: Instytut Pedagogiki Akademii Pedagogiki Specjalnej
im. M. Grzegorzewskiej, 2019. 492 s. («Pedagogy without boundaries» /
Ed. Frantisek Shlosek. Warsaw: Institute of Pedagogy Academy
of Special Pedagogy named after M. Grzegorzewskiej, 2019. 492 c.)).....201

INFORMATION ABOUT SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL, ART AND EDUCATIONAL ARRANGEMENTS

Myroslava Vovk, Olena Lobach

**Synergy of science and practice in the process of reforming
pedagogical education** (information about a series of events in Ivan Ziaziun
Institute of Pedagogical Education and Adult Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
on improving the professional training of modern teachers
in institutions of pedagogical education for 2020).....208

About the Authors 216

ФІЛОСОФІЯ І ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

УДК 37(477)

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.221980

Георгій Філіпчук, м. Київ

ORCID: 0000-0001-7397-0874

ПЕРШОВЕРЕСНЕВІ НОТАТКИ: АСПЕКТИ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ

В оглядовій статті висвітлено окремі проблеми національної освіти, її завдання, суспільну значущість для перспектив сучасного і майбутнього розвитку України та світу; наголошено, що нині в державі бракує цілісного й системного бачення якісного реформування цієї пріоритетної галузі. Доведено, що проблема «культурності» стосується багатьох напрямів і процесів виховання Людини та Суспільства, а саме: соціокультурного середовища; доступності народу до якісної освіти та культурної спадщини, духовних і матеріальних цінностей; культурно-освітньої державної політики; захищеності інформаційного національного простору від примітивного «маскульту», що спотворює людські душі агресивністю, відчуженістю від ріднокультурного і рідномовного. Сучасні реалії є такими, що культура, освіта, наука мають стати важливими складниками національної безпеки України, зважаючи на їхню людино-націє-державотворчу місію.

Ключові слова: *освіта; виховання; державні символи; українська мова; вчитель; соціальне середовище; інформаційний простір; культура; майбутнє людства.*

Постановка проблеми. Величний день Незалежності України і традиційний ПершOVERЕСЕНЬ. Очевидно, ці дати є різновеликими, різноплановими й різноголосими. Вони несуть у собі не лише відмінні характеристики, але й сутнісно інші чуттєві налаштування. Проте мають єдину духовну, етичну, світоглядну, політичну основу, ймення якої – Україна. Така єдність державного, загальнонаціонального свята з людиноцентричним та гуманістичним «першодзвінковим» дійством, учасниками якого у свій час була більшість із нас, є природною. Подібне судження повертає мене в такі вже далекі роки національного відродження кінця 1980-х – початку 1990-х, перших поступів української

суверенності. Стверджую – освіта (в її кращих проявах) завжди нуртувала в лоні української державної ідеї, навіть за умов жорстоких процесів денаціоналізації, знекорінення українства, які супроводжували його впродовж майже цілого ХХ століття – людиновбивчого і мововбивчого для України. Тому уроки історії мають бути «перекладено» на мову філософії і змісту української освіти.

Метою статті є висвітлення проблем, що характеризують сутність освітніх стратегій, обґрунтування й вибір шляхів і засобів якісного реформування освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. З власного досвіду колишнього очільника освіти на Буковині скажу, що громадянському налаштовані педагоги, інтелігенція, просвітяни, громадські активісти свідомо й наполегливо в умовах бездержавності України вирішували ті чутливі проблеми, які й досі вирішує (не завжди успішно) незалежна держава, а саме: удосконалювалася мовна мережа шкіл, дошкільних закладів, професійно-технічних училищ, формуючись як україномовна і рідномовна; зникла така проблема як звільнення «за бажанням батьків» від вивчення української мови. Адже, наприклад, у 1987 році її не вивчали в області понад 2000 учнів російськомовних шкіл, а в 1989 – 1990 навчальному році вперше за всю історію краю в освітніх закладах розпочато вивчення української мови для дітей та учнів румунської національності; вирішено одне з найбільш складних національно-культурних питань, коли румунам було повернуто латинську абетку, знищену сталінським режимом; упроваджувався в навчальні плани предмет «українознавство»; формувалася нова концепція розвитку національної школи; започатковувалися літературно-мистецькі часописи для обдарованих дітей; підготовлено абсолютно новий підручник з історії України, альтернативний до концепції тоталітарного погляду на світ; відкривалися нові гімназії, ліцеї, різнопрофільні літні школи; у багатьох навчальних закладах, інститутах, університеті створювалися осередки Товариства української мови, а також асоціація вчителів української мови та літератури тощо. За часів радянщини подібні «реформи» реалізовувалися архіскладно. Скажімо, українською мовою почали викладання

загальноосвітніх предметів у новоствореній чернівецькій середній «єврейській» школі. При цьому було виведено з офіційного і професійного вжитку поняття «російської, румунської, молдавської, польської, єврейської шкіл», переконуючи в цьому тодішнє Міністерство народної освіти, обстоюючи право і обов'язок на теренах України називатися українськими школами, зберігаючи певний національно-культурний контент у змісті освіти. На початку 90-х у всіх освітніх закладах наказом Обласного управління освіти запроваджувалася щотижнева процедура підняття Державного Прапора і виконання Державного Гімну України. Тому парадоксально виглядає цьогорічна «інновація» в Києві щодо впровадження в школах державотворчого дійства – підняття Прапора і виконання Гімну, коли це вже майже три десятиліття відбувається на теренах України. Хоча саме наша столиця має бути прикладом для наслідування щодо національно-патріотичного виховання української молоді, бо «нема на світі України, / Немає другого Дніпра» (Шевченко, 2011, с. 299).

Культурно-освітній пріоритет в національному інформаційному полі відсутній (за рідкісними винятками). На телеекранах практично не популяризуються відповідні теми, особистості, програми, які конче потрібні суспільству, сім'ї, молоді. Ця асоціальна, антигромадянська тенденція лише посилюється, значно ускладнюючи завдання творення Людини. Нещодавна заява секретаря РНБО України щодо двох суспільно значущих проблем в Україні – війні та освіті, на жаль, не може бути почутою тими, хто «окупував» національні багатства України. Варто визнати, що нічого доброго не відбуватиметься в Україні, допоки в усіх ланках життєдіяльності держави не перебуватимуть освічені, по-громадянському виховані, вмотивовані до праці люди. Їх здатна формувати тільки освіта і здорове соціальне середовище. Попри те, що більшість керівників освітніх (і не тільки) установ наголошують, що «освіта поза політикою», нагадаю, що освіта і є найбільш нагальною політичною проблемою. Адже вона є визначальним чинником для економічного розвитку, прогресу і успішної конкуренції; для трансформації і передачі культурних цінностей і традицій наступним поколінням; для соціальної стабільності, успіху й громадянського процвітан-

ня; для особистісного саморозвитку, самореалізації, якісного і продуктивного життя. «Ось чому, – пише у своїй книзі «Школа майбутнього» відомий у світі експерт К. Робінсон, – держава витрачає так багато грошей на освіту, яка стала однією з найпотужніших індустрій у світі. Самі тільки Сполучені Штати Америки витратили 2013 року 632 мільярди доларів на освіту й професійну підготовку... Типова історія реформи звучить так. Ефективна система освіти дуже важлива для економічного процвітання країни й боротьби з конкурентами» (Кен Робінсон і Лу Ароніка, 2018, с. 33). Особливу актуальність має ця теза в умовах війни, жорстокої конкуренції в усіх сферах життя, наявних загрозах і викликах для України.

Безумовно, школа сьогодні є іншою, інші завдання, соціокультурне середовище. Фахівці з педагогіки стверджують, що школам варто переключитися передусім на викладання *«чотирьох К» – критичного мислення, комунікації, колективної роботи й креативності*, наголошуючи на загальноцільових життєвих уміннях навчатися новому і захищати свою ментальну рівновагу. Здійснюючи модернізацію освіти в умовах інформаційно-знаннєвого глобального простору, не варто ставити імперативне завдання навчити «всього» чи опанувати «все». Англійський письменник Р. Олдінгтон ще в середині ХХ століття зауважив: «...усього, що необхідно знати, навчити не можна, вчитель може зробити тільки одне – *вказати дорогу*, тим самим нагадуючи відому китайську приказку, що “Вчителі відкривають двері. Входиш ти сам”» (Цитати, афоризми, 2013).

Ця дидактична метафора підтверджує необхідність упровадження в будь-які реформи основоположної цінності – сприяти насамперед вихованню і становленню гуманістичної, громадянської Особистості. Аналіз сучасної філософії освіти зарубіжних країн (західної і східної інтелектуальних традицій) засвідчує про гуманістично-гуманітарну зорієнтованість багатьох національних освітніх систем, зокрема й тих країн, що входять у першу п’ятірку найбільш розвинутих економік (Великобританія, Японія). Адже там, наприклад, «Музику», «Образотворче мистецтво», «Дизайн», «Драму», «Мистецтво», «Історію мистецтв» розпочинають вивчати з початкової школи. В Японії кількість

навчального часу на художньо-естетичний компонент (разом із літературним) **доходить до 50%**. Причому *«Музика»* в 1 класі **викладається** тричі на тиждень, двічі – у 2-8 класах. Майже в усіх школах функціонують хорові колективи та великі зведені оркестри юних музикантів. Тим паче не намагаються на офіційному рівні мінімізувати гуманітарний складник у навчальних планах і програмах. Такий підхід збагачує зміст освіти, підтверджує життєвість освітньої моделі, коли математика, інженерія, інформатика, природничі дисципліни, технології синтезуються з етичним, естетичним, гуманітарним і суспільство-знавчим напрямками.

Нинішній реформаторський рух в освіті не може не враховувати педагогічні гуманістичні ідеали просвітництва, західної культурної традиції, як і нові вимоги теперішнього часу, що формують своєрідність світоглядного бачення, зорієнтованого передусім на ефективну освіту, яка забезпечує процвітання *економіки і конкурентоспроможність конкретної країни*. Підвищення наукових стандартів є логічним обрамленням цієї парадигми. Проте існує й такий, достатньо аргументований підхід, що класичні гуманітарні дисципліни вважаються не менш значущими для особистісного і суспільного розвитку, зокрема й для прогресу в економіці.

Найвищий рівень стандартів щодо змісту, знань, компетентностей не вичерпуватиме проблемності наростаючих і непередбачуваних тенденцій. Тема прогресу і виживання людства дедалі більше актуалізуватимуть цінність «освіти культурної». Для України вона є надзвичайно чутливою, оскільки перспектива криється не тільки в цивілізаційній необхідності гуманізму, але й в оптимізації (відповідно до національних інтересів України) «передачі» суспільству культурних цінностей, на яких виховуватимуться наступні покоління українців. Аксіологічна виразність культуровідповідної освіти та суспільного виховання мусить окреслюватися **пріоритетами націє-державотворчого розвитку**. Цінності, які закладатиме в суспільній свідомості та нормах поведінки сучасна освіта, визначатимуть український вектор на далеку перспективу. Аксіомою стає підхід, який обґрунтовувався у свій час європейськими просвітителями. Так, у

теорії Bildung, як її визначає Гумбольдт, ідеться не про вагомість нагромадження об'єктивних знань, а про «визнання розриву між примноженням дрібних галузей знання та моральним прогресом людства» (Європейський словник філософій, 2013, с. 219).

Проте є розуміння того, що стратегічний вектор сучасної і майбутньої освіти мусить бути сфокусований не на простому раціональному вдосконаленні компетентностей згідно з існуючими й майбутніми професіями. Радше за все покликання освіти полягає в системній підготовці *людського капіталу*, насамперед молоді, до наявних і ймовірних викликів, загроз, нетривіальних завдань, вирішення яких потребують безпека і прогрес соціуму. Отже, слід дати осмислену оцінку – чи здатна освіта вирішувати цю проблему, що варто робити і яким чином. Безумовно, якісною освітою може вважатися тільки та, що адаптивна часу, цивілізаційним і національним потребам, яка максимально стимулює особистісний розвиток, мотивацію. Згадуваний педагог-дослідник К. Робінсон наголошує на тих якісних характеристиках і компетенціях особистості, які необхідно формувати в будь-якій національній системі освіти, школі, університеті. Ними є «допитливість, творчість, критичне мислення, уміння спілкуватись, співпраця, співчуття та емпатія, самовладання, громадянська свідомість» (Кен Робінсон і Лу Ароніка, 2018, с. 9).

Зважаючи на непередбачуваність майбутнього, коли за кілька десятиліть зникне, за різними оцінками, до половини чи двох третин сучасних робочих місць, складно прогнозувати розвиток професій у майбутньому, а тому перспективнішим є шлях освітньої підготовки молоді до очікуваних викликів, завдань і загроз, забезпечуючи соціальні ліфти для мобільності, креативності, державної захищеності.

Парадигмою для освітньої політики мусить стати пріоритет «культу культури в освіті», оскільки лише «культурна», органічна освіта спроможна «олюднювати» людину, народ, державу, стати помітними і цікавими для «себе» і світу. Лідером у світі будуть лише ті країни, що здатні й бажають створити найбільш ефективну систему шкіл, коледжів, ліцеїв, гімназій, університетів. Цивілізація перебуває в ситуації, коли її перспектива значною мірою залежатиме від того, чи вдасться

людству здолати переважний транснаціональний «ідеал» культу і фетишу наживи та грошей, який винесено на п'єдестал політичних і суспільних прагнень, і чи стануть культура, освіта, наука найбільш затребуваними і пошанованими цінностями. Ця суперечність має універсальний вимір і притаманна як глобальним, так і національним стратегіям розвитку. Але є спільний знаменник у цьому надважливому завданні. Він окреслений передусім документами ООН, світових Самітів за участю лідерів усіх країн світу, в яких проголошуються орієнтири життєдіяльності: «Майбутнє, якого ми хочемо, з культурою».

Що? Які цінності? Якими дорогами вести «до храму» істини, краси і добра нашу молодь? – питання, що вічно стоять на порогах наших шкіл, університетів. Сьогодні, коли Україна продовжує в борні з агресором відстоювати власну свободу, соборність, суверенність, найвищою цінністю, що наскрізно мусить проникати в усі життєтворчі пори освітніх закладів, є українська державність. Лише з її утвердженням нація здатна уможливити рух до прогресу, забезпечити розвиток людини і суспільства, успішно конкурувати і перемагати. Без неї народ буде кинуте на поталу «іншим» і розчиниться серед них. Попередні століття з лінгвоцидами, геноцидами, голодоморами для бездержавних українців є тому підтвердженням. Пригадаймо, як у січні 1918 року, більшовицькі окупанти, захопивши Київ, за кілька днів розстріляли понад 5000 осіб лише за те, що були українцями, розмовляли українською мовою, носили український національний одяг, співали українських пісень, шанували Тараса Шевченка. Передамо учням і студентам факти зловісної політики в новоутвореній квазі-державі УРСР, коли в 1929 – 1930 роках на харківському судовому процесі «Спілки Визволення України» знищувалися визначні діячі національної науки, культури, освіти, церкви. Так, на своїй рідній землі бездержавний українець був позбавлений права говорити і навчатися рідною мовою, друкувати рідномовні книги, знати свою історію. Полтавський губернатор Багговут у секретному донесенні «Объ украинскомъ движеніи и мѣрахъ борьбы съ нимъ» 1914 року напише: «Привлекать на должность учителей по возможности только одних великоруссовъ, таковыми должны быть и директора

народныхъ училищъ, всякаго учителя, проявляющаго склонности къ украинскому движенію, немедленно устранять, ставить ректоровъ исключительно великоруссовъ, учащій персоналъ долженъ быть только изъ великоруссовъ, поясняя, что «украина» означаетъ «окраина», что никогда никакого «украинскаго» народа не было» (Секретный доносъ полтавскаго губернатора Багговута министру внутреннихъ делъ, 1917).

Тому сучасна «школа» мусить вийти за межі свого відомчого простору, відійти від поверхового, часто сфальшованого осмислення минулого, бо це унеможливлуватиме об'єктивність в оцінках сучасного, прогнозувати і «роздивлятися» своє майбутнє. Наша молодь має сповна зрозуміти, що в українській історії не було «добрих і злих», «ліберальних, демократичних і реакційних» чужинських режимів. Усвідомлюю, що навіть у часи нинішньої війни на загальноукраїнському рівні в умовах строкатого політичного середовища, активізації внутрішньої колаборації, відсутності стратегії гуманітарної та мовної політики формувати цю світоглядну позицію доволі складно. Тим паче, що історична, літературна, мовна, мистецька освітні концепції потребують суттєвих змін, спрямованих на посилення українознавчої і державотворчої парадигми.

Ще донедавна зміст національної освіти був насичений «ціннісними» сентенціями. Ми запопадливо виховували нашу молодь на фальшивому гуманізмі белінських, горьких, гладкових, крупських, не відкриваючи завіси для правди. Звісно, коли освітнє середовище зберігає ретроградність, а сценарій найвеличнішого свята Українського народу – День Незалежності обрамлено дешевою російською попсою у виконанні типажів «искусство вне политики», то варто адекватно реагувати, діяти, а не бути слухняними «гречкосіями». Недруги знають, хто володітиме свідомістю, душею, той утримуватиме у своїх руках політичну владу, пануватиме на рівні національних держав. Сила нації опирається на її дух. Спільнота рабів може побудувати великі піраміди, але вона ніколи не створить духовної величі, стверджували національні просвітники. Тому з усіх сил україноненависники тримаються за своє минуле і чинять супротив поширенню української мови на всі сфери українського життя,

фальшують національну історію, паплюжать визначні українські постаті, свідомо працюючи на федералізацію, русифікацію, деморалізацію України.

Телеканали і FM-радіостанції, культурно-освітній простір, незважаючи на Закон про українську мову, переповнені російськомовним контентом. Освіта перебуває в доволі непростій ситуації, пов'язаній не тільки з пандемією, що спричиняє загальну асоціальність (незважаючи на смартфонізацію навчально-виховного процесу), але й з активізацією наступу промосковських сил на весь спектр національно-культурних цінностей, тому боротьба за українську ідентичність стає домінуючим вектором національної освіти. За цих обставин не можна ігнорувати важливість знань з української мови та літератури, історії України, тим паче, що 2020 року 23 тис. учнів, які бажали вчитися в університетах та інститутах, повністю не впоралися із завданнями. Найгірші результати з історії України – 13,2% випускників мають незадовільні знання.

Наші надії і сподівання звернуто до педагогів, інтелігенції, учених, батьків, до всіх, хто є небайдужим до перспективи, долі наших дітей і молоді, що невдовзі формуватиме вектор державного, політичного, культурного, освітнього, духовного, економічного розвитку України. Держава потребує не нових облич, а нових ідей. Вона не зуміла уникнути найбільшого зла – фінансово-політичного олігархату, позбавленого не тільки українськості, але й соціальної відповідальності. Україна обрала (в особах більшості її предводителів) ту згубну модель глобального суспільного розвитку, яка нині домінує у світі – фетиш ненаситності, нищення природних ресурсів, соціальну несправедливість. Адже нині 26 найбагатших людей на Землі володіють прибутками половини населення планети (заява генерального секретаря ООН Антоніу Гутерріша), що породжує високий рівень фінансового розшарування у світі, економічну й соціальну нестабільність, війни, корупцію, злочинність, масову некеровану еміграцію, погіршення фізичного та психічного здоров'я людей, екологічні катаклізми. Знехтувано найважливішим етичним цивілізаційним принципом «відповідальності за

все живе», забуваючи, за словами Ф. Бекона, що «природу перемагають, тільки підкоряючись її законам».

Людство живе в екологічний борг, по-грабіжницькому, перевищуючи використання всіх природних ресурсів, які Земля може відновити впродовж одного року. Міжнародна організація «Глобальна мережа екологічного сліду» вважає, що для підтримання сьогоденного способу життя майже восьмимільярдного населення необхідно 1,6 планети. Усі ці виразки характеризують ситуацію в Україні ще в більш гіпертрофованому варіанті, оскільки тут відбувається (без перебільшення) демографічна катастрофа. Різко зменшується кількість населення. За повідомленнями Держстату 2020 року: на 100 померлих – 48 живонароджених. Лише за січень-травень цього року населення України зменшилося майже на 120 тисяч. За чверть століття, із часу прийняття Конституції 1996 року, яка проголосила людину найвищою соціальною цінністю, в 1-11 класах зменшилась кількість учнів на 3,5 млн. Ця надболюча проблема не стала впродовж тривалого часу пріоритетом для державної політики. Але знаймо, що багатства націй і народів криються далеко не в показниках виплавленого металу, зібраного врожаю, зрубаного лісу, надр і природних ресурсів. Вони – в людях, людському капіталі, у новозбудованих школах і дошкільних установах, в університетах і бібліотеках, в освіченості й вихованості нації, у національній культурі, науці, які є найвагомішими презентантами в жорстоко конкуруючому світі.

Висновки. Безумовно, сучасна нова українська школа в її широкому контексті, наука потребують якісно іншої державної політики, зокрема й у ставленні до Педагога – компетентного, патріотичного, по-громадянському відповідального, соціально захищеного, вмотивованого, «олюдненого» культурою. Оскільки не можна давати «іншим» те, чим не володієш «сам». Актуальність проблеми «культурності» не стосується лише змісту освіти, навчальних програм і підручників. Вона торкається багатьох інших напрямів і процесів виховання Людини та Суспільства, а саме: соціокультурного середовища; доступності народу до якісної освіти і культурної спадщини, духовних і матеріальних цінностей; культурно-освітньої державної політики;

захищеності інформаційного національного простору від примітивного «маскульту», що спотворює людські душі агресивністю, жорстокістю, відчуженістю від ріднокультурного і рідномовного. Сучасні реалії є такими, що культура, освіта, наука мають стати важливою складовою національної безпеки України, зважаючи на їхню людино-націє-державотворчу місію. Але для цього маємо бути переконані в правильності орієнтирів і цінностей на шляху до правди, свободи, справедливості, духовності.

24 серпня в Києві та інших містах на параді Гідності ветеранів війни на сході України ми побачили, відчули, пережили, переконалися, що саме в цьому дійстві сконцентровані наші національні й державні цінності, той унікальний духовний пласт військового аристократичного духу, національної гідності, людської честі і достоїнства. Не шукаймо і не блукаймо в позасвітах за взірцями для виховання Нації. Вони поруч з нами, в наших воїнах, захисниках і будителях національного духу.

Говорити з народом, найпаче з молоддю, варто тільки правдою, особливо, коли це стосується наших духовних, національно-культурних, державницьких орієнтирів. Мусять пам'ятати про це і нині суцї, кому доля вготувала бути провідниками нації, її будителями, просвітниками, керманичами, вченими. Бо ніколи не залишить доброго слїду в народній пам'ятї той правильний, рафінований і «приручений Гомер», який оспївує забаганки владцїв і сюзеренїв, ставши талановитим угодовцем, догоджаючи сильним свїту цього заради слави, кар'єрних злетїв, нагород і посад, власної его-помїтності. Очевидно, такі ніколи не матимуть права бути прикладом для нинїшніх і наступних поколїнь, бо варто не манїпулювати фразеологїчним патрїотизмом, «потокотом шумних і галасливих фраз, а тихою невтомною працею, – як казав А. Шептицький, – любити Україну».

Список використаної літератури

- Багговут, А. К. (1917). *Секретный доносъ полтавскаго губернатора Багговута министру внутреннихъ делъ Обь украинскомъ движеніи и мѣрахъ борьбы съ нимъ*. Полтава: Електр. тип. М. Г. Амчиславскаго.
- Кассен, Б. (Керів). (2013). *Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей* (Т. 3). Київ: Дух і літера.
- Конституція України*. (2006). Верховна Рада України: Офіційне видання, 11. Київ: Парламентське видавництво.
- Робінсон, К. & Ароніка, Л. (2018). *Школа майбутнього*. (Г. Лелїв, перекл.). Львів: Літопис.

Цитати, афоризми. Взято з <https://sites.google.com/>

Шевченко, Т. (2011). І мертвим, і живим, і ненарожденим... . В. П. Мовчан (Передм.),
Кобзар. Київ: Просвіта.

Heorhii Filipchuk

SEPTEMBER NOTES: ASPECTS OF EDUCATIONAL STRATEGY

The review article highlights some problems and tasks related to national education, its social significance for the prospects of current and future development of Ukraine and the world. It is noted that the state currently lacks a holistic and systematic vision of quality reform of this priority sector, which is the main component for progress in all segments of life, the basis for increasing human capital. Emphasis is placed on some essential areas of the educational process, the characteristics of the social environment, which significantly affects the content of education, civic development of the individual. In the context of events, tasks, and challenges that arose on the eve of the new school year, several issues that directly and indirectly affect education are considered.

It is proved that the urgency of the problem of "culturality" does not concern only the content of education, curricula, and textbooks. It concerns many other areas and processes of education of Man and Society, namely: socio-cultural environment; accessibility of the people to quality education and cultural heritage, spiritual and material values; cultural and educational state policy; protection of the informational national space from the primitive "masculinity" that distorts human souls by aggression, cruelty, alienation from the native culture and native language.

Modern realities are such that culture, education, science should become an essential component of the national security of Ukraine, given their human-nation-state-building mission. But for this, we must be convinced of the correctness of landmarks and values on the way to truth, freedom, justice, spirituality.

Keywords: *education, upbringing; state symbols; the Ukrainian language; a teacher; social environment; information space; culture; future of mankind.*

References

- Baggovut, A. K. (1917). *Sekretnyj donos poltavskago gubernatora Baggovuta ministru vnutrennih del Ob ukrainskom dvizhenii i merah borby s nim [Secret denunciation of the Governor of Poltava Baggovut to the Minister of Internal Affairs]*. Poltava: Jelektr. tip. M. G. Amchislavskago.
- Kassen, B. (Ed.). (2013). *Yevropeyskyi slovnyk filosofii. Leksykon neperekladnostei [European Dictionary of Philosophies. Lexicon of intransitives]*. (Vol. 3). Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*. (2006). Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiine vydannia, 11. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Robinson, K. & Aronica, L. (2018). *Shkola maibutnoho [School of the Future]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Shevchenko, T. (2011). *I mertvym, i zhyvym, i nenarozhdennym...* [And the dead, and the living, and the unborn...]. In *Kobzar*. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
- Tsytyaty, aforyzmy [Quotes, aphorisms]*. Retrieved from <https://sites.google.com/> [in Ukrainian].

Одержано 14.09.2020 р.

УДК 37.091.12:005.963]:008

Олександр Кучерявий, м. Київ

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.221983

ЗАКОНОМІРНОСТІ Й ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

В оглядовій статті розкрито зовнішні і внутрішні детермінанти, особливості, закономірності розвитку педагогічного професіоналізму з урахуванням положень системно-структурного, цілісного, синергетичного, аксіологічного, акмеологічного, культурологічного й особистісно-діяльничого методологічних підходів. Схарактеризовано аксіо-акмеологічну культуросферу особистості педагога як стратегічний детермінант його професійно-культурного розвитку. Проаналізовано сутність внутрішніх детермінант професійно-культурного зростання вчителя: професійна самотворчість, педагогічна творчість і різновиди його активності в контексті професійно-культурних цільових орієнтирів. Визначається система закономірностей розвитку педагогічного професіоналізму. Значна увага приділяється характеристиці авторських принципів сходження особистості вчителя від педагогічного професіоналізму до професійно-педагогічної культури.

Ключові слова: педагогічний професіоналізм; професійно-педагогічна культура; аксіо-акмеологічна культуросфера особистості педагога; професійно-культурний розвиток; закономірності розвитку педагогічного професіоналізму; принципи професійно-культурного розвитку вчителя.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку загальної середньої освіти вимагає розробленості відповідного теоретичного підґрунтя. На етапі реалізації державної Концепції «Нова українська школа» необхідно враховувати певні закономірності й принципи професійного і професійно-культурного розвитку вчителя. Відповідні теоретичні конструкти мають бути зорієнтовані на системне перетворення шкільної педагогічної дійсності, її переведення на новий ступінь якості відповідно до потреб суспільства у всебічному, духовно-моральному, психічному і фізичному розвитку особистості.

Якість реформ у загальній середній освіті залежить від учителя нової генерації, здатного до неперервного сходження від професійної компетентності до педагогічного професіоналізму,

до високого рівня професійно-педагогічної культури, що обумовлюється цілісною сукупністю конкретних детермінантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії акмеологічної науки виділяється група базових категорій і понять, що віддзеркалюють найвищі рівні, стадії, якості розвитку: «акме», «професіоналізм», «професійна культура», «зрілість» та ін. (К. Абульханова-Славська, 1991; Н. Кузьміна, А. Деркач, 1995). У науковому дискурсі у трактуванні педагогічного професіоналізму існують дві методологічні стратегії – особистісно-діяльнісна й аксіологічно-особистісно-діяльнісна.

Розробники першої (А. Маркова, Л. Мітіна, Є. Рогов, В. Семиченко та ін.) вважають професіоналізм основною категорією акмеології й визначають його як готовність особистості до самостійного розв'язання професійних завдань на високому рівні якості. При цьому вони закономірно спираються на положення Л. Виготського і С. Рубінштейна, за якими провідною детермінантою особистісного розвитку є творча самодіяльність і самостійність особистості. Проте вважаємо більш прогресивною другу методологічну стратегію (Н. Гузій, І. Ісаєв та ін.), згідно з якою модель педагогічного професіоналізму має аксіоядро. Зокрема, у структурно-змістовій моделі педагогічного професіоналізму Н. Гузій розвиток його структурних компонентів (мотиваційного, когнітивного, афективного і конативного) визначає аксіосфера (Гузій, 2004, с. 217).

Наступна базова категорія теорії професійно-культурного розвитку вчителя – професійно-педагогічна культура. Цей феномен на основі різних підходів розглядала значна кількість дослідників (О. Гармаш, С. Єлканов, В. Зелюк, Т. Іванова, І. Ісаєв, О. Кобенко, Т. Левашова, С. Муцинов, Ю. Рябов та ін.). Деякі науковці виокремлюють у структурі педагогічної культури аксіологічний компонент (Т. Іванова, І. Ісаєв). На особливу увагу заслуговує дослідження В. Гриньової, присвячене теоретичним і методичним аспектам формування педагогічної культури майбутнього вчителя. До компонентів педагогічної культури українська дослідниця відносить високий професіоналізм, педагогічну майстерність, знання предмета та методики його викладання, культуру зовнішнього впливу, культуру поведінки та ін. (Гриньова, 1998, с. 85-86). Тобто в ієрархії основних цінностей учителя є педагогічна культура як вершинна цінність. Теоретико-

методологічна основа розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи обґрунтована в дослідженні Т. Федірчик (2015).

Мета статті – визначити закономірності та принципи професійно-культурного поступу особистості вчителя від педагогічного професіоналізму до рівня професійно-педагогічної культури.

Методами дослідження є теоретичний аналіз сутності понять; системно-структурний метод задля обґрунтування зовнішніх і внутрішніх детермінант професійно-культурного розвитку вчителя.

Виклад основного матеріалу. Методологічний фундамент визначення закономірностей розвитку педагогічного професіоналізму як системної якості вчителя становить діалектична єдність системно-структурного, цілісного, синергетичного, аксіологічного, акмеологічного, культурологічного й особистісно-діяльнісного підходів, філософські положення щодо розвитку й активності особистості.

Визначення закономірностей і принципів розвитку педагогічного професіоналізму вимагає насамперед системних уявлень про нього як складник цілісного процесу професійного і професійно-культурного розвитку вчителя, що має специфічні фази і проміжні результати функціонування. Сукупність останніх треба розглядати як систему цільових орієнтирів, на послідовне досягнення яких спрямована активність учителя як суб'єкта кар'єрного зростання, професійно-культурного розвитку. До них належать: професійна компетентність як цілісне утворення; педагогічний професіоналізм (професіоналізм особистості й професіоналізм діяльності на основі педагогічної майстерності); культура педагогічного професіоналізму; професійно-педагогічна культура (на основі аксіо-акмеологічної культуросфери особистості вчителя).

Доцільно визначити комплекс основних зовнішніх чинників детермінації розвитку педагогічного професіоналізму. Чільне місце серед них займає професійно-педагогічна культура як складова аксіо-акмеологічної культуросфери особисті вчителя. Представимо авторські дефініції цих терміносполук:

1. *Професійно-педагогічна культура* – негентропійно-функціональний чинник самозбереження нації, її геному – мови,

сталого і культуротворчого поступу суспільства, динамічна та акмеологічно інваріантна цілісна культуросистема гармонізованих і синтезованих у ціннісно-цільових, ціннісно-змістових і ціннісно-технологічних характеристиках професіоналізму особистості і професіоналізму діяльності педагога, що відрізняється емерджентними властивостями: прагненням до інноваційності; готовністю до творчої самоактуалізації й самореалізації; інтегральною здатністю визначати регулятиви синергетичного аналізу освітнього середовища, принципи і способи культуро- і дитиноцентристського управління освітнім процесом на самоорганізаційних засадах; психопедагогічним механізмом формування в учня як непересічної особистості синергетичного світогляду ноетичного типу, готовності до пошуку духовновідповідного сенсу життя; аксіо-смісловим потенціалом культивування свободи вибору індивідуальної траєкторії світопізнання, самоствердження, самовираження і самотворчості; евристичною цінністю соціокультурної спрямованості активності вчителя.

2. *Аксіо-акмеологічна культуросфера* особистості педагога є цілісною системою домінуючих аксіологічних функцій, що визначає трактування професійно-педагогічної культури як акмеологічного інваріанту професіоналізму і має необхідний духовно-енергетичний ціннісно-перетворювальний, пізнавальний і ціннісно-смісловий потенціал для морального, психічного і фізичного розвитку дитини, створення природного й освітнього середовища, суспільства загалом (Кучерявий, 2019).

Структурними компонентами аксіо-акмеологічної культуросфери особистості педагога є такі: «Я-концепція» особистісного і професійно-культурного розвитку; світоглядно-аксіологічна культура; культура професіоналізму особистості; культура професійно-педагогічної діяльності; духовно-моральна культура як особистісна цінність; загальна культура як самоцінна; культура соціальної активності, громадянської відповідальності й дії; культура синтезу і розвитку в себе та учнів національної свідомості й самосвідомості, утвердження українськості.

Друга група зовнішніх детермінантів – потреби України у сталому розвитку, національному культуротворенні й націєтворчості. Похідною від них є рефлексія вчителя щодо вимог до себе як суб'єкта професійно-культурного розвитку.

Із відповідними детермінантами стратегічного рівня тісно пов'язані детермінанти інструментального характеру – потреби в оновленні загальної середньої освіти, її перетворення в культуроцентристську, дитиноцентристську й особистісно-розвивальну. Ці детермінанти прямо підпорядковуються тим потребам, що пов'язані з майбутнім країни, потребами дітей у щасливій життєдіяльності, духовно-моральному, психічному і фізичному здоров'ї й неперервному загальному розвитку.

Важливим системним об'єктом теоретичного аналізу є внутрішні чинники розвитку педагогічного професіоналізму. Вибір кожного з них визначається ключовим положенням психології – розвиток особистості відбувається за законами саморуку (Л. Виготський, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.).

До внутрішніх детермінантів сходження особистості вчителя до рівня професійно-педагогічної культури на самоорганізаційних засадах належать: базова цілісна активність особистості педагога у професійно-культурному розвитку – інтелектуальна, афективна й комунікативна; специфічна культуророзорієнтована активність особистості вчителя в розвитку педагогічного професіоналізму; професійна самотворчість учителя (професійна самоосвіта і самовиховання); професійно-педагогічна творчість.

Визначимо основні **закономірності** розвитку педагогічного професіоналізму вчителя:

1. Розвиток педагогічного професіоналізму підпорядковується стратегічним цілям національного культуротворення, націєтворчості й сталого поступу суспільства.

2. Професійно-педагогічна культура як найвища цінність у системі аксіологічного потенціалу вчителя детермінує розвиток педагогічного професіоналізму й виступає провідним чинником становлення «Я-концепції» кар'єрного зростання педагога.

3. Кар'єрний поступ вчителя від рівня педагогічного професіоналізму до рівня професійно-педагогічної культури залежить від усвідомленості ним потреб у новій ціннісно-цільовій стратегії навчання і виховання учня як духовно-моральної, національно свідомої, культурної й розвиненої особистості.

4. У професійно-культурному розвитку вчителя, професіоналізму його особистості й діяльності закономірним є розвиток аксіосфери культури педагогічного професіоналізму.

5. Професійна самотворчість стимулює розвиток педагогічного професіоналізму і має статус системоутворювального внутрішнього чинника цього процесу.

6. Професійно-педагогічна творчість позитивно впливає на розвиток педагогічного професіоналізму, визначається задатками і творчими здібностями вчителя.

7. Аксіо-акмеологічна спрямованість культуровідповідних активностей учителя як суб'єкта розвитку педагогічного професіоналізму має найвищий потенціал для опанування ним цінностей культуросфери.

Перші три з визначених закономірностей – це зовнішні закономірності, інші – внутрішні, що характеризують зв'язки педагогічного професіоналізму й процесу його розвитку внутрішнього характеру. Усі визначені закономірності пов'язані між собою «Я-концепцією» професійно-культурного розвитку особистості педагога, ключовим ціннісно-смісловим ядром аксіо-акмеологічної культуросфери професійно-педагогічної культури.

Як зовнішні, так і внутрішні закономірності є підґрунтям для формулювання цілісної сукупності **принципів** сходження особистості вчителя від рівня педагогічного професіоналізму на рівень професійно-педагогічної культури. Серед цих принципів – *принцип* акмеологічної інваріантності аксіологічної культуросфери особистості педагога; *принцип* детермінації професійно-культурного зростання вчителя складниками аксіо-акмеологічної культуросфери його особистості; *принцип* детермінації руху вчителя до професійно-педагогічної культури усвідомленими потребами у контексті ціннісно-цільової стратегії розвивального навчання і виховання учня як духовно багатой, національно свідомої й висококультурної особистості; *принцип* вторинної суперпозиції аксіосфер професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності педагога в нових культуровідповідних умовах; *принцип* базовості інтелектуальної, афективної й комунікативної активності особистості педагога як суб'єкта руху до професійно-педагогічної культури; *принцип* домінантності аксіо-акмеологічної спрямованості культуровідповідних активностей особистості педагога в їх загальній системі; *принцип* цілісності професійної самотворчості й професійно-педагогічної

творчості вчителя як ключових засобів розвитку його педагогічного професіоналізму.

Конкретизуємо сутність кожного з принципів.

Принцип акмеологічної інваріантності аксіологічної культуросфери особистості педагога від аксіосфери його педагогічного професіоналізму. Відповідний принцип утверджує пріоритетність професійно-педагогічної культури в ієрархічній системі вершинних цінностей особистості педагога. Він виконує функцію основної вимоги до побудови професійно-культурного поступу вчителя як суб'єкта розкриття і реалізації творчого потенціалу в культуротворчих соціально значущих цілях. Цей регулятив взаємовідношень аксіосфери педагогічного професіоналізму й аксіо-акмеологічної культуросфери особистості вчителя зумовлює визначення сутності професійно-педагогічної культури як найвищої самодостатньої аксіологічної якості вчителя.

Принцип детермінації професійно-культурного зростання вчителя складниками аксіо-акмеологічної культуросфери його особистості є провідним для педагога як носія цінностей педагогічного професіоналізму на етапі реалізації усвідомленої потреби у його розвитку. Цей регулятив віддзеркалює вимогу щодо підвищення рівня усвідомленості ним компонентів еталонної системи культуросфери особистості вчителя у ролі стратегічної детермінанти професійно-культурного розвитку.

Принцип детермінації руху вчителя до професійно-педагогічної культури усвідомленими потребами у новій ціннісно-цільовій стратегії розвивального навчання і виховання учня як духовно багатой, національно свідомой й висококультурної особистості передбачає підвищення рівня компетентності вчителя-практика щодо стратегій оновлення педагогічної й загальної середньої освіти, переведення їх у новий статус – статус якісного функціонування як єдиної випереджувальної час особистісно- і професійно-розвивальної системи. Реалізація цього принципу вимагає поглиблення і розширення державної Концепції «Нова українська школа» В контексті віддзеркалення нею цілісної сукупності вимог до цільового, змістового і технологічного компонентів організації педагогічної діяльності, розкритті стратегічних чинників професійного і професійно-культурного розвитку вчителя.

Нова стратегія навчально-виховного процесу в українській школі повинна забезпечувати перетворення змісту освіти в джерела «годування» учнів цінностями національної культури (Г. Філіпчук), духовно-патріотичної й валео-екологічної вихованості, всебічної освіченості, культури здоров'я і самоформування значущих для життєтворчості компетентностей і соціально важливих особистісних якостей.

Принцип вторинної суперпозиції аксіосфер професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності педагога в нових культуровідповідних умовах націлює на усвідомлення особливостей взаємовідношень між складниками педагогічного професіоналізму в цілісному процесі його розвитку, акцентує увагу як на загальних характеристиках професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності, так і на специфічності їх аксіосфер. Останні характеризуються наявністю в них цілісної властивості – здатністю до накладання одна на одну (суперпозиції) в цілях прямування до нового синтетичного утворення аксіологічного плану. У нових культуровідповідних умовах розвитку педагогічного професіоналізму мають місце первинна і вторинна суперпозиція аксіосфер його складників. Результат первинної суперпозиції аксіосфер професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності – аксіодро професіоналізму педагога. У цьому синтетичному утворенні їх гармонійна єдність.

Принцип домінантності аксіо-акмеологічної спрямованості культуровідповідних активностей особистості педагога в їх загальній системі сформульовано в контексті розуміння феномену системи духовних і культурних цінностей у ролі стратегії життя і життєвих орієнтирів людини (І. Зеленкова, В. Кудін, В. Сагатовський, В. Франкл та ін.). Він вимагає від суб'єкта професійно-культурного розвитку передусім виконання таких вимог: підвищення питомої ваги активностей особистості, спрямованих на оволодіння цінностями загальної, світоглядної, національної культури, культури педагогічного професіоналізму і громадської діяльності; забезпечення домінування в самоцінних аксіологічних рядах таких механізмів смислового утримання людини у світі, як Істина, Свобода, Життя, Людина, Добро, Краса, Любов, Віра, Надія, Честь, Гідність, Совість, Милосердя, Справедливість і Патріотизм. Ідеться про вимоги щодо

усвідомлення педагогом факту: професійно-культурний розвиток є похідним від наявності в нього завдань-самозобов'язань в аспекті привласнення аксіологічних образів сучасної культурної картини світу і культурації професійної діяльності, складників системи загальнолюдських абсолютних цінностей.

Принцип цілісності професійної самотворчості й професійно-педагогічної творчості вчителя як ключових засобів розвитку його педагогічного професіоналізму спрямовує увагу на досягнення якісної повноти цього процесу через синтез його внутрішніх детермінант – професійної самотворчості й професійно-педагогічної творчості. Стрижневою вимогою в цьому контексті є опертя суб'єкта їх організацій на психологічний механізм самотворчості й педагогічної творчості як особливого цілісного утворення – єдність професійно-педагогічної свідомості й самосвідомості особистості вчителя.

Висновки. Отже, професійно-культурний розвиток учителя – це неперервний біосоціокультурний процес активного творчого перетворення ним професійної дійсності й власної особистості в контексті самоактуалізації, який характеризується появою якісних змін – професійно забарвлених новоутворень цілісного плану в духовній, мотиваційній, когнітивній, афективній і соціально-психологічній особистісній сферах під впливом двох груп детермінант: *зовнішньої* (аксіо-акмеологічної детермінації еталоном професійно-педагогічної культури в усіх його ціннісно-смислових вимірах, комплексом соціальних потреб) і *внутрішньої* (детермінації значущими для педагога природними задатками і педагогічними здібностями, професійною самотворчістю і педагогічною творчістю, базовою цілісною активністю у кар'єрному зростанні, усвідомленими суперечностями цього процесу). Процес професійно-культурного розвитку особистості педагога є цілісним явищем і особливою системою, що функціонує в акмеологічному вимірі та має специфічні закономірності й принципи. Сутність відповідних закономірностей пов'язана з детермінацією професійно-культурного зростання зовнішніми і внутрішніми чинниками, а також від характеру саморозвивальної діяльності вчителя. Закономірності розвитку педагогічного професіоналізму до рівня професійно-педагогічної культури вчителя знаходять своє вираження у принципах, що визначають загальну самоорганізацію,

спрямованість, зміст і детермінацію відповідного процесу. Разом із принципами вони є стрижнем теорії професійно-культурного розвитку педагога.

Список використаної літератури

- Абульханова-Славская, К. А. (1991). *Стратегия жизни*. Москва: Мысль. 299 с.
- Богоявленская, Д. Б. (1983). Интеллектуальная активность как психологический аспект изучения творчества. *Исследования проблем психологии творчества* (с. 182 – 195). Москва: Наука.
- Гриньова, В. М. (1998). *Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти)*. Харків: Основа.
- Гузій, Н. В. (2004). *Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Деркач, А. А., Кузьміна, Н. В. (1993). *Акмеология – наука о путях достижения вершин профессионализма*. Москва: РАУ.
- Кучерявий, О. Г. (2019). Феномен професійно-педагогічної культури: аспект терміносистеми її теорії у цілісному вимірі. М. О. Носко (Гол. ред.). *Вісник національного університету Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка* (Вип. 1 (157), с. 81-86). Чернігів: НУУК.
- Маркова, А. К. (1994). *Психология труда учителя*. Москва: Просвещение.
- Рогов, Е. И. (1996). *Личность учителя: теория и практика*. Ростов-на-Дону: Феникс.
- Федірчик, Т. Д. (2015). *Розвиток педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи (теоретично-методичний аспект)*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т.
- Шинкарук, В. І. (Ред.). (1986). *Філософський словник* (2-ге вид.). Київ: Голов. ред. УРЕ.

Alexandr Kucheriavyi

REGULARITIES AND PRINCIPLES OF A TEACHER'S PROFESSIONAL AND CULTURAL DEVELOPMENT

The review article reveals the external and internal determinants, features, patterns of development of pedagogical professionalism, taking into account the provisions of system-structural, holistic, synergetic, axiological, acmeological, culturological, and personal-activity methodological approaches. The axio-acmeological cultural sphere of the teacher's personality is characterized as a strategic determinant of his professional and cultural development. The essence of internal determinants of professional and cultural growth of a teacher is analyzed: professional self - creativity, pedagogical creativity, and types of his activity in the context of professional and cultural targets.

The system of regularities of development of pedagogical professionalism is defined: it is naturally subordinated to the strategic purposes of national cultural formation, nation-building and sustainable development of society; professional and pedagogical culture determines the development of pedagogical professionalism, acts as its strategic goal and the leading factor in updating the "I" -concept of professional and cultural development; The effectiveness of a teacher's career progress naturally depends on his awareness of the needs for a new strategy for teaching and educating students; the appearance in the psyche of the teacher of a new growth – the axiosphere of the culture of pedagogical professionalism, which is the result of the axiosphere of professionalism of personality and professionalism of activity; professional creativity

and pedagogical creativity stimulate the development of pedagogical professionalism; the orientation of culturally relevant activities of the teacher naturally has the highest potential for their mastery of the values of the cultural sphere of the teacher's personality.

Considerable attention is paid to the characterization of the author's principles of the ascent of the teacher's personality from pedagogical professionalism to professional-pedagogical culture.

Keywords: pedagogical professionalism; professional and pedagogical culture; axio-acmeological cultural sphere of the teacher's personality; professional and cultural development; patterns of development of pedagogical professionalism; principles of professional and cultural development of a teacher.

References

- Abulhanova-Slavskaja, K. A. (1991). *Strategija zhizni. [Life strategy]*. Moscow: Mysl [in Russian].
- Bogojavlenskaja, D. B. (1983). Intellektualnaja aktivnost kak psihologicheskij aspekt izuchenija tvorchestva [Intellectual activity as a psychological aspect of the study of creativity]. *Studies of the problems of psychology of creativity* (pp. 182–195). Moscow: Nauka [in Russian].
- Hrynova, V. M. (1998). *Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychni ta metodychni aspekty). [Formation of pedagogical culture of future teacher (theoretical and methodical aspects)]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Huzii, N. V. (2004). *Pedahohichniy profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty. [Pedagogical professionalism: historical, methodological and theoretical aspects]*. Kyiv: National Pedagogical Drahomanov University [in Ukrainian].
- Derkach, A. A., Kuzmina, N. V. (1993). *Akmeologija – nauka o putjah dostizhenija vershin professionalizma. [Science of ways to achieve the heights of professionalism]*. Moscow: RAU [in Russian].
- Kucheriavyi, O. H. (2019). Fenomen profesiino-pedahohichnoi kultury: aspekt terminosystemy yii teorii u tsilisl'nomu vymiri. [The phenomenon of professional-pedagogical culture: the aspect of the term system of its theory in a holistic dimension]. M.O. Nosko (Eds.). *Messenger of National University of "Chernihiv Collegium Shevchenko"* (Vol. 1(157), pp. 81 – 86). Chernihiv: NUUK [in Ukrainian].
- Markova, A. K. (1994). *Psihologija truda uchitelja. [Psychology of teacher work]*. Moscow: Prosveshhenie [in Russian].
- Rogov, E. I. (1996). *Lichnost uchitelja: teorija i praktika. [Personality of the teacher: theory and practice]*. Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].
- Fedirchuk, T. D. (2015). *Rozvytok pedahohichnoho profesionalizmu molodoho vykladacha vyshchoi shkoly (teoretychno-metodychni aspekt). [Development of pedagogical professionalism of young teacher of higher education (theoretical and methodical aspect)]*. Chernivtsi: Chernivtsi National University [in Ukrainian].
- Shynkaruk, V. (Eds.) (1986). *Filosofskyi slovnyk [Philosophical Dictionary]*. Kyiv: URE [in Ukrainian].

Одержано 03.09.2020 р.

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ТЕОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

В оглядовій статті висвітлено стан дослідженості проблеми розвитку професіоналізму вчителів української мови і літератури в педагогічній теорії. З'ясовано, що у сучасному науковому дискурсі відсутні цілісні дослідження проблеми розвитку професіоналізму вчителя-філолога, водночас наявні праці з проблем формування і розвитку різних фахових компетентностей. Обґрунтовано авторську дефініцію поняття «професіоналізм учителя української мови і літератури» як інтегративної сукупності професійних якостей, що включає ціннісне ставлення до власної професії, спрямованість на вдосконалення фахових знань на міждисциплінарній основі, комплекс професійних якостей (дослідницькі, аналітичні, творчі, комунікативні уміння), передбачає зорієнтованість на постійний професійний розвиток і саморозвиток, здатність до поетапного оцінювання власної професійної діяльності, психологічних установок на самовдосконалення в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти.

Ключові слова: професіоналізм; формальна освіта; неформальна освіта; фахові компетентності; професійний розвиток; учитель української мови і літератури.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку країни характеризується глобальними кризовими та трансформаційними процесами в усіх галузях життєдіяльності людини. Економічні, політичні і соціокультурні інноваційні перетворення обумовлюють необхідність модернізації системи педагогічної освіти в Україні, яке неможливе без урахування її мети – формування компетентного, висококваліфікованого конкурентоспроможного професіонала, який буде відповідати міжнародним вимогам і стандартам якості. Важливу роль у цьому процесі відіграють учителі-практики, які покликані забезпечувати ефективну діяльність освітнього закладу, де цілеспрямовано виховується й розвивається особистість, а це підносить рівень вимог держави й суспільства до особистісно-професійного розвитку педагогів в умовах формальної, інформальної та неформальної освіти.

Особливу місію у формуванні особистості учня виконує вчитель української мови і літератури, який має постійно розвиватися, удосконалювати професійно значущі якості, що в сукупності формують його професіоналізм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення професіоналізму фахівця в контексті гуманістичних парадигм успішно розробляється в психології праці, акмеології, професійній педагогіці й найбільш ґрунтовно відображається в наукових доробках В. Рибалки (2008), О. Кучерявого (2019), В. Лугового та ін. Проблема розвитку професійних якостей учителів української мови та літератури розглядається у працях Л. Базиль (2016), О. Семенов (2005), В. Сидоренко (2011) та ін. Однак проблема розвитку професіоналізму вчителя української мови і літератури в умовах неформальної освіти не була предметом цілісного теоретичного аналізу.

Метою статті є висвітлення стану дослідження проблеми розвитку професіоналізму вчителів української мови і літератури у педагогічній теорії. Завдання статті: схарактеризувати фахові компетентності вчителя української мови і літератури, які розкрито в сучасній педагогічній думці; на основі використання **методу** теоретичного аналізу сформулювати авторську дефініцію поняття «професіоналізм сучасного вчителя української мови і літератури»; у результаті застосування методу прогнозування окреслити можливості неформальної освіти вчителів-філологів для розвитку їхнього професіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Акцентуємо увагу на тому, що проблема розвитку професіоналізму вчителя української мови та літератури пов'язана з необхідністю неперервності його професійного зростання, що сприяє подоланню суперечності між сучасними вимогами до педагога як конкурентоздатного суб'єкта освітнього процесу і недостатнім рівнем професійної компетентності вчителів-словесників.

На переконання В. Рибалки, професійний розвиток – це «процес формування суб'єкта професійної діяльності, тобто системи певних властивостей в умовах неперервної професійної освіти, самовиховання та здійснення професійної діяльності». Учений слушно вважає, що «у процесі професійного розвитку особистість оволодіває системою професійно важливих якостей, до якої входять комунікативні, мотиваційні, характерологічні,

рефлексивні, освітні, інтелектуальні, психофізіологічні властивості людини, ... формуються світоглядні, етичні якості, спеціальні наукові, технічні, технологічні знання, вміння, навички, здібності особистості фахівця» (Рибалка, 2008, с. 733).

Сучасною вимогою до вчителя-словесника є здатність до інноваційної діяльності, що пов'язано з розвитком професіоналізму в умовах неформальної освіти. Адже озброєння сучасними технологіями навчання – це не тільки шлях до особистісного зростання, до творчої активності, до вдосконалення освітнього процесу, а й до розвитку особистості учня. Сьогодення вимагає креативності від педагога, адже, щоб розвивати творчий потенціал школярів, сам учитель повинен бути готовим до інноваційної діяльності та володіти педагогічною креативністю.

Неперервний професійний розвиток визначає досягнення вчителя української мови та літератури в педагогічній діяльності. Розвиваючи власний творчий потенціал в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти, створюючи нове, значне, гідне уваги, зростає і сам педагог як агент змін. Виконання цієї соціокультурної місії залежить від рівня його професіоналізму. Розвиток професіоналізму вчителів-філологів залежить від їхніх потреб, мотивації, професійної компетентності та усвідомлення значущості своєї діяльності. Найефективнішими формами розвитку професіоналізму вчителя є стажування (очне й дистанційне), педагогічна інтернатура, проходження курсів підвищення кваліфікації в інституціях формальної та неформальної освіти, робота в проблемних (дослідницьких) групах учителів, участь у науково-практичних конференціях, педагогічних дискусіях і диспутах, педагогічних читаннях, вебінарах тощо.

Аналіз наукових праць, у яких визначено вагомі фахові компетентності вчителя-словесника, обґрунтовано їх сутнісні характеристики, визначено компонентну структуру, дозволить обґрунтувати авторську дефініцію поняття «професіоналізм вчителя української мови і літератури».

За визначенням О. Семеног (2005), професійна компетентність учителя української мови та літератури – це «інтегральна особистісна якість, що включає педагогічну, психологічну, лінгвістичну, мовну, комунікативну, фольклорну, літературну, етнокультурознавчу, методичну, інформаційну, дослідницьку компетенції й виявляється на високому рівні готовності філологів

до педагогічної діяльності» (с. 62-64). Дослідниця відзначає міждисциплінарний контекст формування професійної компетентності вчителя української мови та літератури і в такий спосіб окреслює спектр компетенцій, які в сукупності формують професіоналізм фахівця.

Л. Коваленко, акцентуючи увагу на інтегральній сутності досліджуваного поняття, відзначає важливість формального навчання фахівців, зауважуючи, що «професійна компетентність вчителя української мови і літератури є інтегральною особистісною якістю, яка включає сукупність професійних компетенцій і об'єднує в собі теоретичні (знання), практичні (вміння, навички, досвід) і особистісні характеристики (якості, здібності), подальший розвиток яких здійснюється в процесі практичної педагогічної діяльності та під час підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти із застосуванням сучасних навчальних технологій» (Коваленко, 2018, с. 133).

На жаль, у наведених дефініціях неформальна освіта вчителів-філологів не розглядається як важливий чинник розвитку професіоналізму, професійної компетентності, інших фахових якостей. Сучасному вчителю-професіоналу необхідні гнучкість і нестандартність мислення, уміння вчитися протягом життя, критично мислити, швидко адаптуватися до нових умов, реагувати на виклики, працювати в команді та ефективно спілкуватися, уміння приймати думку іншого. А це можливо лише за умови високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей, творчості, обов'язкового володіння новими технологіями тощо. Краще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування й використання нового (нових ідей, задумів, нових підходів і рішень). Це людина, яка володіє певними якостями, а саме: рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням передбачати тощо.

Переконані, що нині школа потребує конкурентоспроможного вчителя, наділеного надзвичайними можливостями впливати на світогляд особистості, її настрої та моральність. Він повинен не просто вчити, а й формувати духовну, інтелектуальну, творчу особистість, адаптовану до сучасних вимог, різнобічно розвинену, соціально зрілу, з визначеною аксіологічною сферою.

У працях багатьох науковців схарактеризовано теоретичні та практичні аспекти формування професійно важливих якостей, фахових компетентностей, які становлять у сукупності цілісний образ вчителя-професіонала.

У праці Л. Рускуліс у ході аналізу категорій «компетентність» і «компетенція» витлумачено власне розуміння поняття «лінгвістична компетентність», під яким дослідниця розуміє результат засвоєння наукових основ української мови як знакової системи й суспільного явища; володіння мовними вміннями й навичками з урахуванням тісного взаємозв'язку мовних рівнів; обізнаність з історією української літературної мови, української діалектології, теоретичними основами мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту. Вона з'ясувала її складники (фонетична, лексикологічна, граматична, правописна і стилістична субкомпетентності), формування яких відбувається відповідно до лінійного, спіралеподібного й концентричного принципів (Рускуліс, 2019).

Учитель-філолог має бути взірцевим користувачем української мови, який не має права на мовні помилки, вербальні засоби, якими послуговується філолог, стають показником його справжньої інтелектуальної лінгвістичної культури. Саме тому, на нашу думку, лінгвістична компетентність учителя-філолога, набуває державної ваги. Педагог під час виконання своїх безпосередніх обов'язків виступає в різних комунікативних ролях, тому високий рівень його лінгвістичної компетентності є невід'ємною умовою його ефективної діяльності.

На думку В. Сидоренко, методична компетентність учителя-філолога включає засвоєння ним нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу (компетентнісний, диференційований, комунікативно-діяльнісний, соціокультурний тощо), сучасних особистісно-зорієнтованих, розвивальних, креативних та інших технологій; володіння різними методами і формами організації допрофільного і профільного навчання (активні, інтерактивні, методи кооперативного навчання, методи роботи із невстигаючими та обдарованими учнями, методи стимулювання творчої діяльності учнів різного віку, семінари, колоквиуми, диспути, рольові ігри, керовані дослідження, проєкти тощо); уміння працювати з нормативними документами, навчально-методичними матеріалами, розробляти

методичні посібники, дидактичні матеріали, довідники для учнів із курсу мови чи літератури тощо (Сидоренко, 2011, с. 72-77).

Л. Базиль розглядає літературознавчу компетентність як особистісно-професійний феномен, що інтегрує індивідуально-особистісні (мотиви, цінності, ставлення, філологічні здібності, естетичний смак) і професійно-діяльнісні (знання, вміння, навички) якості, які забезпечують готовність виконувати літературознавчу діяльність як підґрунтя самореалізації. Дослідниця доводить, що «нині актуальною є роль учителів української мови і літератури, які глибоко усвідомлюють свої національні корені, засобами художньої словесності виховують молодих громадян України, здатні трансформувати вивчення літературних творів у процес становлення учнів як творчих особистостей із чіткою світоглядною позицією, розвиненими високоморальними цінностями, інтелектуальними якостями, широким діапазоном емоційно-чуттєвої сфери. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до рівня професійної компетентності вчителів української мови і літератури, невід'ємним складником якої є літературознавча компетентність, що сприяє самореалізації, утвердженню індивідуального стилю праці» (Базиль, 2016, с. 113).

Невід'ємною складовою професіоналізму вчителів української мови та літератури, як доводить у своєму дослідженні А. Галенко, є культурологічна компетентність філолога як інтегрована якість, яка виражається через здатність особистості бути духовно й естетично вихованою, всебічно обізнаною; володіти національно-культурними знаннями (розумітися на традиціях, реаліях, звичаях, духовних цінностях свого народу); знаходити зафіксовані в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці компоненти духовної та матеріальної культури; вміти не тільки ними оперувати, а й передавати учням; усвідомлювати себе та кожен особистість як носія певної етнокультури; вміння бачити спільне й відмінне в культурах і світосприйнятті їхніх носіїв; формувати в учнів мовну картину світу національно свідомого громадянина (Галенко, 2012, с. 25, 10-11).

У сучасному науковому дискурсі наявні поодинокі праці, у яких окреслено складові професіоналізму вчителя української мови і літератури, що пов'язано з широким спектром професійних функцій, насамперед щодо продукування інновацій,

здатності до дослідницької діяльності, вияву комунікативних умінь тощо. Так, на думку І. Барабаш, учитель-професіонал – це фахівець, який «успішно розв’язує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями», його характеризує «здатність відповідати вимогам професії та демонструвати належні особисті якості в ситуаціях професійного спілкування, мобілізуючи для цього знання фахової термінології, вміння та навички використовувати з точністю і лінгвістичною правильністю терміни в усному й писемному професійному мовленні, бездоганне володіння нормами сучасної літературної мови, лінгвістичну освіченість, розвинене мовне чуття; широку ерудицію, знання теорії, історії, етапів формування і розвитку мови та літератури, персоналій, обізнаність із творами світового письменства, перекладною літературою; користування словниками різних типів, граматики, довідниками, інтернет-ресурсами, електронними посібниками та ін., ... володіння власним арсеналом засобів підготовки учнів до контрольної-оцінювальної діяльності, моніторингу, зовнішнього незалежного оцінювання тощо; уміння створювати програмно-тематичні комплекси опанування матеріалу за традиційними та інноваційними технологіями навчання в сучасній школі тощо, опираючись на внутрішню мотивацію та досвід, усвідомлюючи необхідність самовдосконалення та саморозвитку» (Барабаш, 2014, с. 152-157).

Вважаємо, що в результаті застосування методу прогнозування доцільно окреслити можливості неформальної освіти учителів-філологів для розвитку професіоналізму: в умовах неформальної освіти вчитель-філолог має можливості розвивати власний творчий потенціал під час активної участі в тренінгах, вебінарах, конкурсах, онлайн-семінарах, конференціях тощо. Досягнення цієї умови дозволить знівелювати протиріччя між зростаючими вимогами суспільства до впровадження інноваційних технологій в освітній процес і неготовністю вчителя до інноваційної діяльності, тому що нинішній учитель-філолог відмовляється від усталених роками стереотипів у професії, відомих штамів і шукає нові способи реалізації педагогічних функцій.

Феномен неперервності розвитку професіоналізму вчителя української мови і літератури відповідає вимогам сучасності,

спрямованим на вдосконалення функціональних особливостей і підвищення ефективності педагогічної діяльності, а також є усвідомленою роботою із саморозвитку в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти.

Висновки. Отже, вивчення наукових джерел з проблем формування різних фахових компетентностей вчителя української мови і літератури дозволило з'ясувати, що ця проблема не була предметом цілісного аналізу. Водночас науковці досліджувати теоретичні та практичні проблеми формування професійно значущих якостей і компетентностей із позиції неперервного професійного розвитку вчителя-філолога. На основі вивчення праць учених із проблем розвитку широкого спектру фахових компетентностей обґрунтовано дефініцію поняття «професіоналізм учителя української мови і літератури» як інтегративної сукупності професійних якостей, що включає ціннісне ставлення до власної професії, спрямованість на вдосконалення фахових знань на міждисциплінарній основі, комплекс професійних якостей (дослідницькі, аналітичні, творчі, комунікативні вміння), передбачає зорієнтованість на постійний професійний розвиток і саморозвиток, здатність до поетапного оцінювання власної професійної діяльності, психологічних установок на самовдосконалення в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти.

Предметом подальших досліджень має стати визначення структури професіоналізму вчителя української мови і літератури, що дозволить здійснити критеріальну характеристику означеної якості.

Список використаної літератури

- Базиль, Л. О. (2016). *Теоретичні і методичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури*. (Дис. докт. пед. наук). Національний пед. університет імені М. П. Драгоманова, Київ.
- Барабаш, І. (2014). Формування професійної мовно-літературної компетентності майбутніх учителів-філологів як педагогічна проблема. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 10(1), 152-157.
- Галенко, А. М. (2012). Культурологічна компетентність у структурі професійних компетентностей студентів філологічних спеціальностей. *Науковий вісник Донбасу*, 4, 10-11. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_25 с.
- Земка, О. І. (2014). Групи дослідницьких умінь майбутніх учителів української мови і літератури. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2014, 7 (41). Взято з http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pednauk_2014_7_27.pdf

- Коваленко, Л. В. (2016). Сутність і компоненти професійної компетентності вчителя української мови та літератури. Взято з http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/OD_2016_1_18.pdf
- Кучерявий, О. (2019). Базові індикатори моніторингу якості освіти в педагогічному університеті. *Естетика і етика педагогічної дії*, 19, 28-38. Взято з <http://aesthetichpedaction.pnp.edu.ua/article/view/169764/170566>
- Рибалка, В. В. (2008). Професійний розвиток. В В. Г. Кремень (Ред.). *Енциклопедія освіти* (с. 733). Київ: Юрінком.
- Рускуліс, Л. (2019). *Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови у процесі вивчення мовознавчих дисциплін*. (Дис. доктора пед. наук). Херсонський державний університет. Херсон.
- Семенов, О. М. (2005). *Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету)*. (Дис. доктора пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ.
- Сидоренко, В. В. (2011). Модель професійної компетентності вчителя української мови і літератури в контексті впровадження компетентно зорієнтованого підходу. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*, 1 (8), 72-77.

Olha Khodatska

THE PROBLEM OF PROFESSIONALISM DEVELOPMENT OF TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN THE THEORY OF PEDAGOGICAL SCIENCE

The review article highlights the state of research on the problem of the development of professionalism of teachers of Ukrainian language and literature in modern pedagogical theory. It was found out that in pedagogical theory, there are no holistic studies of the problem of developing the professionalism of teachers of the Ukrainian language and literature in formal and non-formal education. However, there is a range of thorough scientific works, which define the essential professional competencies of the teacher-vocabulary, substantiate their essential characteristics, determine the component structure (general professional, linguistic, literary, methodological, cultural competence, etc.).

Emphasis is placed on the development of professionalism of a teacher of philology in the context of non-formal education. The most effective forms of teacher professionalism in the process of formal education are internships (full-time and online), pedagogical internships, advanced training courses in non-formal education institutions, problem lectures and seminars, work of problem groups of teachers, participation in scientific conferences, pedagogical discussions and debates, pedagogical readings, webinars, etc.

The author's definition of the term "professionalism of a teacher of the Ukrainian language and literature" is substantiated. The author's definition of the term "professionalism of a teacher of the Ukrainian language and literature" is substantiated. Analysis of research on the formation and development of professional competencies of teachers of Ukrainian language and literature made it possible to justify the author's definition to define the professionalism of a teacher of philology as an integrative set of professional qualities, including values to their profession, aimed

at improving professional knowledge research, analytical, creative, communicative skills), provides a focus on continuous professional development and self-development, the formation of the ability to gradually assess their own professional activities, psychological attitudes to self-improvement in formal, non-formal and informal education.

Keywords: *professionalism; formal education; non-formal education; professional competencies; professional development; teacher of the Ukrainian language and literature.*

References

- Barabash, I. (2014). Formuvannia profesiinoi movno-literaturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv-filolohiv yak pedahohichna problema [Formation of professional linguistic and literary competence of future teachers of philology as a pedagogical problem]. *Problems of modern teacher training*, 10(1), 152-157 [in Ukrainian].
- Basył, L. O. (2016). *Teoretychni i metodychni zasady rozvytku literaturoznavchoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury* [Theoretical and methodical bases of development of literary competence of future teachers of Ukrainian language and literature]. (Doctoral diss.). National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv [in Ukrainian].
- Halenko, A. M. (2012). Kulturolohichna kompetentnist u strukturi profesiinykh kompetentnostei studentiv filolohichnykh spetsialnostei [Cultural competence in the structure of professional competencies of students of philological specialties] *Naukovyi visnyk Donbasu* [Scientific Bulletin of Donbass], 4, 10-11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_25 c [in Ukrainian].
- Kovalenko, L. V. (2016). *Sutnist i komponenty profesiinoi kompetentnosti vchytelia ukrainskoi movy ta literatury* [The essence and components of professional competence of a teacher of Ukrainian language and literature]. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=201PP1/ [in Ukrainian].
- Kucheriavyi, O. (2019). Bazovi indykatory monitorynhu yakosti osvity v pedahohichnomu universyteti [Basic indicators for monitoring the quality of education at the Pedagogical University]. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 19, 28-38. Retrieved from <http://aesthetethicpedaction.pnpu.edu.ua/article/view/169764/170566> [in Ukrainian].
- Ruskulis, L. (2019). *Metodychna systema formuvannia linhvistychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy u protsesi vyvchennia movoznavchykh dystsyplin* [Methodical system of formation of linguistic competence of future teachers of the Ukrainian language in the process of studying linguistic disciplines]. (Doctoral diss.). Kherson State University, Kherson [in Ukrainian].
- Rybalka, V. V. (2008). Profesiinyi rozvytok [Professional development]. In V. H. Kremen (Ed.). *Encyclopedia of Education* (p. 733). Kyiv: Yurinkom [in Ukrainian].
- Semenoh, O. M. (2005). *Systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury (v umovakh pedahohichnoho universytetu)* [The system of professional training of future teachers of Ukrainian language and literature (in the conditions of pedagogical university)]. (Doctoral diss.). Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Sydorenko, V. V. (2011). Model profesiinoi kompetentnosti vchytelia ukrainskoi movy i literatury v konteksti vprovadzhennia kompetentnisno zoriientovanoho pidkhotu

[Model of professional competence of a teacher of Ukrainian language and literature in the context of introduction of competence-oriented approach]. *Scientific Treasury of Education of Donetsk Region*, 1(8), 72-77 [in Ukrainian].

Zemka, O. I. (2014). Hrupy doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury [Groups of research skills of future teachers of Ukrainian language and literature]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], 2014, 7(41). Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi- & IMAGE_FILE_DOWNLOAD = 1 & Image_file_name = PDF / pednauk_2014_7_27.pdf [in Ukrainian].

Одержано 31.07.2020 р.

УДК 378:316.342.2–026.15

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.221989

Ірина Лисакова, м. Київ

ORCID: 0000-0002-4531-6514

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО КЛАСУ ЯК ІНТЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено сучасні підходи до визначення понять «креативні індустрії», «креативний клас». Проаналізовано трансформаційні процеси, що відбуваються на світовому ринку праці та впливають на національний соціокультурний простір. Визначено, що розрив в економічному зростанні країн ґрунтується в диспропорції інтелектуального капіталу, технологій, накопичених знань і способів їх використання. Засобом усунення такої диспропорції є розвиток особливого креативного класу, формуванню якого сприятиме низка державних, політичних, правових рішень і, зокрема, перебудова системи освіти, її переорієнтація на подолання стандартизації, стимулювання творчої діяльності, різноманітність культурних проявів і поєднання науки, мистецтва й технологій.

Ключові слова: *креативний клас; креативні індустрії; соціокультурний простір; творча діяльність; ринок праці; вища освіта.*

Постановка проблеми. У ХХІ столітті внаслідок упровадження технічних новацій та автоматизації виробництва, елімінації жорстких національних кордонів та міграційних процесів, зростаючої мультиетнічності населення планети, утвердження глобального ринку, інтернаціоналізації виробництва

та розгортання інформаційних технологій в соціумі відбуваються радикальні, раніше небачені зміни. Відмирання старих і поява нових професій, що вимагають високого рівня освіти, провокує зростання її ролі та значення. Трансформується розуміння структури та формату праці, а також самого людського капіталу. У зв'язку з цим підвищується актуальність вироблення інноваційних підходів до розуміння та дослідження соціуму, культури та економіки.

Трансформація суспільства нерозривно пов'язана з інформаційними технологіями, що відобразилося в концепції «інформаційного суспільства». Зростаюча роль знання відзначалася багатьма теоретиками постіндустріального розвитку, зокрема Д. Беллом, М. Кастельсом (2000), А. Туреном, Е. Тоффлером та ін. Водночас сучасне суспільство характеризується не просто кількістю інформації та характером обміну нею, але й тим, що «...генерування, обробка і передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності та влади» (Кастельс, 2000, с. 42–43).

Спираючись на роботи названих теоретиків, можна визначити головні риси інформаційно-технологічної парадигми, важливі для нашого дослідження. По-перше, простежується висока інтеграція конкретних технологій у систему, що базується саме на інформації. По-друге, ефекти нових технологій охоплюють всі сфери і види людської діяльності. По-третє, внаслідок вищеназваного гнучкість мислення і здатність до реконфігурації інформації стає провідною рисою в суспільстві.

Когнітивна діяльність людини є дуже широкою цариною, яка формується і розвивається протягом навчання та професійного становлення. Справедливим є зауваження про те, що будь-який професіонал повинен мати певний обсяг знань і основних умінь та постійно вдосконалювати їх, щоб ефективно здійснювати свою діяльність.

З іншого боку, сучасна професійна діяльність вимагає управлінських навичок, уміння вирішувати одразу декілька завдань, ураховуючи одночасно безліч чинників, минулий досвід і стратегічні цілі. Тому створення корпусу знань і навичок неможливе без синтезу з новими відкриттями, концепціями та ідеями, без чого неможливе досягнення високих стандартів у

будь-якій професії. Саме ці процеси синтезу виводять когнітивну діяльність на новий рівень креативності, а саме: реалізації власних новаторських ідей і проєктів, намагань сказати власне слово у своїй галузі. Йдеться не про креативність лідерів, стартаперів, які пасіонарно, власним прикладом втілюють місію своєї організації чи проривний проєкт, а про креативність у роботі будь-якого професіонала. Недарма все частіше визнаються ті, хто постійно щось удосконалює у своїй професійній практиці. Життя стрімко змінюється і поняття «творчий» ми можемо застосовувати по відношенню до тих, хто враховує в роботі ці зміни, нестабільність і невизначеність умов.

Розвиток креативного мислення дитини практично розпочинається з ранніх етапів розвитку, оскільки сім'я, оточення та засоби масової інформації відіграють у її розвитку не останнє місце. Втім, перехід дитини до освітнього закладу актуалізує проблему консервативності традиційної формальної освіти. Це не завжди погано, оскільки за минулі століття освіта всіх рівнів консолідувала величезний масив знань, які треба зберігати й передавати наступним поколінням. Упродовж тривалого історичного часу було напрацьовано дієвий корпус методів і засобів, що допомагають навчати й навчатися. Але в гонитві за переданням накопиченої світової мудрості не слід забувати, що це практично неможливо: інформації забагато. Здатність не просто засвоювати, а «просіювати», організовувати та аналізувати великі обсяги інформації стає набагато важливішою. Отже, на перший план виходить не сама компетентність, а здатність гнучко пристосовувати її до плинних умов.

Соціолог Р. Флорида (2007), не заперечуючи, що ми живемо в інформаційну епоху і що сучасна економіка є «економікою знань», будує свою теорію на тому, що рушійною силою сучасної економіки є людська креативність. І саме креативність, заснована на використанні знань, є основним джерелом конкурентної переваги. Креативність як наукова категорія поки що не має вичерпного визначення, але в широкому вжитку найчастіше її розуміють як синонім творчості. Словник Вебстера трактує це поняття як «здатність творити», «здатність бути креативним», або «здатність і фантазія створювати нові речі» (Webster dictionary).

Для більшості слово «творчість» асоціюється з мистецтвом, художньою творчістю, але практично в кожній галузі людської діяльності успіх залежить від використання творчого потенціалу особистості. Дійсно, економічна та технічна креативність «підживлюється» через взаємодію з культурною, зокрема й художньою. Модифікація та покращення різноманітних продуктів, процесів свідчать, що в нашому житті креативність є поширеною практикою. На ґрунті поєднання техніки і художньої творчості виник новий вид індустрій – креативні, що вже виокремилися в новий вид «креативної економіки». Тобто, дух креативності багато в чому визначає наш час. Відповідно, здатність до креативності виступає в ролі цінного товару на ринку праці (хоча власне товаром не є).

На базі економіки формуються суспільні класи. Звідси на базі креативної економіки виникає певний креативний клас. Р. Флорида (2007) у своїй книзі «Креативний клас: люди, які змінюють майбутнє» дійшов висновку, що креативний клас здатний спричинити зміни в соціально-економічних відносинах саме тому, що до нього належить досить велика частка населення Землі, хоча іноді цього й не усвідомлює. Клас – це сукупність людей, що мають спільні інтереси та схильні майже однаково думати й відчувати. Але ці риси визначаються економічною функцією: тим видом роботи, який забезпечує їм засоби існування. Оскільки таких людей стає все більше, вони концентруються навколо місць, де забезпечується творча взаємодія та розмаїття творчих стимулів. Виникнення креативного класу вмотивовується також освітою, оскільки потужним центром концентрації, безперечно, є університет.

Останнім часом усе більше розмов точиться навколо майбутнього, зокрема стосовно професій, які будуть непотрібними протягом наступного десятиліття. На часі визначити цілі й методи освіти, бо ті, що сформульовані зараз, втратять актуальність. Зміни у світі можна вважати наслідками розвитку науки і технологій, глобалізаційних процесів, але змінюється й сама людина. Отже, поряд із новими підходами в освіті треба шукати й нові її цілі, а також усвідомлювати, як розвивати тих, хто отримує освіту сьогодні та прийде навчатися завтра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага наукової спільноти до проблем розвитку креативних індустрій концентрується навколо економічного, політичного, регіонального й галузевих аспектів. Так, Н. А. Карасьова, М. О. Проскуріна (Проскуріна, 2018) розглядають детермінанти, чинники, стратегії розвитку креативних індустрій у господарстві, зокрема як джерело зростання експорту. У монографії С. А. Давимуки та Л. І. Федулової «Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови» (2017) проаналізовано досвід зарубіжних країн, вивчено тенденції, перешкоди, перспективи розвитку креативної економіки в Україні. Регіональний аспект висвітлено в ґрунтовній монографії І. М. Вахович та О. М. Чуль «Розвиток креативних індустрій: регіональний вимір» (2014), а також у дослідженні Н. О. Обухової щодо розвитку культурних індустрій у контексті соціокультурних змін на прикладах великих міст України.

Менш чисельними є роботи, у яких креативні індустрії вивчаються в контексті культурології, соціології, філософії. Дослідження Л. С. Тарасюк «Креативність як феномен людського буття в культурі» (2011) в першу чергу розкриває поняття креативності, а також діалектику креативності та світогляду. Серед робіт останнього часу слід відзначити концептуальну працю В. І. Чужикова та А. С. Диндаря «Мистецька парадигма в креативній моделі глобального економічного простору» (2016), де аналізується комерціалізація арт-продукту в межах глобальної економіки.

У науковій літературі менше уваги приділено формуванню креативного класу та відповідним завданням освіти. Цій проблемі, наприклад, присвячено роботу Н. М. Сіренко, О. І. Мельник, І. В. Баришевської «Креативний клас у формуванні економіки знань» (2018). Отже, дослідження означених феноменів із культурологічної та філософської позиції є досить актуальним.

Метою статті є висвітлення ролі креативного класу в розвитку сучасного суспільства, умови ефективного зростання цього класу, визначення відповідних перспектив як для української системи освіти, так і соціокультурного простору загалом.

Методи дослідження. Для розробки загальних понять порушеної наукової теми використовувався феноменологічний

метод, який дозволив відтворити універсальні властивості категорій дослідження; діалектичний метод дав змогу справдити певні висновки; феноменологічний і герменевтичний методи уможливили проникнення в смисл деяких феноменів на основі з'ясування їх місця та функцій у культурі; метод когнітивної герменевтики спрямовано на виявлення особливостей когнітивних властивостей людини.

Виклад основного матеріалу. Виступаючи 1943 року в Гарварді, Вінстон Черчилль сказав: «Імперії майбутнього будуть імперіями розуму» (The Economist, 2006). Це були пророчі слова, оскільки зараз країни світу дійсно б'ються за таланти й розуми. Автори аналітичної статті з красномовною назвою «The Battle for Brainpower» («The Economist», 2006) доходять висновку, що не тільки корпорації переманюють кращих спеціалістів – випускників всесвітньо відомої програми підготовки топ-менеджерів MBA (Master of Business Administration), академічну професуру та навіть Нобелівських лауреатів. Цілі країни занепокоєні своїм «мозковим потенціалом» і намагаються знайти способи його посилити.

Структурні зміни у світовому господарстві роблять талант людини та її розумові здібності все більш важливими, зростає роль нематеріальних активів, таких як: кваліфікована робоча сила, людський потенціал, патенти, ноу-хау, бізнес-ідеї, – що перетворюються на проривні стартапи. Зараз вони складають більше половини ринкової капіталізації крупних компаній. Зростає роль складних виробничих взаємодій, що вимагають високого рівня особистого прийняття рішень. За даними журналу «The Times» (The Economist, 2006), зараз у США кількість робочих місць із таким рівнем відповідальності, створених за останні 20 років, складає близько 40%.

Не можна забувати і про демографічні процеси, про старіння населення, особливо в Європі та Японії. Згідно з прогнозами Євростату, «демографічна революція» призведе до зростання чисельності населення до середини XXI століття на 10 млн. осіб, проте понад 50% будуть становити громадяни, вік яких перевищує 65 років (Eurostat). Отже, відбувається старіння робочої сили, «вимивання» з неї найбільш досвідченої групи

працівників внаслідок виходу на пенсію (Пономаренко, 2013). Це й зараз негативно впливає на чисельність і структуру економічно активного населення, а з часом негативний вплив на економіку лише загостриться.

Наявні тенденції свідчать, що в країнах Європи зростає попит не просто на висококваліфікованих працівників, а таких, що зможуть адаптуватися до постійного інноваційного оновлення виробництва. Причому ситуація на ринку праці вимагає дієвих заходів у сфері освіти, де б результати були відчутні протягом короткого періоду. Зі свого боку державні програми, спрямовані на створення умов для прогресивного розвитку майже всіх європейських країн, передбачають залучення іммігрантів, що мають відповідний європейським стандартам рівень освіти та кваліфікації, а також надання дозволу на проживання тим випускникам-іноземцям, що закінчили навчання та отримали запрошення на постійну високооплачувану роботу за фахом. Уряди країн світу ініціюють у Міністерствах праці відкриття департаментів з управління міжнародними трудовими ресурсами. Так, у Сінгапурі в Міністерстві трудових ресурсів існує відділ із красномовною назвою «Intelligence Department», що можна перекласти як «департамент розвідки розумових ресурсів», який забезпечує оперативну інформацію для вироблення політики ефективного використання та управління іноземною робочою силою (Ministry of Manpower Singapore).

Це означає, що держави вступили в боротьбу за молоді таланти, а також намагаються використовувати нові джерела талантів і управляти ними. Причому «одержимість талантами» не обмежується лише крупними корпораціями, її можна знайти скрізь, починаючи від готельних мереж і закінчуючи роздрібною торгівлею. Як правило, керівники вважають, що доклали максимум зусиль для реінжинірингу та автоматизації виробництва, і тепер прийшов час підвищити продуктивність через оптимальне використання людського капіталу.

В ІТ-галузі за останнє десятиліття транснаціональні компанії передали повноваження бек-офісам у інших країнах, зокрема в більш «молодих» за віковим співвідношенням населення – в Індію та Китай. У цих процесах задіяні Білорусь і

частково Україна. Це означає не тільки те, що, як і в офшорах, капітал вишукує найвигіднішого вкладення, але й те, що іде «полювання на таланти».

Конкуренція за таланти пропонує багато переваг, і чим більше країн і компаній змагатимуться за нього, тим більше шансів, що обдарована молодь буде належно оцінена. Але тут очікується багато прихованих перешкод. Таланти не завжди рівномірно розподіляються між расами, класами та статями. Оплата праці жінок, наприклад, не відповідає оплаті праці чоловіків на рівноцінних посадах, а талановиті індійці готові виконувати роботу в ІТ-компанії за меншу оплату, ніж європейський працівник. Тобто, глобальний вільний ринок праці породжує шалену конкуренцію і політичні проблеми.

Ще однією дуже помітною соціокультурною рисою є те, що поступово згасає лояльність до роботодавця. Старий соціальний контракт – забезпечення робочим місцем в обмін на лояльність – руйнується. Все більше працездатних молодих людей не затримуються на одному робочому місці, а будують кар'єру, вишукуючи більш вигідні вакантні місця в інших компаніях і на підприємствах. Номадизм на ринку робочої сили підкріплюється тенденцією до поширення фрілансу. Все більше людей не бажають бути прив'язаними до певного робочого місця й організують свою працю з будь-якого місця через виконання робіт для різних роботодавців. Вони, як правило, роблять це не заради великих прибутків, а через своє розуміння лайфстайлу.

Щороку компанія фінансових послуг Payoneer проводить опитування фрілансерів по всьому світу. Звіт за 2020 рік (який охопив понад 7000 фрілансерів із 150 країн світу) показав, що майже 70% опитаних мають вік до 35 років, а 21% – до 25 років. Приблизно 69% респондентів працюють позаштатно, а в 77% фріланс є єдиним джерелом доходу. Опитування показало досить високий рівень задоволеності вільним способом життя – чотири із п'яти на рейтинговій шкалі (Payoneer's 2020 Freelancer Income Report). Утім, є в цьому звіті й тенденції, які насторожують. Наприклад, фрілансери, що мають середню освіту, заробляють більше, ніж їх однолітки із закінченою вищою освітою. Це пов'язано з тим, що роботодавці більше дбають про свій

портфель акцій, рейтинги на ринку, і менше – про освіту своїх співробітників-фрілансерів, які ці ринкові позиції створюють своєю працею. Роботодавця цікавлять передусім досвід і практичні вміння, що не може не позначитися на привабливості вищої освіти.

Друга небезпечна тенденція, яку продемонстрував аналізований звіт, – те, що погодинний рівень оплати фрілансерам у віці від 55 до 64 років майже вдвічі перевищує показник оплати працівникам 25-34-літнього віку (міленіали) і навіть вище, ніж у фрілансерів «покоління Z». Це свідчить про те, що сучасний рівень освіти не відповідає запитам ринку праці.

Окрім того, робоча сила стає більш вільною і менш стандартизованою. Вони можуть бути будь-якого віку, рівня освіти, статі, етнічного походження, бо креативність від цього не залежить. Зникає стандартизація робочих місць, корпоративні правила щодо стилю одягу та графіку роботи. Часто працівники з різних куточків світу є частиною глобального ланцюжка розподілу праці, який діє в режимі 24/7. Менеджерам потрібно не тільки управляти працівниками в різних країнах (часто з дуже різними функціями і обов'язками), а й працювати з людьми, які мають різний тип менталітету. Це призводить до більшої конкуренції менеджерів, зокрема в соціокультурній сфері.

Усі проаналізовані вище тенденції свідчать, що до «війни за креативного працівника» слід ставитись серйозно, особливо в галузі освіти. Виникає запитання: що треба зробити, щоб не опинитися поза магістральним рухом? По-перше, постійно створювати умови для творчого самовираження молодих людей, надавати їм можливість самостійно знаходити нові його форми. Для виховання творчого людського капіталу нації необхідне підґрунтя у вигляді яскравої та різноманітної аудіовізуальної, видавничої культури, динамічного мистецького життя. По-друге, варто поширювати та урізноманітнювати знання молоді в різних галузях, розкривати обрії для молоді, необхідні для міжнародної консолідації. По-третє, потрібні потужні державні й суспільні механізми культурного відродження і підтримки культури, стимулювання мистецького контенту. За твердженням Ш. Вентуреллі, «...нація без трепетної творчої праці художників,

письменників, дизайнерів, сценаристів, драматургів, музикантів, кінопродюсерів, режисерів, акторів, хореографів не виплекає інженерів, учених, дослідників, а інтелігенція не зможе оволодіти необхідною базою знань для досягнення успіху в галузі інформаційної економіки і залежатиме від ідей, створених у інших місцях» (Venturelli, 2000, с. 15).

У міру зростання економічної важливості культурних і творчих ресурсів ми будемо потребувати змін у системі освіти, які вже є актуальними зараз. Сучасне інформаційне суспільство вимагає навченої, але не стандартизованої робочої сили: освоєння базових навичок і наслідувальне навчання необхідні на збиральному конвеєрі, але абсолютно неадекватні вимогам творчого інноваційного суспільства. Розвинуті інтелектуальні та творчі навички, які підкріплюються міждисциплінарним і незалежним критичним мисленням, стають необхідними на все більш ранніх ступенях освіти, починаючи із дошкілля. Критична важливість якості освіти для економіки, що базується на людському капіталі, породжує також необхідність перегляду змісту знань, які надаються на всіх ступенях освіти, поглиблення зв'язку між наукою та мистецтвом, залучення уяви і фантазії, наукових знань, технологічної грамотності, розуміння глибокого взаємозв'язку між найдрібнішими частинами світобудови.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Креативна праця – це одна з ознак суспільства майбутнього, яке цінить і винагороджує широкий спектр найрізноманітніших талантів. Креативний клас – це сила розуму, здатність вирішувати складні проблеми або винаходити нові рішення. Тому становлення й розвиток креативного класу є одним із першочергових завдань системи освіти, зокрема вищої. Наукові розвідки в цьому напрямі мають скеровуватися на поглиблення соціокультурної складової, а саме: тісний зв'язок освіти і культури з технологічними інноваціями і глобальним поширенням доступу до знань. Глобальний рейтинг креативності в 2015 році показав, що Україна знаходиться на 45 місці серед 139 країн. Однак рівень освіти населення, у якому наша держава посідає 11 місце у світі, дозволяє сподіватися, що саме цей резерв дозволить їй стати на позиції лідера у формуванні креативного класу.

Список використаної літератури

- Вахович, І. М., & Чуль, О. М. (2014). *Розвиток креативних індустрій: регіональний вимір*. Луцьк: Вежа-Друк.
- Давимука, С. А., & Федулова, Л. І. (2017). *Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови*. Львів: Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України.
- Кастельс, М. (2000). *Информационная эпоха: экономика, общество и культура*. Москва: ГУ ВШЭ.
- Пономаренко, І. В. (2013). Дослідження впливу старіння населення на чисельність та структуру економічно активного населення в Україні та країнах Європи. *Ефективна економіка*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_54.
- Проскуріна, М. О. (2018). *Організаційно-економічний механізм культурної індустрії України*. Київ: Національна академія управління.
- Сіренко, Н. М., Мельник, О. І., & Баришевська, І. В. (2018). Креативний клас у формуванні економіки знань. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 1, 45-54.
- Тарасюк, Л. С. (2011). *Креативність як феномен людського буття в культурі* (Дис... канд. філос. наук). Національний пед. університет імені М.П. Драгоманова, Київ.
- Флорида, Р. (2007). *Креативний клас: люди, которые меняют будущее*. Москва: Классика XXI.
- Чужиков, В. І., & Диндар, А. С. (2016). Мистецька парадигма в креативній моделі глобального економічного простору. Верб, В. А. (Голов. ред.). *Стратегія економічного розвитку України* (Vol. 39, p. 30-39). Київ: КНЕУ.
- Could You be Charging More as a Freelancer? 4 Takeaways from Payoneer's 2020 Freelancer Income Report. (2020). *Payoneer Bloog*. Retrieved from <https://blog.payoneer.com/freelancers/industry-tips-fl/2020-freelancer-income-report/>.
- Eurostat. (2020). Site of European Comission. Retrieved from <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- Ministry of Manpower Singapore. (2020). Official site. Retrieved from: <https://www.mom.gov.sg/about-us/divisions-and-statutory-boards/foreign-manpower-management-division>.
- The Battle for Brainpower (2006). *The Economist*, October 7, 3. Retrieved from <https://www.economist.com/special-report/2006/10/07/the-battle-for-brainpower>.
- Venturelli, Sh. (2000). From the information economy to the creative economy: Moving Culture to the Center of International Public Policy. *GIA Reader*, 12(3), 39. Retrieved from <https://www.giarts.org/reader-12-3>.
- Webster Dictionary. (2000). Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/creativity>.

Irina Lisakova

FORMATION OF A CREATIVE CLASS AS AN INTENTION FOR HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT

More and more cultural and government leaders are recognizing the scope and impact of the creative industries on the economy. Commercial enterprises (such as publishing, design, advertising, music, and theater), and nonprofit organizations (such as museums, concert halls, folk life centers, art schools and conservatories), – all of them are gaining recognition as an important engine of the 21st-century economy.

The main manpower of creative industries is the creative class. The guiding principles of the creative class include freedom of imagination, inquiry, and expression, as well as freedom of opportunity for all to participate in a vital and diverse culture. It is fundamentally different from the industrial age workforce. And it provokes important issues about training

and workforce development, preservation of culture, and access to knowledge. The policies affecting the creative economy are being formed at a global level within international and multilateral institutions. This makes tracing their ramifications particularly complex.

The article highlights modern approaches to the definition of "creative industries", "creative class". The transformational processes taking place on the world labor market and influencing the national socio-cultural space are analyzed. It is determined that the gap in the economic growth of countries is based on the disproportion of intellectual capital, technology, accumulated knowledge, and ways to use them. The means of eliminating such a disproportion is the development of a special creative class, the formation of which will contribute to a number of state, political, legal decisions, and, in particular, restructuring the education system, its reorientation to overcome standardization and stimulate creativity, diversity of cultural events, science, art, technology.

Keywords: creative class; creative industries; socio-cultural space; creative activity; labor market; higher education.

Reference

- Chuzhykov, V. I., & Dyndar, A. S. (2016). Mystetska paradyhma v kreatyvni modeli hlobalnoho ekonomichnoho prostoru [Artistic paradigm in the creative model of the global economic space]. Verba, V. A. (Ed.). *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* (Vol. 39, p. 30–39). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- Could You be Charging More as a Freelancer? 4 Takeaways from Payoneer's 2020 Freelancer Income Report. (2020). *Payoneer Bloog*. Retrieved from <https://blog.payoneer.com/freelancers/industry-tips-fl/2020-freelancer-income-report/>
- Davymuka, S. A., & Fedulova, L. I. (2017). *Kreatyvnyi sektor ekonomiky: dosvid ta napriamy rozbudovy* [Creative sector of the economy: experience and directions of development]. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Eurostat. (2020). Site of European Comission. Retrieved from <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- Florida, R. (2007). *Kreativnyj klass: ljudi, kotorye menjajut budushhee* [The Rise of The Creative Class and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life]. Moscow: Klassika XXI [in Russian].
- Kastels, M. (2000). *Informatsionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kultura* [The Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow: GU VShE [in Russian].
- Ministry of Manpower Singapore. (2020). Official site. Retrieved from <https://www.mom.gov.sg/about-us/divisions-and-statutory-boards/foreign-manpower-management-division>.
- Ponomarenko, I. V. (2013). Doslidzhennia vplyvu starinnia naseleennia na chyselnist ta strukturu ekonomichno aktyvnoho naseleennia v Ukraini ta krainakh Yevropy [Study of the impact of population aging on the number and structure of the economically active population in Ukraine and European countries]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_54 [in Ukrainian].
- Proskurina, M. O. (2018). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm kulturnoi industrii Ukrainy* [Organizational and economic mechanism of the cultural industry of Ukraine]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia [in Ukrainian].
- Sirenko, N. M., Melnyk, O. I., & Baryshevska, I. V. (2018). Kreatyvnyi klas u formuvanni ekonomiky znan [Creative class in the formation of the knowledge economy]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia*, 1, 45-54 [in Ukrainian].

- Tarasjuk, L. S. (2011). *Kreatyvnist yak fenomen liudskoho buttia v kulturi [Creativity as a phenomenon of human existence in culture]* (Dys... kand. filos. nauk). National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv [in Ukrainian].
- The Battle for Brainpower (2006). *The Economist*, October 7, 3. Retrieved from <https://www.economist.com/special-report/2006/10/07/the-battle-for-brainpower>
- Vakhovych, I. M., & Chulj, O. M. (2014). *Rozvytok kreatyvnykh industrii: rehionajnyi vymir [Development of creative industries: regional dimension]*. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
- Venturelli, Sh. (2000). From the information economy to the creative economy: Moving Culture to the Center of International Public Policy. *GIA Reader*, 12(3), 39. Retrieved from <https://www.giarts.org/reader-12-3>.
- Webster Dictionnary*. (2000). Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/creativity>.

Одержано 25.09.2020 р.

ПЕДАГОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТА ЕТИКА

УДК 37.091.4Макаренко-Дюшен
DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.221993

Андрій Ткаченко, м. Полтава
ORCID: 0000-0003-4408-2653

Олена Жданова-Неділько, м. Полтава
ORCID: 0000-0002-1414-2355

ДВА ОБРАЗИ ГОЛОВНОЇ ОПОНЕНТКИ МАКАРЕНКА: МІНЛИВОСТІ ЖЕТТЄВОЇ ДОРОГИ ВАЛЕНТИНИ ДЮШЕН

Стаття присвячена висвітленню насиченого подіями життєвого шляху головної ідейної опонентки А. С. Макаренка – активної революціонерки, відомої діячки вітчизняної освіти, авторки численних педагогічних публікацій Валентини Максиміліанівни Дюшен. Докладно подана хронологія всіх відомих контрверсійних моментів професійного діалогу В. М. Дюшен і А. С. Макаренка, вперше в макаренкознавчій літературі представлено документальне підтвердження повідомлень А. С. Макаренка щодо належності В. М. Дюшен до троцькістської опозиції.

Ключові слова: Валентина Максиміліанівна Дюшен; Антон Семенович Макаренко; система соціального виховання; троцькізм; Полтавська / Харківська трудова колонія імені М. Горького; Дитяча комуна імені Ф. Е. Дзержинського; Народний комісаріат освіти України.

Постановка проблеми. Новаторська педагогіка Антона Макаренка, попри свою очевидну ефективність, як ми знаємо, доволі часто зустрічала неоднозначну реакцію в педагогічних та адміністративних колах того часу. Серед тих, хто особливо активно опонував яскравому завідувачеві Полтавської / Харківської трудової колонії імені М. Горького і Дитячої комуни імені Ф. Е. Дзержинського, була переконана революціонерка, відома освітня діячка та авторка педагогічних нарисів Валентина Максиміліанівна Дюшен. Історія стосунків між цими двома педагогами розкриває перед нами і важливі аспекти ідейно-теоретичної боротьби А. С. Макаренка, і характер його адміністративного оточення, і специфіку сприйняття його інноваційних методів офіційною педагогікою 1920 – 1930-х років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерно, що радянська історіографія, очевидно, з огляду на суперечливі політичні обставини життя В. М. Дюшен взагалі обійшла мовчанням цю помітну в історії вітчизняної освіти діячку. Першим, хто порушив традицію замовчування, був провідний світовий макаренкознавець, керівник лабораторії «Макаренко-реферат» Марбурзького університету Гьотц Хілліг, який свого часу включив докладний нарис про В. М. Дюшен до своєї, написаної на основі розсекречених архівних фондів, книги «Побляклі обличчя, забуті люди... 28 портретів “друзів” і “ворогів” Макаренка» (Hillig, 1999, s. 148–158). Цей нарис, написаний на основі пошуків і узагальнення багатьох різножанрових матеріалів, і до сьогодні залишається найінформативнішим життєписом В. М. Дюшен. Пізніше побачила світ низка цікавих статей на дану тему українських і закордонних учених, особливо докладними із яких є біографічні нариси О. М. Груздевої та Т. В. Філімонової (Груздева, 2011; Філімонова, 2005). Проте знайдені останнім часом матеріали проливають додаткове світло на неоднозначну постать В. М. Дюшен.

Мета статті – проаналізувати чинники особистісного становлення та специфіку життєвого шляху В. М. Дюшен у контексті контрверсійності її професійного діалогу з видатним соціальним педагогом-реформатором А. С. Макаренком.

Методи дослідження: для накопичення біографічної інформації та фактологічного матеріалу про діяльність В. М. Дюшен, її роль у педагогічних пошуках А. С. Макаренка застосовувалися метод педагогічної біографістики та проблемно-пошуковий метод; для з'ясування характеру інтерпретації постаті В. М. Дюшен в історії вітчизняної освіти – історіографічний, ретроспективний, історико-логічний і джерелознавчий аналіз.

Виклад основного матеріалу. Змалювавши на сторінках «Педагогічної поеми» образ інспекторки Наркомосу Брегель, безперечним прототипом якої виступила В. М. Дюшен, педагог-письменник у підготовчих матеріалах до свого всесвітньо відомого роману схарактеризував так цей персонаж: «...несподівано з'являється в колонії, вражає своїм тоном [...]. Потім починає мелькати частіше, є противником переїзду в Куряж і трудового

корпусу, фиркає на комуну Держинського і на всі порядки. Злісна, вульгарна, пліткарка, розбещена баба, у якої ненависть до колонії відбувається на ґрунті невдач в особистому житті і безладності цього життя [...], б'є свою дочку. [...] Злобно зустрічає Горького. Між іншим, це вона рекомендує віддавати дітей куркулям» (Макаренко, 2003, с. 700). Такий непривабливий портрет літературного героя, напевно, був спричинений напруженими особистими стосунками А. С. Макаренка з його прототипом, проте реальні особливості біографії та кар'єри Валентини Максиміліанівни дозволяють досягнути незрівнянно більш широкий план цієї непересічної особистості.

Народилася В. М. Дюшен (у дівочтві – Блох) у німецько-єврейській родині лікаря, випускника Київського університету Св. Володимира, Максиміліана Львовича Блоха в м. Стара Русса Новгородської губернії 25 грудня 1884 р. Після смерті батька сім'я переїхала до Петербургу, де влаштувалася при Іванівському дівочому училищі Людинолюбного товариства. Мати відкрила приватний дитячий садок і невелику підготовчу школу. В інтелігентній сім'ї всі п'ять дочок багато читають, вивчають французьку мову, вдома мати говорить із ними німецькою, одна із сестер, Леонія, перед Першою світовою війною живе і навчається у Швейцарії і Франції. Валентину мати-педагог Емілія Яківна віддала до інтернату при Коломінській жіночій гімназії, яку та закінчила 1901 р. із срібною медаллю і вступила до математичного відділення Педагогічних курсів Санкт-Петербурзьких жіночих гімназій – закладу, що готував учительок для початкових шкіл і домашніх наставниць. Отримавши у травні 1904 р. атестат, уже з наступного року, тобто практично водночас із А. С. Макаренком, В. М. Блох почала викладати математику в столичних початкових школах. Цього періоду, опинившись у центрі подій Першої російської революції, вона серйозно захопилася революційною діяльністю, вступила до лав РСДРП(б) (1905), познайомила з однією з найвпливовіших жінок – членів більшовицької партії, майбутньою дипломаткою Олександрою Коллонтай (Груздева, 2011; Дюшен, 1964; Звенигородская (Блох)).

Саме О. М. Коллонтай, тісна дружба з якою триватиме довгі роки, заклала основи революційної ідеології Валентини Максиміліанівни. Вона також залучила юну революціонерку до занять у вечірніх і недільних школах для робітників, в одній із яких та познайомилася із дружиною В. І. Леніна Н. К. Крупською (Груздева, 2011).

Революційні ідеї зблизили її і з майбутнім чоловіком – випускником Санкт-Петербурзького технологічного інституту, інженером, членом РСДРП з 1903 р. (меншовиком) – Борисом В'ячеславовичем Дюшеном (1886–1949), якому вона згодом народила трьох дітей. Партійні розбіжності (В. М. все життя вважала себе більшовичкою – А. Т., О. Ж.-Н.) і революційні події у 1917 р. все ж зруйнували цей шлюб: Б. В. Дюшен був призначений комісаром Тимчасового уряду в м. Ярославль, де 1918 р. став одним із керівників знаменитого повстання проти більшовицької влади (Груздева, 2011). У подальшому Б. В. Дюшен служив у штабі білогвардійської Північно-Західної армії генерала М. М. Юденича, активно співпрацював у редакції відомим російським письменником О. І. Купріним ревельській газеті правих есерів «Вільна Росія». В еміграції в Берліні був членом редколегії центрального органу зміновіхівців – газети «Напередодні» (рос. – «Накануне»). Внаслідок співпраці з органами ОДПУ 1926 р. зміг повернутися до СРСР, жив у Москві, працював завідувачем відділу заочного навчання при Головному управлінні профосвіти Наркомосу РСФРР. 1935 р. був заарештований органами НКВС і ув'язнений на п'ять років, однак достроково звільнений і прийнятий на посаду головного інженера спецлабораторії НКВС-МДБ СРСР. Будучи вже підполковником держбезпеки, став лауреатом Сталінської премії – за деякими припущеннями, за розробку пристрою для підслуховування (Колпакиди, 2003).

У 1917–1918 рр. Валентина Максиміліанівна, продовжуючи вчителювати в одній із гімназій, паралельно завідувала відділом з евакуації Петрограда, брала участь у розробці заходів із ліквідації неписьменності та безпритульності, з 1918 р. очолювала дитячу колонію №4 в Царському Селі під Петроградом, пізніше – курси з підготовки керівників дитячих установ (Груздева, 2011).

Навесні 1919 р. її направили в Україну з метою організації системи дитячих будинків. Працюючи спочатку в Харкові, потім у Києві, В. М. Дюшен керувала відділом соціального виховання Наркомосу, викладала в Чернігові на курсах підготовки вчителів і керівників із соцвиху, багато публікувалася в пресі. Під загрозою наступу білої армії А. І. Денікіна вона разом із О. М. Коллонтай змушена була переїхати до Москви, де впродовж 1919–1925 рр. очолювала різні відділи Наркомосу РСФРР (підвідділ соцвиху відділу єдиної трудової школи, відділ досвідних педагогічних установ), читала лекції з питань соціального виховання і дитячого руху в Губвідділі народної освіти та Комуністичному університеті імені Я. М. Свердлова, брала участь у різних форумах із питань освіти, публікувалася в педагогічних журналах, виступила одним із організаторів, а з 1921 р. завідувачкою Дитячого містечка імені III Інтернаціоналу (Груздева, 2011). Привернула увагу педагогічної громадськості підготовлена під її керівництвом книга «П'ять років Дитячого містечка імені III Інтернаціоналу» (Москва, 1924).

Наприкінці 1925 р. вона «за сімейними обставинами» (місце роботи другого чоловіка) переїхала до Харкова і обійняла посаду спочатку інспектора, а з кінця вересня 1926 р. – головного інспектора дитячих будинків Управління соціального виховання НКО (Груздева, 2011; Hillig, 1999). Саме тоді керована А. С. Макаренком Полтавська трудова колонія імені М. Горького потрапляє до сфери компетентності В. М. Дюшен і саме тим приблизно часом датоване перше відоме нам свідчення специфічності стосунків цих спеціалістів у царині боротьби з безпритульністю. Йдеться про Першу Всеукраїнську конференцію дитячих містечок, що проходила з 30 вересня до 5 жовтня 1926 р. в Одесі, на якій А. С. Макаренко декларував головні постулати своєї виховної системи як альтернативи офіційній доктрині соціального виховання.

Деяке уявлення про тон їх стосунків дають спогади учасника конференції, завідувача одного з одеських дитячих будинків Д. Б. Макаровського: «Першим питанням порядку денного т. Дюшен оголосила доповідь А. С. Макаренка на тему: “Досвід соціального виховання безпритульних підлітків”. / Антон

Семенович підвівся і привселюдно заявив: “Я таку доповідь робити не збираюся!” / У президії замішання. Аудиторія не розуміє, насторожилася. Потім був такий діалог. / Д ю ш е н. Антон Семенович, ми ж з вами домовилися. / М а к а р е н к о. Так, ми домовилися, але ви сформулювали тему не так, як ми домовилися. / Д ю ш е н. В чому справа? Не розумію. / М а к а р е н к о. Тема доповіді – “Моя система виховання”. / Д ю ш е н. Ваша система хіба не система соціального виховання? / М а к а р е н к о. Наркомос мою систему офіційно за систему соціального виховання не визнає. / Президія порадилася, і Дюшен, вибачившись перед аудиторією, оголосила назву доповіді в редакції А. С. Макаренка» (Макаровский, 1971). Попри цей випадок, В. М. Дюшен у своєму звіті про названу конференцію, опублікованому в українському часопису «Друг дітей», доволі багато місця надала переказу промови А. С. Макаренка, відмітивши, що вона «була кращою доповіддю, що найбільше оживила конференцію і викликала жвавий обмін думками». Водночас авторка обмовилася про «цілий ряд досить спірних питань, які мають місце в системі колонії ім. Горького» (Дюшен, 1926).

Наступною подією, що продемонструвала вже реальне загострення протистояння В. М. Дюшен і А. С. Макаренка, була реалізація останнім своєї ідеї щодо масового виховання безпритульних. Ініційоване Макаренком переведення Полтавської трудової колонії імені М. Горького до приміської зони Харкова та об'єднання всіх інтернатних установ Харківського округу в так званій Трудовий дитячий корпус стало переломним моментом історії цієї інноваційної установи, оскільки сприяло розповсюдженню винайденої в ній унікально ефективною виховної технології в межах широкої мережі закладів соціального виховання. Дюшен стала чи не найвпливовішим учасником групи діячів освіти, що активно опонувала Макаренку в цій справі.

А. С. Макаренко не встиг тоді повноцінно реалізувати свій проєкт, бо був змушений піти як із створеного і очолюваного ним Управління дитячими установами Харківського округу, так, згодом, і з Горьківської колонії. Невдовзі після руйнації ідеї Трудового корпусу А. С. Макаренко зазнав найбільшнього удару – 8 травня у своїй промові на VIII з'їзді ВЛКСМ, що

проходив у ті дні в Москві, Н. К. Крупська піддала нищівній критиці «Будинок імені Горького на Україні». Хоча приводом для обурення головного ідеолога радянської освіти тоді став нарис про Горьківську колонію української журналістки і дитячої письменниці Н. Ф. Остроменцької «Назустріч життю», опублікований у московському журналі «Народний учитель» (Остроменцькая, 1928), але ж не можна й виключати ролі Дюшен у створенні в очах Н. К. Крупської негативного образу А. С. Макаренка. Принаймні за три дні після публікації в газетах промови Крупської, 20 травня 1928 р. А. С. Макаренко пише дружині про черговий напад своєї опонентки: «На з'їзді завідувачів в Ахтирці мене крили – алла [...]. Особливо Дюшен та Довгополук» («Ты научила меня плакать...», 1994, с. 80).

В один із моментів особливо гострої критики колонії імені М. Горького він у листі до дружини з болем і відчаєм вигукує: «Мені це набридло. Я не хочу вже бути постійним об'єктом якоїсь, їй-богу, ненормальної кліки. [...] Якась самогубна дурість, дурість, що виходить навіть не з голови, а з якогось пупа, прямо панує в нашому суспільстві. І що це за суспільство таке: Зайчик, Сухарев, Фіш, Дюшен – якесь звалище безвідповідальних бузотерів. Я не хочу кинути їм під ноги і свій мозок, і свої нерви. Ось просто вважаю, що це зайве. Я знаю, що вони ні за що не відповідатимуть, біс із ними. Значить, тим паче немає мого обов'язку служити їм, цьому нещасному сліпому товариству дефективних людей» («Ты научила меня плакать...», 1994, с. 64).

Останні два свідчення непростих стосунків Дюшен і Макаренка, пов'язані з наступним етапом життя Антона Семеновича – Дитячою комуною імені Ф. Е. Дзержинського. Ще в березні 1928 р. В. М. Дюшен виступила проти начебто недооцінки А. С. Макаренком шкільної роботи на засіданні секції соціального виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки (далі – УНДІП), присвяченому обговоренню головних стартових документів очоленої Антоном Семеновичем установи. «Не розумію тов. Макаренка, – вигукувала Дюшен, – який говорить, що, якщо буде нормальна школа, то це значить звести нанівець майстерні, самообслуговування, сільське господарство тощо. Не можна ставити завдання лише на той час,

коли діти в установі, і не ставити питання у перспективі». На її думку, саме закінчення семирічки відкриває перед учнем широке поле діяльності (Хиллиг, 1991).

Другий епізод ми знаходимо в листуванні педагога з дружиною. 27 вересня 1928 р. А. С. Макаренко, який за дев'ять місяців до того очолив комуну, змушений був приймати у зразковому закладі свою опонентку як представницю Наркомосу: «Зараз приїжджала Дюшен. Я їй колись ... пику не за те, що вона зла і заздрісна, а за те, що вона не вміє приховувати своєї злості і заздрості. Мені, крім того, набридла одноманітність її міміки. [...] Дюшен сьогодні приїжджала така ж, як і завжди: одноманітно манірна, неделікатна, обмежена і страшенно некультурна і невихована. Мене це навіть уже не чіпає. [...] Дюшен приїжджала з видом переможця. Вона на кожному кроці стуляла губи і ніжним тоном вимовляла якусь злобливеньку сентенцію. Я весь час відмовчувався і з підкресленою ввічливістю відкривав перед нею двері. Тільки коли сідала на візника, я у відповідь на якусь краплю жовчі, що випала з неї, сказав: «Ви так само мало розумієте в справі, як і раніше. Я думав, що загибель колонії Горького чогось Вас навчить». Вона тільки запитала: «Так?» Позеленіла і поїхала. Ну, і біс із нею. Не варто Вам писати про таку каракатицю» («Ты научила меня плакать...», 1994, с. 106, 108).

У жовтні 1929 р. В. М. Дюшен звільнилася з Упрсоцвиху і перейшла на посаду заступника начальника відділу соціального виховання до УНДП. За рік, тобто в жовтні 1930 р., вона очолила щойно заснований київський філіал УНДП, але вже в листопаді 1931 р. за власним бажанням звільнилася, після чого працювала керівником кафедри дитячого руху і позашкільної роботи, а також деканом факультету дитячого комуністичного руху в Київському інституті соціального виховання. В червні 1934 р. В. М. Дюшен знову повернулася до Наркомосвіти РСФРР (Hillig, 1999).

Сталінські репресії не оминули і Валентини Максиміліанівни. На початку 1950-х років вона була заарештована і навіть попри заступництво О. М. Коллонтай, тоді Надзвичайного і Повноважного посла у Швеції і радника міністра закордонних справ, відправлена на заслання до Казахстану. Але по смерті

Сталіна вона повернулася до Москви, стала персональним пенсіонером союзного значення, мешкала в сім'ї свого сина й до кінця життя неодноразово публікувалася зі спогадами про свою бурхливу революційну і педагогічну діяльність, рецензувала книги (Груздева, 2011; Дюшен, 1998). Її портрет останніх років життя дещо дисонує з образом, що змалював нам А. С. Макаренко: «сива велична старенька, тримається відокремлено, живе своїм світом, зі своєї кімнатки майже не виходить. Вона – стара революціонерка, із тих – із романтиків, аристократка, яка мріє про щастя для всіх людей...» (Романушко).

Для загальної характеристики Валентини Максиміліанівни доцільно додати ту примітну обставину її особистого життя, що й другий її чоловік – Володимир Християнович Ауссем (1879–1937) – був не менш яскравою особистістю – відомий революціонер, народний секретар фінансів радянської УНР (1918), повпред, радник повпредства УСРР (а насправді, резидент ДПУ) у Берліні, повпред СРСР у Відні (1921–1925), голова Всеукраїнської Ради Народного Господарства (1925) тощо (Алексеев, Колпакиди, & Кочик, 2012, с. 13–14; Большая советская энциклопедия, 1926). Звертає на себе увагу цікавий факт: обидва чоловіки В. М. Дюшен були активними революціонерами, обіймали керівні посади, доволі тривалий час жили за кордоном, працювали в органах НКВС та обидва відчували на собі політичні репресії 1930-х років.

Син Валентини Максиміліанівни, Ігор Борисович Дюшен (1917–2003) був кандидатом філологічних наук, відомим істориком зарубіжної літератури та театрознавцем. Відомо, що він певний час виховувався в харківському дитячому будинкові для дітей революціонерів, закінчив Літературний інститут і аспірантуру Московського державного педінституту імені В. І. Леніна, викладав у Московському державному інституті міжнародних відносин, Державному інституті театрального мистецтва та інших вишах, досліджував зарубіжну літературу XIX століття, драматургію театру абсурду. Серед його учнів – ціла плеяда акторів провідних московських театрів, зокрема Театру на Таганці (Дюшен, 1998; Кирнозе, 2018; Романушко).

У цитованій вище характеристиці А. С. Макаренком В. М. Дюшен є така фраза: «...поразка її відбувається разом з поразкою троцькізму, педагогічним виразником якого вона є» (Макаренко, 2003, с. 700). Ще одне, навіть більш колоритне, свідчення належності Дюшен до троцькістської опозиції, що міститься у підготовчих матеріалах А. С. Макаренка до «Педагогічної поеми», наводить Г. Хілліг: «...бабська і політична блудливість [...] розмови про великого Троцького і про властолюбного і нікчемного Сталіна, про правоту Троцького, про те, що Росія йде до погибелі». Поряд із цим Г. Хілліг звернув увагу на те, що у своїй книзі «Політичні свята в школі і дитячому будинку: керівництво для педагогів» Дюшен, наводячи у списку рекомендованої літератури праці політиків, лише ім'я Троцького називає з ініціалами, як, очевидно, свідчення особливо поважного ставлення до нього (Hillig, 1999).

Попри наведені доволі експресивні натяки А. С. Макаренка щодо належності В. М. Дюшен до троцькістської опозиції, документальних підтверджень цього факту досі виявлено не було. Але нещодавно у фондах Державного архіву Харківської області нами були знайдені протоколи партійної колегії Харківської окружної контрольної комісії КП(б)У – головного органу, що опікувався чистотою партійних лав, – у яких упродовж короткого проміжку часу доволі часто фігурує ім'я Дюшен. Як з'ясувалося, у грудні 1927 р. партійний осередок НКО ухвалив виключити Валентину Максиміліанівну з партії; у січні 1928 р. Журавлівський райком КП(б)У м. Харкова погодився з цим рішенням, запропонувавши ще й зняти її з керівної роботи: «З огляду на те, що Дюшен з 1923 р. по цілому ряду питань розділяла точку зору опозиції». На початку лютого партколегія, зважаючи на те, що Дюшен визнала помилкою свою опозиційну роботу, вирішує в партії її залишити, але винести сувору догану «за ідеологічну нестійкість». Однак уже за тиждень, у зв'язку з новими матеріалами у справі, партколегія все ж виключає її з лав КП(б)У (Харьковская Окружная Контрольная комиссия КП(б) Украины..., 1928).

Висновки. Сукупність знайдених матеріалів про Валентину Дюшен являє нам, безперечно, масштабну особистість високо-

професійного, активного, працездатного і принципового діяча історії вітчизняної освіти. Проте, очевидно, саме неоднозначність, суперечливість цієї постаті зумовлює діаметрально протилежні її оцінки з боку сучасників.

Конфлікт Макаренка і Дюшен, на нашу думку, неодмінно має розглядатися у двох – об'єктивній і суб'єктивній – площинах. З одного боку, напруженість їх професійних стосунків як представників інноваційної педагогіки є свідченням тої боротьби, що завжди супроводжує ствердження будь-якої нової доктрини. З іншого боку, – обидва ці діячі були надзвичайно яскравими, самобутніми постатями і водночас у край амбіційними особистостями. При цьому амбіційність і безапеляційність В. М. Дюшен стосовно самовпевненого, але безпартійного керівника провінційної установи, вважаємо, диктувалася її адміністративним статусом, належністю до політичної еліти та, не в останню чергу, столичною освітою та соціальним походженням. Поки що важко пояснити, чи вплинула якимось чином опозиційність Дюшен на її педагогічні погляди, але не можна не помітити, що А. С. Макаренко у своїй критиці на її адресу робить на цій обставині особливий наголос.

Перспективи подальших досліджень. Більш ретельного аналізу потребують педагогічні погляди В. М. Дюшен, специфіка її ідеологічних переконань як можливі передумови контроверсійного характеру професійного діалогу з А. С. Макаренком.

Список використаної літератури

- Алексеев, М. А., Колпакиди, А. И., & Кочик, В. Я. (2012). *Энциклопедия военной разведки. 1918–1945 гг.* Москва: Кучково поле.
- Большая советская энциклопедия. (1926). (Т. 4). Москва: Советская энциклопедия.
- Груздева, Е. Н. (2011). Валентина Максимилиановна Дюшен (Страницы биографии). В *Имя в истории петербургской школы: материалы для самостоятельной работы студентов*. (Кн. 3, с. 35-42). Санкт-Петербург: Астерион.
- Дюшен, В. (1926). Первая Всеукраинская конференция детских городков. *Друг детей*, 8/9, 28-30.
- Дюшен, В. (1964). О большой жизни. *Новый мир*, 11, 277-280.
- Дюшен, И. (1998). *Типичный московский пейзаж*. Взято из <http://lebed.com/1998/art723.htm>
- Звенигородская (Блох), Е. М. [*Воспоминания для племянника*]. Взято из <http://memoirs.memo.ru/memoir/show/id/387>
- Кирнозе, З. И. (2018). Игорь Борисович Дюшен: от реализма к постмодернизму. В *XXX Пуришевские чтения. «Тезаурус и личность ученого»* (с. 48-49). Москва: МПГУ.
- Колпакиди, А. И. (2003). *Энциклопедия секретных служб России*. Москва: АСТ; Астрель; Транзиткнига.
- Макаренко, А. С. (2003). *Педагогическая поэма*. Москва: ИТРК.

- Макаровский, Д. Б. (1971). Штрихи к биографии. В *А. С. Макаренко: сборник статей* (Кн. 8, с. 126-128). Львов: Изд-во Львовского университета.
- Остроменцкая, Н. Ф. (1928). Навстречу жизни. *Народный учитель*, 1/2, 42-77.
- Романушко, М. С. *Галёрка на Садово-Спасской*. Взято из <https://biography.wikireading.ru/258682>
- «Ты научила меня плакать...» (Переписка А. С. Макаренко с женой. 1927–1939). (1994). (Т. 1). Москва: Витязь.
- Філімонова, Т. В. (2005). Дюшен Валентина Максиміліанівна. В *Українська педагогіка в персоналіях* (Кн. 2, с. 224–229). Київ: Либідь.
- Харьковская Окружная Контрольная комиссия КП(б) Украины. *Протоколы заседаний партийной коллегии Окружной Контрольной Комиссии № 17–41*. (1928). (Ф. П-9, Оп. 1, Спр. 16, Арк. 129). Державний архів Харківської області. Харків.
- Хиллиг, Г. (Сост.). (1991). *На вершине «Олимпа»*. Подборка документов о конфликте Макаренко с представителями украинского «соцвосо», (февраль – март 1928 г.). Марбург.
- Hillig, G. (1999). *Verblaßte Gesichter, vergessene Menschen: 28 Porträts von "Freunden" und "Feinden" A. S. Makarenkos*. (p. 148-158). Bremen: Temmen.

Andriy Tkachenko, Olena Zhdanova-Nedilko

TWO IMAGES OF MAKARENKO'S MAIN OPPONENT: VARIABILITY OF VALENTINA DUCHEN'S LIFE PATH

The article is devoted to the coverage of the eventful life path of A. Makarenko's main ideological opponent – an active revolutionary, a well-known figure in national education, author of numerous pedagogical publications Valentina Diushen.

The nature of V. Diushen's social origin and education, details of her revolutionary and educational-managerial activity, publishing activity are revealed, little-known biographical information about her family members is presented: the first husband – Borys Diushen, the second husband – Volodymyr Aussem, son – Ihor Diushen. The chronology of all known controversial moments of professional dialogue of V. Diushen and A. Makarenko is presented in detail. For the first time in the Makarenko literature, documentary evidence of A. Makarenko's reports on V. Duchen's affiliation with the Trotskyi opposition is presented.

The set of found materials presents Valentina Diushen as a large-scale personality of a highly professional, active, able-bodied, and principled figure in the history of national education. However, it is the ambiguity, the contradiction of this figure that determines its opposed assessments by contemporaries.

The conflict between Makarenko and Diushen must be viewed in two planes, the objective and the subjective. On the one hand, the tension of their professional relations as representatives of innovative pedagogy is evidence of the struggle that always accompanies the assertion of any new doctrine. On the other hand, both of these figures were extremely bright, original figures and, at the same time, extremely ambitious personalities. At the same time, the ambition and irresistibility of V. Diushen towards the self-confident but non-partisan head of the provincial institution were dictated by its administrative status, membership in the political elite, and metropolitan education and social background.

So far, it is difficult to explain whether Diushen's opposition in any way influenced her pedagogical views, but it should be noted that A. Makarenko in his criticism of her makes a special emphasis on this circumstance.

Keywords: *Valentyna Maksymilianivna Diushen; Anton Semenovych Makarenko; system of social education; trotskyism; Poltava/Kharkiv labor colony named after M. Gorkiy; Children's labor commune named after F. E. Dzerzhinsky; People's Commissariat of Education of Ukraine.*

References

- “Ty nauchila menja plakat...” (*Perepiska A. S. Makarenko s zhenoj. 1927–1939*) [“You taught me to cry ...” (*Correspondence of A. S. Makarenko with his wife. 1927-1939*)]. (1994). (T. 1). Moscow: Vitjaz [in Russian].
- Alekseev, M. A., Kolpakidi, A. I., & Kochik, V. Ja. (2012). *Jenciklopedija voennoj razvedki. 1918–1945* [Encyclopedia of Military Intelligence. 1918–1945]. Moscow: Kuchkovo pole [in Russian].
- Bolshaja sovetskaja jenciklopedija* [Great Soviet Encyclopedia]. (1926). (T. 4). Moscow: Sovetskaja jenciklopedija [in Russian].
- Djushen, I. (1998). *Tipichnyj moskovskij pejzazh* [Typical Moscow landscape]. Retrieved from <http://lebed.com/1998/art723.htm> [in Russian]
- Djushen, V. (1926). Pervaja Vseukrainskaja konferencija detskih gorodkov [The First All-Ukrainian Conference of Children's Towns]. *Drug detej*, 8/9, 28-30 [in Russian].
- Djushen, V. (1964). O bolshoj zhizni [About big life]. *Novyj mir*, 11, 277-280 [in Russian].
- Filimonova, T. V. (2005). Diushen Valentyna Maksymilianivna [Duchen Valentina Maximilianovna]. In *Ukrainska pedahohika v personaliiakh* (Vol. 2, p. 224-229). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Gruzdeva, E. N. (2011). Valentina Maksimilianovna Djushen (Stranicy biografii) [Valentina Maximilianovna Duchenne (biography pages)]. In *Imja v istorii peterburgskoj shkoly*. (Vol. 3, p. 35-42). Sankt-Peterburg: Asterion [in Russian].
- Harkovskaja Okruzhnaja Kontrolnaja komissija KP(b) Ukrainy. Protokoly zasedanij partijnoj kollegii Okruzhnoj Kontrolnoj Komissii No. 17–41* [Kharkiv District Control Commission of the KP(b) of Ukraine. Minutes of meetings of the party board of the District Control Commission No. 17–41]. (1928). (F. P-9, Op. 1, Spr. 16, Ark. 129). Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Kharkiv [in Russian].
- Hillig, G. (Comp.). (1991). *Na vershine “Olimpa”*. *Podborka dokumentov o konflikte Makarenko s predstaviteljami ukrainskogo “socvosa”, (fevral’ – mart 1928 g.)* [At the top of “Olympus”. A selection of documents about the conflict between Makarenko and representatives of the Ukrainian “socvos”, (February – March 1928)]. Marburg [in Russian].
- Hillig, G. (1999). *Verblaßte Gesichter, vergessene Menschen: 28 Porträts von “Freunden” und “Feinden” A. S. Makarenkos*. (p. 148-158). Bremen: Temmen.
- Kirnoze, Z. I. (2018). Igor Borisovich Djushen: ot realizma k postmodernizmu [Igor Borisovich Duchen: from realism to postmodernism]. In *XXX Purishevskie chtenija. “Tezaurus i lichnost uchenogo”* (p. 48-49). Moscow: MPGU [in Russian].
- Kolpakidi, A. I. (2003). *Jenciklopedija sekretnyh sluzhb Rossii* [Encyclopedia of the secret services of Russia]. Moscow: AST; Astrel; Tranzitkniga [in Russian].
- Makarenko, A. S. (2003). *Pedagogicheskaja pojema* [Pedagogical poem]. Moscow: ITRK [in Russian].
- Makarovskij, D. B. (1971). Shtrihi k biografii [Biography strokes]. In *A. S. Makarenko: sbornik statej* (Vol. 8, p. 126-128). Lvov: Izd-vo Lvovskogo universiteta [in Russian].
- Ostromenckaja, N. F. (1928). Navstrechu zhizni [Towards life]. *Narodnyj uchitel*, 1/2, 42-77 [in Russian].
- Romanushko, M. S. *Galjorka na Sadovo-Spasskoj* [Gallery on Sadovo-Spasskaya]. Retrieved from <https://biography.wikireading.ru/258682> [in Russian]
- Zvenigorodskaja (Bloh), E. M. *Vospominanija dlja plemjannika* [Memories for a nephew]. Retrieved from <http://memoirs.memo.ru/memoir/show/id/387> [in Russian].

Одержано 24.09.2020 р.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА НА ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті узагальнено педагогічні погляди на виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва Г. С. Левченка – заслуженого діяча мистецтв України, професора, завідувача кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, хорового диригента, композитора, фольклориста; розкрито ідеї митця щодо національно-патріотичного, морально-духовного, художньо-естетичного та трудового виховання студентства.

***Ключові слова:** Григорій Семенович Левченко; педагогічні погляди; майбутній учитель музичного мистецтва; національно-патріотичне виховання; морально-духовне виховання; художньо-естетичне виховання; трудове виховання.*

Постановка проблеми. Процес розбудови суспільства доводить, що демократія можлива лише тоді, коли моральний і духовний рівень суспільства є досить високим. На жаль, в еру глобалізації відбувається підміна ідей, ідеалів, цінностей, смаків, що негативно впливає на молоде покоління через недостатню сформованість чіткої громадянської позиції та відсутність позитивних прикладів для наслідування. За таких умов постать викладача стає однією з провідних у формуванні високодуховної, гармонійно розвиненої особистості, здатної до національної самоідентифікації, до розуміння загальнолюдських, естетичних і моральних цінностей.

Вирішити нагальні завдання сучасної педагогічної теорії і практики може лише висококваліфікований педагог, який має стати прикладом для своїх учнів, що й актуалізує проблему вдосконалення процесу виховання майбутніх учителів різних спеціальностей, зокрема й учителів музичного мистецтва, у процесі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи виховання майбутніх учителів музичного мистецтва

досліджували А. Козир, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.; проблеми національно-патріотичного виховання висвітлювали А. Бичко, Ю. Бондаренко, О. Вишневський, В. Кузь, О. Забужко, І. Надольний, Б. Цимбалістий, В. Янів, Я. Ярема, О. Ярмоленко та ін.; теоретико-методичні засади духовного виховання відображено у працях Л. Арчажнікової, Н. Ничкало, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької та ін.; питання морального виховання вивчали Г. Васянович, М. Горда, О. Денищик, С. Крук, О. Кузнецова, І. Ластовченко, Ю. Максимчук, В. Марчук та ін.; на важливості художньо-естетичного виховання наголошують І. Зязюн, Л. Коваль, Л. Масол, В. Орлов, О. Семашко, Т. Танько, Г. Шевченко, В. Шульгіна та ін.; взаємозв'язок естетичного та трудового виховання розглядають П. Атутова, Р. Гуревич, О. Коберник, В. Мадзігон, О. Мельник, Л. Оршанський, В. Сидоренко, В. Тименко, Д. Тхоржевський, С. Ящук та ін.

Віддані своїй справі люди, не покладаючи сил, продовжують формувати в майбутніх учителів не тільки професійні вміння, а й культивують високі моральні цінності, розкривають творчі здібності, впливають на становлення людини-громадянина. Одним із наших сучасників, відданих розбудові національної мистецько-педагогічної освіти, є заслужений працівник культури України, заслужений діяч мистецтв України, професор, завідувач кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка), хоровий диригент, композитор, фольклорист, педагог, незмінний керівник відомого в Україні та Європі українського народного хору «Калина» Полтавського педагогічного університету Григорій Семенович Левченко.

Багаторічна викладацька та творча діяльність педагога-митця відзначена численними нагородами, серед яких: орден Миколи Чудотворця за визначний вклад у примноження добра на землі (1997), орден «За заслуги» III ступеня (2009), Почесні грамоти Кабінету Міністрів України (1999), Міністерства культури і мистецтв України «За багаторічну плідну працю в галузі культури» (2004), відзнака Міністерства освіти і науки

України – знак «Петро Могила» (2007). Г. Левченко – лауреат Міжнародного відкритого Рейтингу популярності та якості «Золота фортуна» (2001), лауреат Полтавської міської премії імені В. Г. Короленка (2006) та Полтавської обласної премії імені Панаса Мирного (2007), багаторазовий лауреат мистецьких фестивалів і конкурсів. Ім'я Г. Левченка занесено до книги «Митці України» (1994), енциклопедичного довідника «Ім крила дала Пирятинщина» (2000), до книги «Імена України» (2002), до довідково-біографічного видання «Хто є хто на Полтавщині. Видатні земляки» (2004) та до біографічного довідника «International Who's Who in Musicians' Directory» (Cambridge: The International Biographical Center, 1996), що видається в Англії з 1936 року (Сулаєва, 2011, с. 78).

Життєвий і творчий шлях Г. Левченка висвітлювали в наукових і популярних статтях Л. Віценя, В. Гайдамака, В. Гірченко, Л. Гнатюк, Т. Голобородько, Н. Дем'янко, О. Лобач, Н. Сулаєва, Н. Павленко, Т. Пругло, М. Шевченко та ін. Проте на сьогодні немає системного наукового дослідження, предметом якого б стала багатовекторна музично-педагогічна діяльність знаного українського митця-педагога.

Мета статті – систематизувати педагогічні погляди Григорія Левченка на процес виховання майбутніх учителів музичного мистецтва.

Методи дослідження: загальнонаукові методи (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення), персонологічно-біографічний застосовувався для вивчення життєвого та творчого шляху педагога; порівняльно-зіставний дав змогу визначити загальне й особливе в педагогічних поглядах митця; контент-аналіз праць – реконструювати його педагогічні погляди на виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва (ширше – майбутнього вчителя).

Виклад основного матеріалу. Г. Левченко починав свій творчий і викладацький шлях помічником керівника учнівського духового оркестру при ремісничому училищі (м. Ладан), згодом продовжив його на посадах: інспектора районного культурного відділу (м. Камінь-Каширськ); художнього керівника Полтавської швейної фабрики; викладача теоретичних дисциплін у дитячій

музичній школі; керівника Народного хору «Решетилівські вишивальниці»; керманіча Народного ансамблю «Горлиця» Палацу культури Полтавської бавовнопрядильної фабрики; керівника Народного хору Полтавського м'ясокомбінату «Барвінок»; очільника Народної самодіяльної хорової капели, а згодом – українського народного хору «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка. Із 1979 року Григорій Семенович працює в педагогічному інституті (нині – ПНПУ імені В. Г. Короленка) на посадах художнього керівника українського народного хору «Калина», старшого викладача (1981-1987), доцента (1987-1992), професора (з 1992), завідувача кафедри музики і співів (1982-2004), завідувача кафедри музики (з 2011).

Упродовж непростого професійного шляху у Григорія Семеновича сформувалися педагогічні погляди, які нині потребують узагальнення, розкриття та детального вивчення для використання їх у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Г. Левченко вважає, що :

- провідним у підготовці майбутнього вчителя є національно-патріотичне виховання, важливим підґрунтям для якого є українська народна пісенна спадщина;
- народні пісня є й потужним джерелом для становлення морально-етичних норм поведінки молодого покоління;
- духовність майбутніх учителів музичного мистецтва визначається ставленням молоді особистості до рідного краю, його звичаїв і традицій, його культури;
- учитель не може вважатися досконалим, якщо його рівень художньо-естетичного розвитку та трудової вихованості не є високим.

Наявність цих якостей у випускників педагогічного вишу, на глибоке переконання Григорія Левченка, складає основу їхньої майбутньої професійної діяльності. Ефективності процесу формування таких особистісних якостей сприяє участь у художньо-творчих колективах національного спрямування на кшталт українського народного хору «Калина». Саме в умовах цього колективу Григорію Левченкові вдалося створити мистецько-освітній простір, у якому на основі реалізації його педагогічних підходів до виховання особистості сформувалася

велика кількість високопрофесійних, відданих справі й українському народові молодих людей. Багато його вихованців досягли вершин у найрізноманітніших сферах життя, чому завдячують саме настановам Учителя, про що часто пишуть у своїх спогадах і листах.

Упродовж значного періоду свого життя Г. Левченко торував свій мистецько-педагогічний шлях в умовах притискання українськості, нівелювання народності. Та все ж митцеві вдавалося в непростих умовах цілеспрямовано відстоювати і стверджувати ідеї національно-патріотичного виховання молодого покоління. Його діяльність напряду впливала на формування національної самоідентифікації, любові до Батьківщини, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, а також виховання у молодого покоління любові до національного мистецтва.

Григорій Семенович виділяє національно-патріотичне виховання майбутніх учителів як ключову ідеєю власного педагогічного світогляду. Він завжди закликає своїх вихованців не забувати про унікальні традиції та звичаї свого народу і реалізує ці ідеї у власній мистецько-педагогічній діяльності: «Працюючи художнім керівником українського народного хору «Калина», своїм завданням вважаю готувати не стільки співаків-професіоналів (та і специфіка роботи в самодіяльному колективі це унеможлиблює), скільки виховувати («ліпити») Громадян України, формувати Українську Націю» (Левченко, 2007, с. 16). Ці ідеї відображено у творах із репертуару хору «Калина», таких як: «Благословіння» (муз. О. Чухрая, сл. Б. Олійника), «Земле рідна моя» (муз. Г. Левченка, сл. М. Бойко), «Червона калина – Полтавська земля» (муз. і сл. Г. Левченка), «Ой у лузі червона калина» (муз. народна, сл. С. Чарнецького, Г. Труха), «Ой чого ти почорніло» (муз. А. Литвинова, сл. Т. Шевченка), арія Андрія з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського тощо.

Ще одним важливим завданням викладача педагогічного навчального закладу, на думку Григорія Левченка, є вплив на морально-етичне становлення майбутнього вчителя, адже саме на нього покладається відповідальність за формування загально-

людських моральних цінностей в учнів. Звичайно, процес їхнього формування має починатися ще в ранньому дитинстві та продовжуватися у школі. Водночас у художньо-творчому колективі закладу вищої педагогічної освіти відбувається концентроване сприймання та підтвердження цінності кожного позитивного вчинку особистості через призму народнопісенних зразків. Цей процес відбувається на основі багаторічних традицій виховання і впливає на збереження та примноження здобутків попередніх поколінь. Виховання в хорі, очолюваному Григорієм Левченком, має не примусовий характер, а ґрунтується на переконанні, привчанні та заохоченні.

Результатом такого виховання є висока здатність майбутнього вчителя – учасника художньо-творчого колективу до самоаналізу власних вчинків згідно з морально-етичними нормами, дослідження власних почуттів, цінностей і співвіднесення їх із загальноприйнятими нормами суспільства. Це змальовано в українських народних піснях, що входять до репертуару Українського народного хору «Калина», наприклад, «Ой давно, давно в матінки була» (любов до матері, тяжка розлука з нею), «На козака пригодонька» (материнська любов, почуття обов'язку сина перед батьками та вітчизною, вірне кохання та страждання від втрати рідної людини), «Ой у лузі, та ще й при березі» (співчуття, чуйність), «Весілля» (дотепність жартів, бажання добра), «Ой дуб на березу» (повага до старших), «Українська фантазія» (широта української душі, відвертість у людських стосунках, безпосередність і щирість) (Сулаєва, 2013, с. 338), «Ой гиля гусоньки на став» (взаємна приязнь і турбота один про одного), а також в авторських творах – муз. А. Пашкевича, сл. Д. Луценка «Мамина вишня», муз. І. Кириліної, сл. В. Цілого «Лелеча доля» (любов та повага до матері), муз. В. Захарченка, сл. Т. Шевченка «Вітре буйний», муз. і сл. Г. Левченка «Ой гай, мати, гай» (вірність у коханні, горе й туга за дорогою і близькою серцю людиною) тощо.

На думку Г. Левченка (2012), музичний твір – «це своєрідна морально-етична норма, вивірена досвідом поколінь, згусток мудрості й почуттів, викристалізований у словесно-музичній формі, аби передаватися з покоління в покоління як найбільший

скарб, код душі народу, запорука його гідного існування й безсмертя (с. 24).

При розгляді підвалин духовного виховання, Г. Левченко неодмінно звертається до аксіологічної сфери суспільства й окремої особистості. Як відомо, музичне мистецтво є одним із потужних інструментів формування у майбутніх учителів високих духовних цінностей. Недарма навіть в Античній Греції музика посідала особливе місце серед мистецтв і мала неабиякий вплив на розвиток суспільства в цілому. Григорій Семенович у вирішенні проблеми духовності майбутнього вчителя має на меті формування свідомості студентів через знання історії та культури свого народу, наприклад, через вивчення музичної творчості українських композиторів-класиків, твори яких є маловідомими широкому загалу. Також рівень духовності майбутнього учителя має стояти на підґрунті загальнолюдських цінностей, вважає митець. На його думку, не останнє місце у вихованні високодуховного учителя займає виконання релігійних творів. Серед репертуару хору «Калина» яскраво виділяються такі твори, як «Літургія» М. Леонтовича, «Богородице, Діво, радуйся» Я. Яциневича, «Святий Боже» Г. Давидовського, «Милість спокою» К. Стеценка (Левченко, Полторак, Шовкомуд, 1992, с. 70), «Многая літа» Д. Бортнянського, «Да исполнятся уста» А. Веделя, «Молитва за Україну» М. Лисенка, «Lacrimosa» В. А. Моцарта, «Не плач, Рахиле» (Сулаєва, 2013, с. 332-333), тощо. Свого часу колектив виступав із ними як у концертних залах, так і у храмах різних релігійних конфесій. При виконанні таких творів на хористів покладається особлива відповідальність, бо без розуміння ідейного змісту, величі, масштабності, смислу виконуваних творів вони не зможуть виразити художній образ, почуття, зміст, ідеї, закладені автором.

Відомо, що духовно збагачена людина здатна оволодіти більш різноманітною палітрою якостей, таких як: вдячність, співчуття, повага, порядність, відповідальність, справедливість, дисципліна, наполегливість, ерудованість, вимогливість, самоконтроль тощо. Г. Левченко акцентує увагу на цінності повсякденної поведінки, яка проявляється у ставленні до інших людей, до колективу, до суспільства, до Батьківщини, до праці та

до самої себе. Власне ці риси характеру і якості особистості вкрай необхідні майбутньому вчителеві.

У процесі вдосконалення якості підготовки майбутнього вчителя та, зокрема, його духовної сфери великі потенційні можливості відкриваються у продуманій системі роботи у сфері музичного виховання (Левченко, Зикун, 1984, с. 15). Г. Левченко виділяє музику як найбільш впливовий вид мистецтва на емоційний розвиток особистості. Він зазначає, що вона прищеплює такі загальнолюдські цінності, як благородство, чуйність, доброта, людяність, щирість, милосердя, що є чи не найважливішими у вихованні майбутнього вчителя (Левченко, Лиманский, Зикун, 1994, с. 120).

Ідеї Г. Левченка щодо художньо-естетичного виховання ґрунтуються на донесенні до студентства важливості художнього самовиховання й самоосвіти впродовж усього життя, а також у формуванні довершених музичних смаків. Сприймання зразкових творів музичного, хореографічного, образотворчого мистецтв, безумовно, підвищує рівень художньо-естетичної вихованості, ерудиції, культури майбутнього вчителя, але найбільш цінним і дієвим компонентом процесу естетичного виховання є безпосередня мистецька діяльність, зокрема у творчому колективі. Педагог неодноразово підкреслював важливість формування правильних музичних смаків у студентів на основі щоденної, кропіткої мистецько-педагогічної взаємодії керівника художньо-творчого колективу та його учасників.

Зауважимо, що нам імпонує визначення сутності естетичного виховання відомого вітчизняного вченого С. Гончаренка (1997), який розглядав його як «складову частину виховного процесу, безпосередньо спрямовану на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини» (с. 119), відображення якого ми знаходимо і в педагогічних поглядах Г. Левченка.

Сьогодні формування цих якостей, зазначає Г. Левченко, стає неможливим, бо в соціокультурному просторі панує псевдомистецтво, яке не тільки не підвищує рівень культури

молодого покоління, а спотворює світосприйняття та перешкоджає вдосконаленню моральних якостей особистості, збіднює гаму її почуттів і емоцій, дискримінує культуру та національну самосвідомість. Митець вбачає вирішення цієї проблеми в залученні молоді до виконання неперевершених за красою та глибиною світовідчуття творів музичного мистецтва України. Уже понад 40 років результативність виховання народною піснею спостерігається в хорі «Калина», де більшість учасників є представниками студентської молоді.

Не тільки хорова музика відіграє важливу роль у вихованні молодого покоління, зауважує Г. Левченко. Велике значення мають інструментальні твори вітчизняних («Пливе човен» в обр. С. Баштана, «Ватра» в обр. В. Матвійчука, «Метелиця» А. Шалаєва, «Концертна п'єса» С. Коняєва, «Запорізький марш» Є. Гуцала) і зарубіжних композиторів («Самотній пастух» Дж. Ласта, «Чардаш» В. Монті), а також музично-хореографічні композиції («Кружало», «Грабарівська полька», «Ой на горі калина» тощо), за допомогою яких калиняни розширюють свій мистецький кругозір. Виконання, наприклад, хорової версії Концерту для фортепіано з оркестром С. Шевченка (учителя Г. Левченка) посідає окреме місце в репертуарі колективу і дає змогу опанувати студентам твори високої складності, незважаючи на те, що музичної освіти багато студентів не мають.

Г. Левченко постійно підкреслює, що офіційна заборона пропаганди псевдокультурних витворів не дасть бажаних результатів. Доцільніше протиставляти бездуховній продукції найкращі зразки народного мистецтва, навчити молоде покоління бути його творцем. Зрозуміло, що цю копітку роботу треба починати з наймолодшого віку – дитячого садочка та початкової школи. Її ефективність залежить від підготовки кваліфікованих кадрів – вихователів і вчителів. І не лише викладачів музичного, образотворчого мистецтва чи хореографії, а й учителів з усіх спеціальностей – фізики, хімії, історії, а особливо мови та літератури, – які змогли б активно долучитися до процесу художньо-естетичного виховання дітей і молоді. Одного бажання замало, наголошує досвідчений педагог, потрібні певні знання та відповідні практичні навички. Отже, на часі вдосконалення

художньо-естетичного виховання студентів – майбутніх вихователів і вчителів (Левченко, 1999, с. 187).

Погляди Г. Левченка на трудове виховання ґрунтуються на традиційних морально-етичних нормах. Одним із провідних методів, на його думку, є власний приклад працелюбності та неймовірної працездатності вчителя. Характеризуючи заняття Григорія Семеновича зі студентами, неможливо не відзначити високий рівень дисципліни та неприпустимість запізнь як прояв взаємоповаги. Варто відзначити поважне ставлення студентів до спільної справи, їхню неймовірну віддачу при виконанні твору на заняттях із хорового класу, ефективну взаємодію між учасниками колективу – усі ці якості Учитель натхненно плекає в душах своїх студентів і хористів. Результатом такого виховання є високий рівень трудової вихованості молодих людей, яку вони демонструють і поза межами аудиторних занять.

Висновки. Отже, педагогічні погляди Г. Левченка на виховання майбутніх учителів музичного мистецтва характеризуються не лише підготовкою висококваліфікованих вузькопрофільних фахівців, а вихованням у них широкого спектру загальнолюдських цінностей і якостей, серед яких – національно-патріотична свідомість; високий рівень сформованості морально-духовної сфери особистості; розвиток художньо-естетичних почуттів, смаків, суджень, здібностей особистості та здатності протистояти агресії псевдомистецтва; а також трудова вихованість студентства. Ідеї Г. Левченка ґрунтуються на тісному зв'язку освіти та культури як умови виховання учителя-патріота, учителя-громадянина, учителя-митця – Учителя з великої літери.

Перспективи подальших досліджень – визначити сутність, напрями, види й особливості мистецько-педагогічної діяльності Г. Левченка в контексті розвитку вітчизняної та регіональної мистецької освіти та культури.

Список використаної літератури

- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
- Левченко, Г. С. (2012.). З досвіду організації неформальної мистецької освіти в українському народному хорі «Жалина». *Імідж сучасного педагога*, 4(123), 24-27.
- Левченко Г. С. (1999). Перебудова естетичного виховання студентів педагогічних навчальних закладів. В *Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. М. Верховинця*. (с. 186-189). Полтава.

- Левченко, Г. С. (2007). *Спогади, роздуми, погляди, поради. Художньо-методичні нариси*. Полтава: Форміка.
- Левченко, Г. С., & Зикун, Н. М. (1984). Идеино-нравственное воспитание будущего учителя начальных классов и музыки в учебной и во внеаудиторной работе. В *Совершенствование подготовки учителя начальных классов с дополнительной специальностью музыка (ИЗО)*. (с. 14-15). Минск.
- Левченко, Г. С., Лиманский, П. Т., & Зикун, Н. М. (1994). Использование национальной музыкальной культуры в профессиональной подготовке учителя. В *Актуальные проблемы начальной школы: Международный сборник научно-методических статей*. (с. 120-124). Полтава.
- Левченко, Г. С., Полторац, Н. І., & Шовкомуд, О. О. (1992). Использование национальной музыкальной культуры в профессиональной подготовке учителя. В *Духовна традиція в духовному відродженні України: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (с. 70-71). Полтава.
- Сулаєва, Н. (2011). Аксіологічні виміри педагогічної діяльності Г. Левченка в українському народному хорі «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. *Молодь і ринок*, 9, 77-81. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18
- Сулаєва, Н. (2013). *Підготовка учителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Yuliia Komysan

HRYHORII LEVCHENKO'S PEDAGOGICAL VIEWS ON THE FUTURE TEACHERS OF MUSIC EDUCATION

The paper summarizes pedagogical views on the education of future music teachers by Hryhorii Semenovych Levchenko, who is an Honored Artist of Ukraine, Professor, Head of the Department of Music of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, a choral conductor, a composer, a folklorist. It is determined that H. Levchenko's pedagogical views on the education of future teachers are characterized not only by the training of highly qualified narrow-profile specialists but also by the education of a wide range of universal values and qualities. It is proved that the leading place in the teacher and artist's pedagogical concept belongs to the national-patriotic education of students, which involves the development of national consciousness and self-identification, love for the Motherland, readiness to fulfill a civic duty to protect national interests, integrity, independence of Ukraine and love to national art, its customs, traditions, and culture. It was found that the teacher emphasized the need to form a moral and spiritual sphere of personality, which is based on universal values; took care of the development of artistic and aesthetic feelings, tastes, judgments, abilities of the individual and the ability to resist the aggression of pseudo-art; stressed the importance of labor education of future professionals, which is aimed at the formation of discipline, diligence, determination, endurance, responsibility for the common cause, the ability to work in a team. It is determined that a powerful source of education of the future teacher of music art (more broadly - the future teacher) is a folk song, artistic and practical activities in artistic and creative groups, and the example of the teacher (mentor).

Keywords: *Hryhorii Semenovych Levchenko; pedagogical views; future music teacher; national-patriotic education; moral and spiritual education; artistic and aesthetic education; labor education.*

References

- Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Levchenko H. S. (1999). Perebudova estetychnoho vykhovannia studentiv pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Restructuring of aesthetic education of students of pedagogical educational institutions]. In *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi zasobamy narodnoho mystetstva u konteksti tvorchoi spadshchyny V. M. Verkhovyntsia*. (p. 186-189). Poltava [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S., & Zikun, N. M. (1984). Idejno-nravstvennoe vospitanie budushhego uchitelja nachalnyh klassov i muzyki v uchebnoj i vo vneauditornoj rabote [Ideological and moral education of the future primary school teacher and music teacher in academic and extracurricular work]. In *Sovershenstvovanie podgotovki uchitelja nachalnyh klassov s dopolnitelnoj specialnostju muzyka (IZO)*. (p. 14-15). Minsk [in Russian].
- Levchenko, H. S., Limanskij, P. T., & Zikun, N. M. (1994). Ispolzovanie nacionalnoj muzykalnoj kultury v professionalnoj podgotovke uchitelja [The use of national musical culture in the professional training of teachers]. In *Aktualnye problemy nachalnoj shkoly: Mezhdunarodnyj sbornik nauchno-metodicheskikh statej*. (p. 120-124). Poltava [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S., Poltorak, N. I., & Shovkomud, O. O. (1992). Ispolzovanie nacionalnoj muzykalnoj kultury v professionalnoj podgotovke uchitelja [The use of national musical culture in teacher training]. In *Dukhovna tradytsiia v dukhovnomu vidrozhenni Ukrainy: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf.*(p. 70-71). Poltava [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2007). *Spohady, rozdumy, pohliady, porady [Memories, thoughts, views, advice]*. Khudozhno-metodychni narysy [Artistic and methodical essays]. Poltava: Formika [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2012.). Z dosvidu orhanizatsii neformalnoi mystetskoj osvity v ukrainskomu narodnomu khori "Kalyna" [From the experience of organizing non-formal art education in the Ukrainian folk choir "Kalyna"]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 4(123), 24-27 [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. (2011). Aksiolohichni vymiry pedahohichnoi diialnosti H. Levchenka v ukrainskomu narodnomu khori "Kalyna" Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Axiological dimensions of G. Levchenko's pedagogical activity in the Ukrainian folk choir "Kalyna" of Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko]. *Molod i rynok*, 9, 77-81. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18 [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. (2013). *Pidhotovka uchytelia v pedahohichnomu prostori neformalnoi mystetskoj osvity [Teacher training in the pedagogical space of non-formal art education]*. Poltava: PNPu imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

Одержано 06.10.2020 р.

ВИДАТНІ МАЙСТРИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА: БІОГРАФІЧНІ НАРАТИВИ

У статті розглянуто проблеми створення змістового компоненту педагогічного наративу на основі біографічних досліджень видатних особистостей у галузі українського народного мистецтва. Серед найбільш репрезентативних феноменів української культури – твори Ганни Собачко-Шостак, Катерини Білокур, решетилівських килимарів (родини Бабенків і родини Пілюгіних). З'ясовано індивідуальні риси творчості видатних майстрів; визначено вплив соціального середовища та родинного оточення на їхнє становлення й творчий розвиток; доведено ефективність і доцільність упровадження біографічних наративів у процес підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

***Ключові слова:** педагогічний наратив; біографічне дослідження; видатна особистість; українське народне мистецтво.*

Постановка проблеми. Серед головних проблем сучасної педагогіки образотворчого мистецтва є формування справжнього митця-громадянина, розвиток особистості в гармонії зі світовою культурою та національними традиціями. Нині на теренах України триває утвердження культури молодшої української держави, усвідомлення відповідальності особистості за рід, родину, націю, землю, на якій ми живемо.

Саме митці, духовна еліта є гідними репрезентантами величчя та життєздатної творчої потенції нації, саме вони відтворюють «я» свого народу у відповідних образах, символах, міфах. Історик мистецтва І. Пошивайло зазначає, що з генетичних глибин свого ества український світогляд, а відтак і українське образотворче мислення є космологічним, світославним. Мистецький світогляд українців типологічно виявляється в етнопсихології творення, міфо-поетичному статусі митця-майстра, символіці форм, орнаменталізації й семіотичній функціональності творів народного мистецтва (Пошивайло, 1999).

Важливим у підготовці майбутніх митців-педагогів є вивчення навчальних наративів (оповідей) про видатних

особистостей у галузі українського традиційного народного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних педагогічних практиках біографічний наративний підхід застосовують М. Лещенко, О. Сухомлинська, Л. Тимчук, М. Пьорунек, К. Шмідт. Професор М. Лещенко так говорить про біографічні дослідження: «Біографічні дослідження дають можливість визначати об'єктивні (сфери діяльності, контакти з іншими людьми, досягнення, звершення) й суб'єктивні (особистісний досвід, переживання, почуття, мрії, фантазії, стосунки й оцінки різних ситуацій) фактори розвитку особистості. Результатом проведення біографічних досліджень може бути наратив у різних формах: життєва історія (lifestory); опис певної життєвої ситуації або періоду з життя особистості (casehistory); вивчення життєвої ситуації або періоду (casestudy) з метою ілюстрації певних концептуальних положень» (Лещенко, 2012). Професор Л. Тимчук розробила методіку створення біографічних цифрових наративів, детально описала її структурні компоненти. Дослідниця звертає увагу на те, що застосування біографічних цифрових наративів має стати складником професійної підготовки педагогів, сприяти впровадженню в освітні практики нових методологічних підходів у ретрансляції знань (Тимчук, 2015).

Мета статті – розробити біографічні педагогічні наративи про видатних майстрів українського народного мистецтва та обґрунтувати доцільність їхнього впровадження в процес підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження: з'ясувати індивідуальні риси обраних нами видатних особистостей в галузі українського народного мистецтва (Г. Собачко-Шостак, К. Білокур, членів родини Бабенків і родини Пілюгіних); визначити вплив соціального середовища та родинного оточення на їх становлення і творчий розвиток.

Методи дослідження: теоретичний аналіз мистецтвознавчої, мистецько-педагогічної літератури; систематизація й узагальнення досліджуваного матеріалу та досвіду впровадження

педагогічних наративів у практику підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Серед найбільш репрезентативних українських культурних феноменів – твори Ганни Собачко-Шостак, Катерини Білокур, решетилівських килимарів (родини Бабенків та родини Пілюгіних).

У річці Великого стилю українського образотворення є роботи геніальної української художниці Ганни Федосіївни Собачко-Шостак, малювальниці, майстра народного мистецтва УРСР (1936), члена СХ СРСР (1939). На початку минулого століття творчість Г. Собачко була пошанована на високому міжнародному рівні, а в нашій державі ми лише починаємо належно осмислювати її творчість. Художниця творила не лише образ своєї душі, а образ душі свого народу. В цьому її геніальність. Відчуття первенів в орнаментиці настінного живопису допомогло Г. Собачко не лише створити геніальні твори живопису, а й одним реченням означити напрямок нового мистецтва. Те речення переважить сотні монографій. Коли мисткиню запитали, чого вона, дивлячись на квітку, малює її так, що впізнати її не можна, вона відповіла, що на картині її, Ганнина, квітка, а «не садово-городня». Можна сказати, що її малюнок – то переживання квітки, а не її відображення (Ілля, 2001). У 2008 р., до 125-річчя від дня народження нарешті вийшов мистецький альбом творів Г. Собачко від 1911 р. до 1965 р. (видавництво «Народні джерела») і ми змогли дізнатися про її життєвий і творчий шлях багато цікавого (Шевченко, Шестакова, 2008).

Майбутня художниця народилась 15 грудня 1883 р. у селянській родині у с. Скопці Баришівського повіту Полтавської губернії (зараз – с. Веселинівка Київської області). У багатодітній родині (мала ще п'ятеро братів і сестер) була найстаршою, змалечку працювала по господарству, доглядала молодших. Мати навчила вишивати, шити, ткати. Ганна малювала паперові рушники, які продавали на базарі. Про талановиту дівчину, яка не тільки гарно вишивала за взірцями, а й вигадувала своє, дізналась місцева поміщиця Анастасія Василівна Семиградова, вона підтримала молоду майстриню, купуючи її вироби та замовляючи

нові. Талант Г. Собачко брав свої сили з глибин української народної духовності, з різних видів народного образотворення, з хатнього настінного розпису, із народної та монастирської вишивки, із килимарства, нерозривно був пов'язаний з історико-культурними процесами I половини ХХ ст. На початку ХХ ст. губернські земства, творча інтелігенція, меценати проводили велику роботу з організації кустарних промислів, художньо-промислових шкіл і навчально-показових майстерень. На той час лише Полтавське земство організувало та матеріально підтримало понад 70 тисяч господарств, які займалися кустарними промислами, вироби народних майстрів мали великий попит як на внутрішніх ринках, так і за кордоном. Навчально-показову килимову майстерню було організовано в Скопцях у 1910 р. в маєтку А. Семигradoвої, творчим процесом у майстерні (1910-1916) керувала талановита художниця Євгенія Прибильська.

Широке коло спілкування Є. Прибильської та А. Семигradoвої з прогресивно налаштованими професійними художниками (Н. Давидовою, О. Екстер, К. Малевичем та ін.) породжувало нові ідеї, які реалізовувались у продукції Скопецької майстерні. Увага керівників до майстрів, до молоді сприяла не лише виявленню нових талантів, а й давала можливість якнайкраще їм розкритися та розквітнути. Найяскравішою серед них була Г. Собачко, яка не лише вправно укладала шов декоративного шиття, а й невдовзі заявила про себе декоративними композиціями на папері. У доробку мисткині є симетричні композиції, виконані під впливом настінного малювання. Їм притаманна традиційна умовність композицій і рослинного орнаменту: центральна гілка з відгалуженнями завершується квіткою; квіти, листя, пуп'янки зображено схематично, рисунок прозорий і легкий. У такій манері виконані твори «Пробудження» (1915) і «Польові квіти» (1917). Під впливом полтавських килимів і вишивок створено композиції зі щільним заповненням площини елементами. Вони побудовані на домінанті кольорових плям і варіативності різних за розмірами й конфігурацією «примхливих» квітів і листя, симетрія замінена динамічною рівновагою («Замріяні квіти», 1911; «Пташиний спів», 1912; «Осінні квіти», 1916). Художниця немов розтинає квіти на складові, а потім збирає їх по-новому,

досягаючи за допомогою ліній і кольорових сполучень певного відчуття або рівноваги, або динаміки та руху («Квіти у вінку», 1917; «Букет квітів», 1918; «Троянди», 1918). У деяких композиціях пелюстки квітів непомітно, безперервно трансформуються в образи птахів, комах, риб, фантастичних істот («Птахи серед квітів», 1918; «Кольоровий рух», 1919). Ми спостерігаємо живописно-декоративні фантазії, у яких відчувається присутність чогось незбагненого і які живуть за своїми законами, в особливому світі. Мисткиня знаходить свою власну пластичну мову, де домінує лінія, яка об'єднує всю композицію, створює абсолютно точний, вивірений ритм, що акцентується кольором (Шевченко, Шестакова, 2008). Могутнє мажорне звучання, що розкриває емоційний підтекст багатьох її творів, було підвладне хисту й таланту майстрині, що відчувала й мислила кольором. Це кольорово-ритмічні образи певних подій, думок, почуттів, співзвучних часові, у якому жила художниця («Тривога», 1916; «В червоному полі», 1918; «Український вінок», 1918). Твори Г. Собачко (за її ескізами вишиті серветки, декоративні панно) експонували з виробами кустарної майстерні А. Семигравової на Другій Всеросійській виставці в Петербурзі 1913 р. (майстерня отримала срібну медаль); Сільськогосподарській виставці у Києві 1913 р. (золота медаль); у Берліні 1914 р.; на «Осінньому салоні» в Парижі 1914 р. та ін. (Шевченко, Шестакова, 2008). Дух свободи і революційних перетворень 1920-х рр. сприяв активізації прогресивних процесів у різних сферах мистецтва, літератури, науки. Долучається до цих процесів і Г. Собачко. За підтримки Є. Прибильської роботи майстрині демонструються в Товаристві діячів мистецтв у Києві (1918), а 1919 р. – на виставці «Селянська творчість українського села», що була організована з нагоди свята 1 Травня у приміщенні Пролетарського будинку мистецтв (зараз – Національна філармонія). За малюнками Собачко київськими художниками були виконані декоративні панно, які прикрашали Хрещатик і Пролетарський сад (Маріїнський) (Шевченко, Шестакова, 2008). Б. Бутник-Сіверський пише: «Тоді ж (у 20-х роках) за її малюнками решетилівські вишивальниці виконали два великі панно на білому шовку з золотом, які демонструвалися в

українському відділі на виставці кустарних промислів у Берліні. Ці панно створили таке велике враження, що одне з них було репродуковано в кольорах у путівнику на виставці» (Шевченко, Шестакова, 2008).

Новий етап у житті майстрині стався 1932 р., коли вона разом із родиною переїхала до Росії у с. Черкізове Пушкінського району Московської області, де почала працювати на фабриці «Експортнабивткань». За малюнками майстрині у знайдений раніше індивідуальній манері художниці та в традиціях українських народних орнаментів виготовляли тканини, килими, вишиті вироби різного асортименту. Продукцію фабрики, переважно відправляли на експорт. У повоєнний час художниця майже не працювала. І лише на початку 1960-х рр. відбувся останній період творчого злету таланту Г. Собачко завдяки київському журналісту Г. Местечкіну, який зацікавився творчістю майстрині. Це дало імпульс до праці, Ганна Федосіївна береться за пензлі, народжується серія робіт «Квіти України». За довге творче життя Г. Собачко-Шостак створила багато високохудожніх творів. У музеї українського народного декоративного мистецтва зберігається унікальна колекція її робіт (Шевченко, Шестакова, 2008).

Ще однією художницею, яка гідно репрезентує національне мистецтво України є Катерина Білокур – заслужений діяч мистецтв УРСР (1951), народний художник України (1956), жінка, якій все життя довелося виборювати право бути художником. Катерина Білокур народилася 7 грудня 1900 р. в с. Богданівці колишнього Пирятинського повіту Полтавської губернії в селянській родині. Потяг до малювання відчула років у 8-10. Якось у шкільному зошиті брата побачила намальованого коня, не змогла стриматись і замалювала увесь зошит кінями, запряженими у вози та сани, порозвішувала на печі, щоб усі подивились. Та батько побив Катрю й суворо заборонив малювати. Покликання, яке прокинулося рано, не відпускало, в автобіографії К. Білокур пише: «Як найде на мене, як то старі люди кажуть, той штих – куди не йду, що не роблю, а те, що я надумала малювати – слідом за мною. Та й спати ляжу, а воно мені вчувається, а воно мені ввижається, та нібито щось до мене

промовляє, щоб я його не кидала... То було вкраду в матері полотна та візьму вуглину та залізу куди-небудь у затінок, щоб мене ніхто не бачив і не чув, та й почну виводити чорним по білому і хати, і млини, і дерева. А іноді таке на мене найде, що почну малювати щось таке, як ото кажуть, фантастичне, – то смішне, то страшне, а іноді таке дивовижне, таке привабливе, що й надивитися не можна! І розвішаю я ті твори свої в тім затінку, і дивуюся з них і плачу над ними, і регочуся, як божевільна, що зуміла таке витіять. І були випадки, що в такому екстазі мене ловили!..» (Артюшенко, Гарест, Дорошина, Михайлик, 2005). Також Катерина про свої дитячі роки писала таке: «Рано, ще до шкільного віку, мені хтось дав буквар і я по йому скоро навчилась читати. Ну, з приводу цього дід та батько й порадилися, що нащо ж тоді Катрю віддавати в школу, як вона і сама учиться, а купимо їй ще один буквар та й нехай вона собі помаленьку учиться і грамоти, та й прясти пора вже її привчити. ... І чита вона ті букви дорогі, і складає склади, і вивчає напам'ять все, що було написано в тім букварі. На цьому моя освіта початкова, середня і вища і закінчилась. І стала я працювати на різних сільських сільськогосподарських роботах, які були по моїй дитячій силі. В дитинстві я про малювання не чула і нічого не знала, що воно і на світі існує. А вже в молодості стала я кой-у кого доставати книги і з них узнала, що є на світі такі люди – художники і яка їх робота. І якимсь чарівним, прекрасним показалось мені те велике слово художник. От я й сказала собі, що чи рано, чи пізно, хоч на старості «літ, а буду художником, буду – і все» (Артюшенко, Гарест, Дорошина, Михайлик, 2005). У Богданівці Катерину підтримувало лише подружжя вчителів Калит, які заохочували її до малювання, до театру, до поезії. Від них Катря дізналась, що Тарас Шевченко – не лише геніальний поет, а й визначний художник, Шевченко став для неї взірцем на все життя. А ще мисткиня-самоучка вчилась у природи: «Я на матір-природу дивилась і в неї, багатії на фарби, тонів й напівтонів, училась. Там цвіте квіточка, переступень покотилась. Там фіалкові дзвіночки тихесенько вітром гойдаються, а там сині Петрові батоги над пахучим чебрецем схиляються» (Артюшенко, Гарест, Дорошина,

Михайлик, 2005). За її висловом, «тягла свій віз пізнання основ мистецтва самотужки». Починала малювати на фанері, згодом навчилася ґрунтувати полотно, розводити фарби, робити саморобні пензлики. Щоб творити, Білокур довелося змагатися з рідними, близькими, з усім світом – і перемогти.

У середині 30-х років К. Білокур, здолавши опір батьків, почала відкрито й піднесено працювати, створивши низку робіт («Берізка», 1934; «Квіти за тином», 1935; «Квіти», 1936), які засвідчили появу нового, самобутнього таланту в українському образотворчому мистецтві. Як донести свої творчі здобутки до широкого глядача художниця не знала. Доля подарувала К. Білокур кількох людей (співачку О. Петрусенко, художника В. Касіяна, поета П. Тичину), які посприяли, щоб три твори мисткині («Квіти», «Квіти з соняшниками», «Садові квіти») потрапили на Першу обласну виставку художників Полтавщини 1940 р. Для Катерини Василівни це був справжній тріумф, адже її в Полтаві назвали художницею, її визнали! У Полтаві Білокур знайомиться з подружжям Донцових – Матвієм Олексійовичем і Юлією Іванівною, які стали справжніми друзями, підтримували її. Український живописець М. Донцов високо цінував її талант: «Музикальною майстерністю Білокур навіть перевершила знаменитих голландців, оскільки колірна гармонія в неї переходить у музику життя. А це і є найвище мистецтво живопису» (Бочарова, Самойленко, 2008). Ще однією важливою для К. Білокур подією, що пов'язана з Полтавою, стала її перша персональна виставка, відкрита у місті 1941 р. Роботи з персональної виставки були знищені під час війни, у автора потім довго боліла душа за втраченими творами. У післявоєнний період К. Білокур створює низку високохудожніх творів філософського звучання, серед яких – «Буйна» (1944-1947), «Привіт урожаю» (1946), «Півонії» (1946), «Цар Колос» (1947), «Богданівські яблука» (середина 50-х рр.), «Натюрморт з колосками і глечиком» (1958-1959 рр.) та ін.

Попри визнання майстрині, останні роки її життя – холодна хата взимку, хвороба матері й самої художниці, а найгірше – постійна нестача фарб, а пізніше – ліків. «Обідно мені на природу, що так жорстко зі мною обійшлась, наділивши мене

такою великою любов'ю до святого малювання, а тоді відібрала всі можливості, щоб я творила ту чудову працю во всю шир свого таланту! І скільки в голові моїй снується чудових невиданих буйних картин! І так вони у мріях і залишаються, бо в дійсності приходиться дрижати над кожною унцією олії, фарби і над кожним міліметром полотна!» (Артюшенко, Гарест, Дорошина, Михайлик, 2005). Слава прийшла згодом. Картини художниці експонуються в музеях України, відкрито три пам'ятники, картинну галерею в Яготині, у Києві є вулиця Катерини Білокур, видано альбоми, книги, створено фільми, засновано премію імені Катерини Білокур.

У минулому всі дівчата і жінки власноруч виготовляли різноманітні сакральні тканини – рушники і вбрання, вміли вишивати, застосовуючи десятки традиційних видів швів. Кожна українська місцевість має своїх вправних майстринь-вишивальниць. Для Полтавщини – це Олександра Великодня, Надія Бабенко, Надія Вакуленко, Ніна Іпатій, Лариса Пілюгіна та ін. Ще одна українська традиція – виготовлення килимів. Найбільш відомими є мистецькі династії Бабенків і Пілюгіних-Дмитренків.

У Решетилівці розквітнув мистецький талант Надії Бабенко (1926-2009 рр.) – майстра в галузі килимарства та вишивки. Бабенко Надія Несторівна – заслужений майстер народної творчості України (1976), Лауреат національної премії України імені Т. Шевченка (1986), член НСМНМУ, член НСХУ (1979). Н. Бабенко народилась 30 вересня 1926 р. у Вересочі, біля Куликівки, на Чернігівщині. Про свій життєвий шлях писала сама майстриня, багато дослідників, ми ж звернемося до розповіді сина Олександра. «Батьки мами вчителювали на селі, крім Надії, було ще 2 сестри, Марія і Ніна, та брат Олексій. Батька Нестора розстріляли у 1931 р., то ж мати (бабуся) зосталась сама з дітьми. Почалася війна. Родину прихистила материна знайома у Кролеві. Бабуся Варвара пішла прибиральницею у військомат, сестра Марія – санітаркою, мама – діловодом у школу. Пізніше – поступила у Кролевецький технікум художніх промислів, зрозуміла, що вишивання і ткання килимів – то її. За направленням поїхала до Станіслава (Івано-Франківська). Але

згодом подруга покликала маму до Решетилівки, було лячно після великого міста в село їхати. Село виявилось дуже мальовничим, люди привітні. Почала працювати в Решетилівській школі майстрів художніх промислів інструктором килимарства. Захопилась створенням ескізів килимових виробів» (Бабенко, 2006). На сьогодні ім'я Н. Бабенко золотими літерами вписане в історію національної культури. У Решетилівці впродовж багатьох років вона творила килими та навчила молодь любити народне мистецтво. Відомий її вислів: «Яких тільки килимів не довелося виробити! Якби їх отак усі підряд розстелити, здається пів України прибрала б» (Бабенко, 2006). З її ім'ям пов'язане сміливе і водночас тактовне, художньо виважене оновлення решетилівських виробів, насамперед килимів. Вибудовані на характерних традиційних засадах, її килимові композиції вражають розкішними інноваційними орнаментальними формами, що перегукуються з декором українського бароко, вишуканим, гармонійним, лагідним, переважно пастельної загальної тональності колоритом. При цьому кожен із її килимів має свій індивідуальний характер, колірне вирішення та змістову визначеність. Серед її творів – «Білий» (1960), «Малиновий цвіт» (1971), «Паморозь» (1974), «Світанок» (1985), «Яблуневий цвіт» (1990) та ін. Та головний килим Н. Бабенко – «Древо життя» (1970), який прикрашає апартаменти ООН. Твір гідно представляє художню культуру України на міжнародному рівні. Він є зразком сучасного урочистого українського килима, який створений на основі класичного традиційного килимарства Полтавщини з урахуванням новітніх мистецьких, а також суспільно-політичних реалій. У «Древі життя» український орнаментальний мотив злагоджено-гармонійними ритмами заповнює всю основну золотисто-вохристу площину, яка лагідно й водночас виразно контрастує з синім полем обрамлення (Бабенко, 2006).

Надія Бабенко мала багато учнів, але головний її учень – син Олександр, хоча мала двох дітей – ще й старшу доньку Тетяну. О. Бабенко так коментує свої дитячі роки: «А я – гуманітарій, у шкільні роки займався музикою, грав у гурті, співав, та згодом переважило мистецтво образотворче. Змалку ж бачив, як мама

працює, найдивовижніше було те, як мама ось порастється по-господарству, а ось раз – починає творити. Де та межа була в неї між повсякденністю і мистецтвом?». Бабенко Олександр Олексійович (30 березня 1959, смт. Решетилівка) – український майстер-килимар, викладач ПНПУ імені В. Г. Короленка, заслужений майстер народної творчості (2004), лауреат премії імені К. Білокур (2014). О. Бабенко створив велику кількість високохудожніх традиційних решетилівських гобеленів. Найбільш відомі – «Синій птах» (1983), «Пташина розмова» (1983), «Кобзарєва пісня» (1989), «Де згода в сімействі» (2013), «Зоре моя вечірняя» (2014), «Ніжність» (2015). Звичайно, Олександрові близький і зрозумілий стиль образотворення його матері, Надії Несторівни, на більшості творів знаходимо характерні бабенківські птахо-квіти та квіто-птахи (за визначенням В. Данилейка). О. Бабенко вважає, що мистецька традиція не повинна бездушно повторюватись без урахування реалій сьогодення, тобто традицію потрібно розвивати, доповнювати, збагачувати, осучаснювати, звичайно, у національному вимірі.

Відома династія решетилівських майстрів декоративного та образотворчого мистецтва Пілюгіних-Дмитренків із м. Решетилівки Полтавської області. Пілюгін Євген Іванович (7 серпня 1947 р., с. Замостя Чернігівського району Запорізької області) – килимар, графік, живописець, заслужений майстер народної творчості України (2009), член НСХУ (1990), НСМНМУ (1992). Пілюгіна Лариса Михайлівна (16 жовтня 1949 р., м. Мічурінськ Тамбовської області, РФ) – вишивальниця, член НСХУ (1990), НСМНМУ (1992). Пілюгіна Наталя Євгенівна (у заміжжі Дмитренко; 20 жовтня 1972 р., м. Мічурінськ Тамбовської області, РФ) – мисткиня гобелена, вишивальниця, лялькарка, член НСХУ (2008). Пілюгіна Ольга Євгенівна (7 жовтня 1982 р., смт. Решетилівка) – художниця декоративного мистецтва, член НСХУ (2008), НСМНМУ (2013).

Євген Іванович та Лариса Михайлівна навчалися в Московському художньо-промисловому училищі ім. М. Калініна. Виявляли інтерес до декоративного мистецтва, але шукали свій шлях. За спогадами Є. Пілюгіна, у той час вони побачили на виставці в Москві килим Н. Бабенко, який справив велике

враження на подружжя. Євген Іванович поїхав до Решетилівки, йому сподобався мальовничий край, матеріальна база з килимарства і вишивки, і молоде подружжя з маленькою донечкою Наталею переїхали до нового міста. Євген Іванович працював у Решетилівському художньому професійно-технічному училищі (нині професійне художнє училище) з 1973 р. до 2000 р. Він – автор численних орнаментальних килимів і тематичних гобеленів, зокрема для Маріїнського палацу в Києві та посольства Білорусії, для адміністрації президента України (1994-1999, 2007), Національного банку України в Києві (2001), для Державного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» у Батурині на Чернігівщині (8 штук, 2005), Національного палацу «Україна» в Києві (2006). Визнані такі твори митця: «Диво» (2008), «Степ» (2008), «Клейноди» (2008), «Різдвяне сьйво» (2013). Він створює малярські краєвиди, портрети, витинанки, художній розпис. Є. Пілюгін – автор Герба і Прапора Решетилівщини (2004).

Лариса Михайлівна Пілюгіна також викладала в Решетилівському художньому профтехучилищі. Росіянка за походженням, вона відчула красу та опанувала технологічні особливості української вишивки і зараз є визнаним майстром. Серед її творів: класичні українські рушники, жіночі блузки й сорочки, чоловічі сорочки, вишивані тематичні панно (рушник «Родинний», рушник «Княжий», рушник «Вербна неділя» та ін.).

Старша донька Пілюгіних, Наталія, закінчила Решетилівське профтехучилище (1989), Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (2008), працювала в архітектурно-художньому фонді «Арт» при адміністрації Президента України (1995-1998), на Решетилівській фабриці художніх виробів (2005-2006), а з 2007 – науковий співробітник Полтавського художнього музею (Галереї мистецтв) імені М. Ярошенка. Вона – авторка килимів «Птаха-квітка» (1993), «Козак Мамай» (1995), «Архангел Михаїл» (1999, придбано для Ватикану), «Світ води» (2010), «Яблуневий цвіт» (2011). Мисткиня авторка виготовляє іграшки з вовни – коників, баранців тощо.

Молодша донька Пілюгіних, Ольга, народилася вже в Решетилівці, закінчила Решетилівське художнє профтехучилище (1999), архітектурний факультет Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка (2005), стипендіатка Президента України (2012, 2013), викладає в alma mater – Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Вона є авторкою вишуканих витинанок, килимів і гобеленів із використанням національної орнаментальної спадщини доби неоліту, княжої України-Руси та Гетьманщини, варіацій на теми народних пісень, поезій Лесі Українки. Відомі її твори: «Пісенний край» (2008), «Срібний день» (2008), «Мелодія» (2010), «Гетьманський килим» (2014).

Твори Пілюгіних знаходяться у провідних музеях країни: у Державному музеї народної архітектури та побуту України (с. Пирогів біля Києва), Палаці мистецтва «Український дім», Дніпровському національному історичному музеї імені Д. Яворницького, Національному заповіднику «Софія Київська», Полтавських музеях (художньому, краєзнавчому, літературно-меморіальних музеях В. Короленка та П. Мирного), Решетилівському музеї вишивки і ткацтва. Родина Пілюгіних – лауреати премії імені І. Котляревського (2007). Натепер Є. Пілюгін – голова Полтавського відділення НСМНМУ. У серпні-вересні 2017 р. в Галереї мистецтв (Художній музей ім. М. Ярошенка) відбулась велика родинна виставка Пілюгіних з нагоди 70-ліття голови родини, батька. Крім старшого і середнього покоління сім'ї, були ще й твори сина Ольги – Павлика. Те, що родина творчо реалізується, велика заслуга батьків – Лариси Михайлівни як берегині та Євгена Івановича як генератора ідей. На наше питання, як залучали доньок до народного мистецтва, Є. Пілюгін назвав кілька моментів: ознайомлення з кращими зразками національної культури та світового мистецтва, дотримання народних традицій, щоденна невтомна праця та «стимулювання копійкою». Родина Пілюгіних – постійний учасник різних мистецько-етнографічних фестивалів і ярмарків і у їхньому доробку великий асортимент виробів народного мистецтва. Вони – активні користувачі соцмереж, де кожен має власну сторінку. Ми можемо насолоджуватися творами на фото з

виставки «Родинне древо» (серпень 2017), із персональної виставки О. Пілюгіної «Килимова Україна» у Верховній Раді (листопад, 2017), килимками за малюнками наймолодшого Пілюгіна – Павлика (<https://www.facebook.com/olga.pilugina.58.>).

Отже, у ході проведеного дослідження з'ясовано індивідуальні риси видатних майстрів українського народного мистецтва (Г. Собачко-Шостак, К. Білокур, членів родини Бабенків та родини Пілюгіних); визначено вплив соціального середовища, родинного оточення на їхнє особистісне становлення та творчий розвиток.

На кафедрі образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка розроблені біографічні наративи про видатних особистостей у галузі українського традиційного народного мистецтва, які використовуються при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Історія українського образотворчого мистецтва», «Історія декоративно-ужиткового мистецтва», «Основи декоративної композиції», «Композиція декоративного твору». На практиці доведена ефективність і доречність їх упровадження в професійну підготовку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Крім цього майбутнім учителям образотворчого мистецтва пропонується написати розповідь про себе як творчу особистість, проаналізувати чинники, які сприяли виявленню та розвитку їх мистецьких здібностей, подумати про подальші перспективи професійного становлення. Так реалізується духовно-стимуляційний підхід до мотивації розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Висновки. Отже, проаналізовано проблему створення семантичної складової педагогічного наративу на основі біографічних досліджень видатних майстрів українського народного мистецтва. Серед найбільш репрезентативних явищ української культури обрано творчість Г. Собачко-Шостак, К. Білокур, Олександра і Надії Бабенків, родини Пілюгіних. У результаті дослідження з'ясовано їхні індивідуальні особливості, визначено вплив соціального середовища та сім'ї на формування та творчий розвиток видатних українських народних митців.

Перспективи подальших досліджень. Ми вважаємо, що доцільно було б продовжити роботу із розробки та обґрунтування біографічних навчальних наративів про інших видатних представників українського образотворчого мистецтва минулого та сучасності.

Список використаної літератури

- Артюшенко, В., Гарест, & О., Михайлик, П. (2005). *Чарівний світ Катерини Білокур*. Полтава: АСМІ.
- Бабенко, Н. (2006). *Килимарство, вишивка*. Київ: Народні джерела.
- Білоусько, О. А. (Голов. ред.) (2015). *Полтавіка. Полтавська Енциклопедія*. Полтава: АСМІ.
- Білоусько, О. А., & Ханко, В. М. (2016). *ПООНСХУ 45 років*. Альбом. Полтава: АСМІ.
- Бочарова, С. М., & Самойленко, Ю. О. (2008). *Катерина Білокур*. Мистецький альбом. Полтава: АСМІ.
- Ілля, В. (2001). Український стиль образотворчого мистецтва – на порозі ХХІ сторіччя. *Образотворче мистецтво*, 2, 9-11.
- Лещенко, М. (2012). Методи біографічних досліджень в дискурсі освітніх наративних практик. *Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2, 62-65.
- Пошивайло, І. (1999). Космологізм мистецького бачення. *Артанія*, 5, 15-16.
- Сніжко, В. (2004). Мистецтво як етноідеологія. *Артанія*, 6, 10-13.
- Тимчук, Л. І. (2015). Методика створення біографічних цифрових наративів в контексті педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5, 389-405.

Yuliia Mokhirieva

OUTSTANDING MASTERS OF UKRAINIAN FOLK ART: BIOGRAPHICAL NARRATIVES

The article considers the problems of creating a semantic component of the pedagogical narrative (based on biographical studies of prominent personalities of Ukrainian national art) as an effective method of professional-pedagogical education of teachers of fine arts. Among the most representative phenomena of Ukrainian culture are the works by Hanna Sobachko-Shostak, Kateryna Bilokur, Oleksandr and Nadiia Babenko, the Piliuhin family. As a result of the research, the individual features of our selected outstanding masters of Ukrainian folk art were clarified, the influence of the social environment and the family on the formation and creative development of outstanding Ukrainian folk artists was determined.

The Department of Fine Arts of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University has developed biographical narratives about outstanding masters of Ukrainian traditional folk art, which are used in teaching the following subjects: "History of Ukrainian Fine Arts", "History of Decorative and Applied Arts", "Basics of Decorative Composition". The study proved the effectiveness and feasibility of introducing biographical narratives in the training of future teachers of fine arts.

Keywords: *pedagogical narrative; biographical research; outstanding personality; Ukrainian folk art.*

References

- Artiushenko, V., Harest, O., & Mykhailiyk, P. (2005). *Charivnyi svit Kateryny Bilokur [The magical world of Catherine Bilokur]*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Babenko, N. (2006). *Kylymarstvo, vyshyvka [Carpet weaving, embroidery]*. Kyiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
- Bilousko, O. A. (2015). *Poltavika. Poltavska Entsyklopediia [Poltavika. Poltava Encyclopedia]*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Bilousko, O. A., & Khanko, V. M. (2016). *POONSKhU 45 rokiv [Poltava regional branch of the National Union of Artists of Ukraine]*. Albom. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Bocharova, S. M., & Samoilenko, Yu. O. (2008). *Kateryna Bilokur [Kateryna Bilokur]*. Mystetskyi albom. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Illia, V. (2001). Ukrainskyi styl obrazotvorchoho mystetstva – na porozi XXI storichchia [Ukrainian style of fine arts is on the threshold of the XXI century]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 2, 9-11 [in Ukrainian].
- Leshchenko, M. (2012). Metody biorafichnykh doslidzhen v dyskursi osvitynykh naratyvnykh praktyk [Methods of biographical research in the discourse of educational narrative practices]. *Naukovi zapysky Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 2, 62-65 [in Ukrainian].
- Poshyvailo, I. (1999). Kosmologizm mystetskoho bachennia [Cosmologism of artistic vision]. *Artaniia*, 5, 15-16 [in Ukrainian].
- Snizhko, V. (2004). Mystetstvo yak etnoideolohiia [Art as ethnoideology]. *Artaniia*, 6, 10-13 [in Ukrainian].
- Tymchuk, L. I. (2015). Metodyka stvorennia biorafichnykh tsyfrovnykh naratyviv v konteksti pedahohichnoi osvity [Methods of creating biographical digital narratives in the context of pedagogical education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 5, 389-405 [in Ukrainian].

Одержано 30.09.2020 р.

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

УДК 378.011.3-051:78
DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222001

Наталія Сулаєва, м. Полтава
ORCID: 0000-0001-5731-3751

Вікторія Ірклієнко, м. Полтава
ORCID: 0000-0001-5066-8605

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА ТА АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОСВІТНЬОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ГАЛУЗІ

У статті обґрунтовується доцільність уведення в процес підготовки майбутніх учителів освітньої галузі «Мистецтво» навчальної дисципліни «Університетська освіта та академічне письмо». Висвітлюються мета, завдання курсу та результати навчальної діяльності. Увага акцентується на першому модулі дисципліни – «Університетська освіта» – та окремих його темах. Підкреслюється, що в результаті засвоєння першого модуля навчальної дисципліни «Університетська освіта та академічне письмо», у студента першого курсу буде створене потужне підґрунтя для якісної професійної підготовки в умовах конкретного закладу вищої освіти.

Ключові слова: *змістовий модуль; професійна підготовка; учитель мистецької освітньої галузі; університетська освіта.*

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх учителів освітньої галузі «Мистецтво» у закладах вищої педагогічної освіти нині перебуває на етапі оновлення та вдосконалення. Сьогоднішні виклики, пов'язані з необхідністю максимального переходу до дистанційного навчання, вимагають від сучасного студента акцентування уваги на власній спроможності до самоактуалізації й самоорганізації для отримання якісної освіти. Важливою умовою розвитку в першокурсника таких здатностей є надання інформації щодо суті й соціального значення

університетської освіти, можливостей вишу в наданні якісних освітніх послуг, системи організації освітнього процесу в ЗВО, особливостей самостійного й ефективного навчання в університеті як основи професійної підготовки, а також необхідності дотримання принципів академічної доброчесності як підґрунтя для формування нової академічної культури.

Засадничі підходи та напрями розвитку системи вищої педагогічної освіти в Україні представлені в нормативних документах, зокрема Законі України «Про вищу освіту», «Концептуальних засадах та напрямках розвитку вищої освіти в Україні», «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір», «Концепції наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України» тощо. Ці документи орієнтують вітчизняну систему вищої освіти на надання якісних освітніх послуг із метою підготовки сучасного фахівця, здатного до ефективної, результативної професійної діяльності в нових постійно змінюваних соціокультурних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів освітньої мистецької галузі висвітлюються в роботах Л. Арчажнікової, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та інших, де зазначається, що метою фахової підготовки можна вважати розвиток особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні, забезпеченні належного рівня професійних умінь і готовності до самостійної музично-педагогічної діяльності. Особливості модернізації фахової мистецької освіти розкрито в працях В. Горлинського, О. Ковальова, Г. Ніколаї, Г. Падалки, О. Щолокової тощо. Науковці підкреслюють, що майбутні фахівці повинні ознайомитись із сутністю та змістом роботи вчителя мистецьких дисциплін для максимально ефективно професійної діяльності. Тенденції розвитку педагогічної університетської освіти в контексті європейської вищої освіти визначено в наукових розвідках В. Андрущенко, Г. Аніловської, В. Беха, М. Вовк,

Н. Дем'яненко, М. Євтуха, Л. Кайдалової, В. Огнев'юка, О. Савченко, Г. Шевченко та ін.

Мета статті – обґрунтувати доцільність уведення в освітньо-професійну програму підготовки майбутніх учителів освітньої галузі «Мистецтво» компонента «Університетська освіта та академічне письмо».

Методи дослідження. Для розв'язання поставленої мети було застосовано комплекс методів дослідження, зокрема аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення, систематизація (для обґрунтування вихідних теоретичних позицій, систематизації поглядів і підходів з окресленої проблематики).

Виклад основного матеріалу. Підготовка вчителя освітньої галузі «Мистецтво» у закладі вищої педагогічної освіти розпочинається з уведення студента в університетську спільноту як таку, що створює максимальні умови для прояву найвищих особистісних якостей, формування необхідних фахових компетентностей та підготовки й усвідомлення себе провідником майбутніх поколінь у світ знань і можливостей. Таке введення в університетське життя розпочинається з перших днів перебування студента у виші. Вони, як правило, насичені різноманітними святковими дійствами на кшталт зустрічі з першокурсниками, посвяти в студенти, конкурсами-фестивалями талантів тощо. Саме в цей період закладається підґрунтя для усвідомлення студентом-новачком важливості обраного закладу вищої освіти для отримання омріяної професії, досягнення вартісності власної приналежності до університетської родини, виникнення почуття гордості за свій виш, бажання примножувати його здобутки. На такому підґрунті слід розпочинати формування у студентів розуміння своєї місії сьогодні й у майбутньому, виконання якої можливе за умови використання всіх потенційних можливостей університету для професійного зростання, зокрема свідомої реалізації власних прав і свобод з отримання якісної освіти в ЗВО, дотримання принципів його функціонування, користування його матеріально-технічною базою тощо. Із цією метою в навчальний план підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, викладачів хореографії, майбутніх хореографів може бути введена

дисципліна «Університетська освіта та академічне письмо». Прикладом наявності зазначеного освітнього компонента в системі навчання студентів закладу вищої педагогічної освіти є Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Обґрунтуємо доцільність його впровадження у процес професійної підготовки майбутніх учителів освітньої галузі «Мистецтво».

Навчальний матеріал зазначеної дисципліни поділяється на два змістові модулі: університетська освіта та академічне письмо. Таке поєднання є обґрунтованим, оскільки в повній мірі розкриває підходи до підготовки майбутнього вчителя – особистості, яка не лише має володіти загальними та професійними компетентностями, але й комунікувати з учнями, батьками, адміністрацією, громадськістю.

Мета дисципліни «Університетська освіта та академічне письмо» – сформувати в майбутніх учителів розуміння суті університетської освіти та академічного письма на принципах академічної доброчесності і корпоративної культури та підготувати їх до участі в освітніх інтеграційних процесах сучасної України та європейського простору.

Вивчення означеної дисципліни передбачає досягнення таких результатів навчальної діяльності:

- розуміння студентами суті й соціального значення університетської освіти й сучасних тенденцій її реформування;
- знання загальних основ і принципів організації освітнього процесу у вищій школі та вміння застосовувати знання в практичній діяльності;
  - знання складових професійної підготовки фахівців;
  - уміння планувати, організовувати й аналізувати власну навчальну діяльність;
  - уміння використовувати найефективніші засоби самоорганізації навчання, систему інформаційного забезпечення навчального процесу;
  - здатність адаптуватися до нових умов і діяти в нестандартних ситуаціях;
  - знання правил і принципів академічної доброчесності, усвідомлення необхідності їх дотримання й розуміння правових

наслідків їх порушення;

- уявлення про академічне письмо як один із різновидів наукового (академічного) спілкування;
- уміння добирати і застосовувати мовностилістичні засоби для ефективної наукової комунікації;
- знання видів академічних текстів, уміння їх створювати залежно від форми комунікації та способу викладу матеріалу;
- уміння аналізувати академічний текст (змістове наповнення, композиція, структура, мовленнєве оформлення), психологічні, логічні та мовностилістичні засади його редагування;
- знання правил бібліографічного оформлення наукових текстів.

Ефективність оволодіння майбутніми вчителями зазначеного курсу залежить від логічного структурування робочої програми, узгодженості тем, їх взаємовплив і взаємопроникнення. Перш за все, коло питань має стосуватися: особливостей університетської освіти загалом; специфіки організації освітнього процесу в певному закладі вищої педагогічної освіти (наразі в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка); своєрідності надання освітніх послуг на факультеті, де навчається студент; дотримання критеріїв доброчесності, уміння працювати з нормативними документами тощо. Ключовою є фігура студента як здобувача освітніх послуг, можливості реалізації його прав, обов'язків тощо. Тому, як один із варіантів тем до обговорення можуть стати:

- університетська освіта як пріоритетний напрям розвитку суспільства;
- Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – один із кращих вітчизняних закладів вищої педагогічної освіти;
- психолого-педагогічний факультет – важливий структурний підрозділ ПНПУ імені В. Г. Короленка;
- студент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – повноцінний суб'єкт освітнього процесу;

- нормативні документи підготовки студентів спеціальностей Середня освіта (Музичне мистецтво), Середня освіта (Образотворче мистецтво), Середня освіта (Хореографія), Хореографія у ПНПУ імені В. Г. Короленка;
- інформаційне, наукове, методичне забезпечення навчального процесу в університеті;
- академічна доброчесність як елемент корпоративної культури і як вид наукового спілкування;
- підходи до створення академічних текстів, їх редагування й оформлення.

Акцентуємо увагу на змістовому модулі «Університетська освіта» та розкриємо його значення для професійного становлення майбутнього фахівця мистецької освітньої галузі. З метою усвідомлення студентом значущості й важливості вищої освіти для його власного професійного становлення першокурсникам пропонується тема «Університетська освіта як пріоритетний напрям розвитку суспільства». У ході її засвоєння обговорюються питання, пов'язані з визначенням місця та значення університетської освіти в розвитку суспільства; історією появи та розвитку університетів не тільки на території України, але й в інших країнах Європи і світу; особливостями розвитку університетської освіти сьогодні тощо.

Важливим є оволодіння студентами понятійним апаратом, який визначається відповідно до сучасних нормативних документів. Зокрема, здобувачам пропонується до розгляду Закон «Про вищу освіту», де схарактеризовано поняття «університет», визначено основний вид його діяльності, інфраструктура тощо. Вартісність університетської освіти підкреслюється й на основі порівняння сьогоденного її стану з вітчизняним і зарубіжним історичним минулим та виокремлення традицій, примножених сучасниками. Цікавою для студентів є інформація про найстаріші університети, зокрема Болонський (до 1088 р.), Константинопольський «Пандідактеріон» (425 р), університет Аль-Каруїн у Фесі (859 р.), Паризький (середина XII ст.), Оксфордський (1206 р.), Неапольський (1224 р.), Кембриджський (1231 р.), Лісабонський (1290 р.) тощо (Нудьга). Наголошується на тому, що близькість часу заснування цих закладів не свідчить про

ідентичність систем організації в них освітнього процесу. Для прикладу, італійські університети були зосереджені на викладанні права та медицини, тоді як у північних університетах вивчали переважно теологію та вільні мистецтва. Більш детальне ознайомлення з діяльністю цих університетів є (за бажанням студентів) предметом індивідуального проєкту, що сприяє розвитку творчих можливостей студента. Цікавим для майбутніх фахівців мистецької освітньої галузі є ознайомлення з навчальними дисциплінами, які викладалися в цих університетах, оскільки до семи вільних мистецтв із поділом їх на тривіум і квадрівіум входила музика. Цей факт підкреслює важливість обраного студентами напряму мистецько-педагогічного розвитку.

У ході викладання дисципліни майбутні фахівці знайомляться з витоками вітчизняної вищої освіти. Окрема увага надається питанням функціонування Острозької, Києво-Могилянської академії, Львівського єзуїтського університету, університетів Харкова, Києва, Одеси, Чернівців і Полтавського учительського інституту – навчального закладу, який вже понад сто літ готує еліту вітчизняної педагогічної спільноти, до якої доєдналися цьогорічні студенти першокурсники. Отже, розгляд означеної теми дає змогу першокурсникам усвідомити, що утворена з моменту появи університетів певна універсальна модель і структурна матриця впродовж багатьох століть упорядковує інтелектуальний і культурний простір різних держав.

Не випадково наступна тема присвячується Болонському процесу, як такому, що спрямований на уніфікацію та гармонізацію вищої освіти в Європі, введення єдиних стандартів і норм на всій території ЄС як єдиної освітньої зони з метою забезпечення громадянам можливості повноцінного працевлаштування в будь-якій із держав-учасників (Кайдалова, 2014, с. 25). Наголошується, що Болонський процес визнаний новою освітньою філософією, яка передбачає модернізацію вищої освіти, формування інноваційного мислення, інноваційних підходів до вирішення організаційних і практичних завдань, формування нових взаємовідносин між учасниками освітнього процесу.

Вартим уваги, на нашу думку, є процес ознайомлення майбутніх фахівців із державною політикою щодо вищої освіти,

нормативними документами, зокрема Конституцією України, Законом «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність». Не менш важливим є розуміння студентами основних термінів, які використовуються в системі вищої освіти, зокрема: галузь знань, спеціальність, освітня програма, стандарти вищої освіти, управління вищої освіти, рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти, система забезпечення вищої освіти, основні завдання, правовий статус, типи закладів вищої освіти, учасники освітнього процесу, їх права та обов'язки тощо (Закон України «Про освіту», с. 2-6). Їх засвоєння дає можливість студенту не лише отримати повне уявлення про систему вищої освіти в Україні, але й усвідомлено сприймати та використовувати термінологію, пов'язану зі здобуттям обраної майбутньої професії.

Надзвичайно важливим для усвідомлення власної гідності є отримання першокурсниками інформації про багатолітню історію того вишу, студентами якого вони стали, про його традиції, видатних особистостей, які в ньому навчалися й викладали, мистецьку діяльність тощо. Отже, наступна тема – «Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – один з кращих вітчизняних закладів вищої освіти». Її засвоєння передбачає розгляд питань щодо: історії створення і становлення ПНПУ імені В. Г. Короленка; його основних завдань, структури, статусу і функцій його структурних підрозділів; консультативних і допоміжних служб університету; управління закладом (безпосереднє керівництво, робочі та дорадчі органи, органи громадського самоврядування); статуту як основного нормативного документа функціонування університету; інших документів навчального закладу, які регламентують його функціонування; культурно-мистецького, громадського, спортивного життя університету (<http://pnpu.edu.ua/>). Для глибокого усвідомлення значущості вказаного закладу в системі вищої освіти України студентам пропонуються завдання для самостійного опрацювання:

- проаналізувати етапи життя, творчої, громадської діяльності В. Г. Короленка; аргументувати доцільність надання Полтавському педагогічному його імені;

- проаналізувати меморіальні дошки ПНПУ імені В. Г. Короленка; довести цінність внеску постатей, представлених на них, у розбудову університету;
- на сайті університету ознайомитися зі змістом Статуту ПНПУ імені В. Г. Короленка; визначити основні розділи та схарактеризувати ключові поняття та пріоритети;
- проаналізувати структуру сайту університету, визначити його розділи та навчитися вільно в ньому орієнтуватися.

Саме такі завдання допоможуть студентам усвідомити особливості навчання в обраному ними університеті, визначити перспективи реалізації власних освітніх, фізичних, культурних, мистецьких, наукових потреб; знайти можливості участі в різних проєктах, заходах, видах діяльності.

Як засвідчила практика, для першокурсників цікавою є наступна тема першого модуля навчальної дисципліни «Університетська освіта та академічне письмо» – «Психолого-педагогічний факультет – важливий структурний підрозділ ПНПУ імені В. Г. Короленка». У ході опрацювання цієї теми студенти пізнають освітній простір, де упродовж чотирьох-шести років відбуватиметься їхнє професійне зростання, зокрема їм пропонується інформація про історичне минуле й сьогодення психолого-педагогічного (<http://ped.pnpu.edu.ua/>), саме для них вперше звучить гімн факультету та виставляються його атрибути й символи. Першокурсники знайомляться зі спеціальностями факультету, його структурними підрозділами та їх професорсько-викладацьким складом, аудиторним фондом і специфікою організації освітнього процесу на психолого-педагогічному тощо. Усе це дає можливість усвідомити студентів-першокурсників, що віднині він є членом великої факультетської родини.

Водночас утвердженню статусу студента як ключової фігури в системі здобуття вищої освіти сприяє уведення ще однієї теми навчальної дисципліни «Студент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – повноцінний суб'єкт освітнього процесу», де розглядається коло таких питань: права і обов'язки студентів ПНПУ імені В. Г. Короленка; академічна доброчесність;

стипендіальне забезпечення; оплата надання освітніх послуг; порядок переведення на навчання за кошти державного бюджету; організація вивчення вибіркових дисциплін; проходження практики; академічна мобільність; гуманітарна політика ПНПУ імені В. Г. Короленка; діяльність колегіальних органів громадського самоврядування; студентське самоврядування; діяльність студентського наукового товариства; психологічна та соціальна служби університету; культурно-мистецьке життя студентів; їх побут і харчування. Засвоєння вказаної теми дає можливість першокурснику свідомо використовувати різноманітні ресурси університету та факультету у своєму професійному становленні.

Остання тема першого модуля навчальної дисципліни присвячена ознайомленню першокурсників із нормативними документами освіти студентів спеціальностей: 014.13 – «Середня освіта (Музичне мистецтво)», 014.13 – «Середня освіта (Музичне мистецтво). Початкова освіта», 014.12 – «Середня освіта (Образотворче мистецтво)», 014 – «Середня освіта (Хореографія)», 024 – «Хореографія». У ході її засвоєння майбутні фахівці освітньої галузі «Мистецтво» аналізують документи, які регламентують реалізацію освітнього процесу в ЗВО за вказаними спеціальностями. Зокрема, Ліцензії МОН про надання освітніх послуг, визначення підходів до акредитації освітньо-професійних програм, розуміння документу «Освітньо-професійна програма» та його структури з конкретизацією відповідно до обраної спеціальності. Водночас першокурсникам пропонується детально ознайомитися з переліком змістових компонентів освітньої програми, за якою вони навчаються, визначити підходи до формування власного навчального, робочого та індивідуального планів. Студенти аналізують навчальні компоненти на основі перегляду відповідних робочих програм, силабусів, описів, у яких представлені мета, сформульовані загальні та фахові компетентності, очікувані результати навчання з кожної дисципліни.

Посутнім складником навчальної дисципліни «Університетська освіта та академічне письмо» є другий модуль, який

присвячено важливим питанням академічної доброчесності студентів, але цей аспект потребує окремого опису.

Висновки. Університет – це найстаріша і водночас сучасна форма навчального закладу, яка дає людині високий рівень освіти. Підготовка сучасного вчителя, вчителя-партнера, помічника, людини, яка не тільки надає знання учневі, але й формує життєві компетентності, необхідні у швидкозмінюваному світі, на сьогодні є важливим державним завданням. Усвідомлення важливості власного професійного формування та розвитку в роки навчання у ЗВО є предметом вивчення початкової дисципліни «Університетська освіта та академічне письмо». Знання теоретико-правових, організаційних, психолого-педагогічних, виховних, гуманітарних, мистецьких аспектів функціонування закладу вищої освіти сприяє засвоєнню нового змісту освіти, який базується на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації вчителя у професійній діяльності.

Список використаної літератури

- Закон України «Про освіту» (2018). Чинне законодавство станом на 18.03.2020 року: Офіц. текст. Київ: Алерта.
- Кайдалова, Л. (2014). *Світовий досвід і тенденції розвитку університетської освіти*. Харків: НФаУ.
- Нудьга, Г. А. *Середньовічні університети Європи*. Взято з http://www.rpd.univ.kiev.ua/downloads/bolonsk/book_nudha.pdf.
- ПНПУ імені В. Г. Короленка. Взято з <http://pnpu.edu.ua/>.
- Психолого-педагогічний факультет. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Взято з <http://ped.pnpu.edu.ua/>

Nataliia Sulaieva, Viktoriia Irkliienko

THE SUBJECT “UNIVERSITY EDUCATION AND ACADEMIC WRITING” IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF THE EDUCATIONAL FIELD “ART”

The paper substantiates the expediency of introducing the subject “University Education and Academic Writing” into the process of training future teachers of the educational field “Art”. The purpose, objectives of the course, and the results of educational activities are covered. Attention is focused on the first module of the subject “University Education” and its particular topics. It is emphasized that the first-year students of the higher pedagogical educational institutions consider the current problems of university education of the past and the present of Ukraine and other countries in the process of mastering this module. The importance of

acquainting freshmen with the legal framework of Ukraine is emphasized, taking into account the peculiarities of the higher educational institution chosen by them for education. Attention is paid to the expediency of first-year students mastering the history of formation and development of the university (faculty), acquaintance with prominent figures associated with the educational institution in which they study. It is highlighted that it is important for a student to be self-aware as a full-fledged subject of the educational process, which has certain rights and responsibilities. Emphasis is placed on the need to acquaint the student with the regulations governing the process of obtaining educational services by the future teacher of the educational field "Art", in particular with the educational and professional program with the defined structural components; curriculum, the student work, and individual plan; work programs, syllabuses, subject descriptions, programs of practices in which the purpose is presented, the general and professional competences are formulated, expected results of training.

It is emphasized that as a result of mastering the first module of the subject "University Education and Academic Writing", a first-year student will create a strong foundation for quality training in a particular institution of higher education.

Keywords: content module; vocational training; teachers of the educational field "Art"; university education.

References

- Kaidalova, L. (2014). *Svitovyi dosvid i tendentsii rozvytku universytetskoï osvity [World experience and trends in university education]*. Kharkiv: NFaU [in Ukrainian].
- Nudha, H. A. *Serednovichni universytety Yevropy [Medieval universities of Europe]*. Retrieved from http://www.rpd.univ.kiev.ua/downloads/bolonsk/book_nudha.pdf [in Ukrainian].
- Poltavskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. H. Korolenka [Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]*. Retrieved from <http://pnpu.edu.ua/> [in Ukrainian].
- Psykhologo-pedahohichnyi fakultet. Poltavskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. H. Korolenka [Psychological and pedagogical faculty. Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]*. Retrieved from <http://ped.pnpu.edu.ua/> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "About Education"]* (2018). Chynne zakonodavstvo stanom na 18.03.2020 roku: Ofits. tekst. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

Одержано 22.10.2020 р.

УДК 37.091.12.011.3-051:78]:615.85:7
DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222003

Віра Бурназова, м. Бердянськ
ORCID: 0000-0001-9678-8901
Олена Костєвич, м. Маріуполь

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ В РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті досліджується проблема поліпшення психофізичного здоров'я учнів початкової школи; розвитку їх музикальності за допомогою поєднання зорових, слухових, тактильних і рухових відчуттів у процесі музикування; удосконалення мовлення, координації рухів, дрібної моторики рук, емоційно-чуттєвої сфери. Проаналізовано роль та особливості використання арт-терапевтичних методів у роботі вчителя музичного мистецтва / мистецтва з метою створення комфортного середовища для формування всебічно розвиненої особистості учнів початкової школи. Використано досвід фахівця-практика ЗЗСО № 52 м. Маріуполя, яка впродовж багатьох років успішно впроваджує арт-терапевтичні педагогічні технології на уроках музичного мистецтва / мистецтва та позакласних заняттях.

Ключові слова: *терапія мистецтвом; арт-терапія; молодший шкільний вік; оздоровчо-розвивальний потенціал; психофізичне здоров'я молодших школярів.*

Постановка проблеми. Інклюзивне навчання – це отримання освіти учнями або студентами з особливими освітніми потребами в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, що є альтернативою інтернатній системі, за якою вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або вдома та індивідуально. Але питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей, де ніхто не має відчувати себе відчуженим – і це головне завдання інклюзії (*Інклюзивне навчання*). В основі інклюзивної освіти лежить ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію учнів, але водночас створює відповідні умови для отримання якісної освіти для таких дітей. Інклюзивна освіта передбачає повноцінне навчання всіх дітей, а їх особливості гідні

поваги та є джерелом навчального досвіду для всіх учасників освітнього процесу.

Для України інклюзивне навчання – педагогічна інновація, вимога часу, одне з міжнародних зобов'язань, яке вона намагається здійснити. Інтегрування дітей із порушеннями психофізичного розвитку до загальноосвітнього простору як один із напрямів гуманізації всієї системи освіти відповідає пріоритетам державної політики. Саме тому провідне місце в проблемі збереження психофізичного здоров'я підростаючого покоління відводиться арт-терапії – терапії мистецтвом. І особливе значення тут має початкова школа, оскільки саме в цей період вікового розвитку дитини відбувається формування психологічної стійкості, становлення властивостей особистості та рис характеру. Видатний педагог В. Сухомлинський (1977) неодноразово підкреслював: «Мистецтво – це час і простір, у якому живе краса людської душі. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу» (с. 544).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність і ефективність використання різних видів арт-терапії в освітньому процесі початкової школи з метою поліпшення психофізичного здоров'я учнів; розвитку їх музикальності за допомогою поєднання зорових, слухових, тактильних і рухових відчуттів у процесі музикування; удосконалення мовлення, координації рухів, дрібної моторики рук, емоційно-чуттєвої сфери підтверджується широким спектром наукових праць.

Відома в Україні та за її межами наукова школа доктора педагогічних наук, професора О. Федій – автора концепції підготовки вчителів до використання методів естетотерапії, зокрема й терапії мистецтвом, в освітній практиці (Федій, 2012; Федій, Мірошніченко, Кулімова, 2017).

Провідні науковці та практики в галузі спеціальної та інклюзивної освіти (І. Дмитрієва, І. Кузава, І. Малашевська, Ю. Тулашвілі, Д. Шульженко) акцентують увагу на необхідності створення оптимального інклюзивного середовища в освітніх закладах усіх рівнів акредитації для вільного доступу осіб з обмеженими можливостями. Науковці розглядають актуальні психолого-педагогічні аспекти соціалізації осіб із порушеннями

психофізичного розвитку в сучасному суспільстві. Так, І. Малашевська, вивчаючи та аналізуючи особливості психофізіологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, дійшла висновку, що дисгармонія та внутрішнє напруження, які є причиною виникнення багатьох хвороб і проблем особистісного характеру, все частіше стають звичними переживаннями сучасних дітей і становлять суттєву перешкоду їх повноцінного розвитку, навчання та виховання. Одним із шляхів вирішення окреслених проблем науковицею визначено застосування музикотерапії у процесі навчання музичного мистецтва.

Вивчення та аналіз музикотерапії й досвіду її застосування у сфері музичної педагогіки дозволив ученій виявити оздоровчо-розвивальний потенціал цього феномену як дієвого чинника оптимізації музичної освіти молодших школярів. На відміну від традиційних підходів музичне навчання в контексті саногенно-особистісної парадигми забезпечує переваги задоволеності дітей від процесу музичного навчання над його результативністю; спрямування на акумулювання позитивних емоційно-чуттєвих переживань і сублімації енергії (позитивної та негативної) у творчість; систематичне залучення дітей до спонтанно-художнього самовираження в індивідуальній і колективній музичній діяльності. Крім того, важливими характеристиками саногенно-особистісної парадигми, що забезпечують цілісність її впливу на досягнення ефективності музичної освіти, є: орієнтація на формування в дітей здатності до усвідомлення особистісної цінності як себе, так і інших; надання пріоритетності емоційному переживанню музики над аналітичним осягненням її змісту, характеру та форми; спрямування процесу надання музичних знань в опосередковану площину (Коваль, Компанець, Квітка, Лапін, Луценко, 2017).

Мета статті полягає в розгляді проблеми поліпшення та збереження психофізичного здоров'я молодших школярів засобами арт-терапії на уроках музичного мистецтва.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, систематизація, упорядкування емпіричного матеріалу; узагальнення педагогічного досвіду використання арт-терапевтичних методів у ході

загальної мистецької освіти вчителем музичного мистецтва / мистецтва ЗЗСО № 52 м. Маріуполя.

Виклад основного матеріалу. Проблема збереження здоров'я дитини є першочерговою, а застосування здоров'язбережувальних технологій, зокрема арт-терапії, на уроках музичного мистецтва є необхідним і актуальним, особливо для дітей з особливими освітніми потребами. Це допомагає звільнити їх від емоційної напруги, формувати творчу, гармонійну і здорову особистість, запобігає перевтомі й підвищує продуктивність діяльності.

Арт-терапію вважають одним із найбільш м'яких, але ефективних методів, який дає змогу людині передати свій внутрішній світ через художню творчість – музикування, танок, малювання, ліплення, акторську гру тощо. Цей метод не має обмежень і протипоказань, тому його варто використовувати в педагогічній діяльності на всіх рівнях освіти, особливо початкової.

Мистецтво – невидимий місток, що поєднує два протилежні світи: фантазії та реальності. Часто таємні бажання, підсвідомі почуття та емоції легше викласти у творчості, ніж словесно. Тому останнім часом великої популярності набуває метод лікування за допомогою художньої творчості, або арт-терапії (Власюк, 2008, с. 90).

Перші паростки арт-терапії – лікування людської душі засобами мистецтва (образотворчого, музичного, хореографічного чи сценічного) – можна знайти ще за часів існування первісної людини. На думку багатьох дослідників, уже наскальні малюнки відображали не лише розвиток культури та суспільного ладу свого часу, а й прагнення визначитись зі змістом людського існування і своїм місцем у цьому безмежному, такому мило-сердному й водночас безжальному світі (Деркач, 2010, с. 25).

Завдання кожного педагога музичного мистецтва в початковій школі – допомогти учням (зокрема й з особливими освітніми потребами) не лише засвоїти предмет, але й зміцнювати психічне здоров'я засобами мистецтва. Знайомство з кращими зразками світової та вітчизняної музики має значний

педагогічний і психотерапевтичний вплив на молодших школярів, сприяє подоланню нервово-психічного напруження.

Метою застосування арт-терапії на уроках музичного мистецтва в початковій школі є збереження, відновлення й поліпшення здоров'я учнів з особливими освітніми потребами та їх адаптація до умов закладу шляхом реалізації його психокорекційного, діагностичного і психопрофілактичного потенціалу.

Ми прагнемо поділитися досвідом Олени Костевич – фахівця-практика ЗЗСО №52 м. Маріуполя, яка впродовж багатьох років успішно впроваджує арт-терапевтичні педагогічні технології на уроках музичного мистецтва / мистецтва та позакласних заняттях. Арт-терапевтичні методи вокалізації, ритмопластики, найрізноманітніші прийоми організації процесу сприйняття музичних творів молодшими школярами сприяють збереженню, відновленню та поліпшенню їх психофізичного здоров'я. Розглянемо виняткові можливості застосування арт-терапевтичних методів на прикладі лише одного уроку.

Так, на уроці музичного мистецтва «Зимова мандрівка» в 1 класі для учнів, що мають особливі освітні потреби, ми мали на меті узагальнити та закріпити знання про зимові явища; сприяти поліпшенню їхнього психофізичного здоров'я; розвинути музикальність дітей з особливими освітніми потребами за допомогою поєднання в процесі музикування зорових, слухових, тактильних і рухових відчуттів; удосконалити їх мовлення, координацію рухів і дрібну моторику рук; розвинути емоційно-чуттєву сферу.

На уроці застосовувалися арт-терапевтичні методи та прийоми роботи, такі як: створення ситуацій емоційного переживання, використання цікавих аналогій, індивідуальна, колективна та групова робота (у групах і парами), ігри, імпровізації, арт-терапевтичні вправи (релаксаційні, креативні, логоритмічні, імітаційні), дихальна гімнастика.

Названі методи та прийоми використовувалися на всіх етапах уроку музичного мистецтва, зміст якого мав наскрізний сюжетний характер. Наприклад, на початку уроку вчителька запропонувала учням стати парами і привітатись:

Привіт, друже! (*вітаються за руку*)
Як ти тут? (*плескають по плечу один одного*)
Я сумував! (*кладуть руку собі на серце*)
Я поспішав! (*обіймаються*)

Арт-терапевтичні методи застосовувалися в усіх видах пізнавальної та музичної діяльності (хоровий спів, слухання музики, рухи, музикування, художня творчість та ін.). Так, гра «Прикмети зими» дала змогу учням актуалізувати знання з інших дисциплін і актуалізувати свій життєвий досвід. Якщо вчитель називав зимову прикмету (сонце світить та не гріє; починає танути сніг; дме холодний вітер; на гілках дерев з'являються бруньки та зеленіють листочки; часто йде сніг; річка спить під льодом; із півдня повертаються перелітні птахи; часто йде теплий дощ; діти катаються на санчатах і лижах; листя на деревах жовтіє та опадає; у лісі ростуть гриби та ягоди; діти ліплять сніговика та грають у сніжки), учні мали плескати в долоні, а в інших випадках сидіти спокійно, їхні долоні відпочивали. У такий спосіб учителька сконцентрували увагу учнів, необхідну для подальшої роботи.

Метод імпровізації на шумових і ударних інструментах складався з двох етапів: підготовчого та імпровізаційного. Спочатку діти прослухали аудіозаписи, що імітують «завивання» вітру, «скрипіння» дерев, стукіт дятла, завдяки яким учні мали можливість віртуально «подорожувати по чарівному зимовому лісу». Слухання звуків природи супроводжувалось невеличкою інструкцією вчительки щодо уважного прослуховування звуків природи, щоб відповісти на такі питання: що ви почули? які образи виникали? кого ви зустріли під час своєї подорожі? Після обміну думками, першокласники виконували імітаційно-імпровізаційне завдання – відтворити на шумових інструментах звуки, які щойно почули. Учні самостійно обирали інструмент, сідали зручно і кожен по черзі грав один «зимовий звук». Головна умова завдання – дочекатися, щоб кожен наступний учень загравав свій звук лише тоді, коли попередній звук затихне, що сприяло розвитку не лише уважності, уяви, але й музично-слухових уявлень, самоконтролю, стриманості.

На уроці застосовувалися найрізноманітніші арт-терапевтичні вправи. Наприклад, «Завірюха» мала на меті

створення звукового ефекту завірюхи за допомогою шумових і ударних інструментів через зміну динаміки (тихо-голосно). Увага фокусувалася на процесі творення і досягненні музичного «результату». Рефлексія полягала в обговоренні того, як молодшим школярам з особливими освітніми потребами вдалося зобразити завірюху; як окремі звуки або інструменти впливали на процес творення зимової картини та чи вдалося відтворити звуки цього явища природи.

Гра-вправа з масажними м'ячиками «Ліпимо сніжки» орієнтована на оздоровчий масаж долонь. Кожен учень брав «сніжку», за текстом виконував вправи з масажним м'ячиком на кшталт: змерзли ручки – розтираємо їх сніжками, кладемо м'ячик на одну долоню і качаємо по ній, потім – на іншу долоню. А згодом міцно стиснувши сніжки спочатку однією рукою, потім іншою, підкинути та зловити їх.

Наступні арт-терапевтичні методи стосувались вокально-хорової роботи на уроці. Діти розучували пісню «Морозець» Б. Фільц на слова Г. Бойка. Учні супроводжували вивчення та виконання пісні імітаційними рухами, що відповідали змісту твору. Дихальна гімнастика надала можливість учням уявити справжню красу зимового лісу та відчутти сильний снігопад і кружляння в повітрі білих пухнастих сніжинок. Учнім було запропоновано паперові сніжинки, на які під музику «Вальсу» Є. Доги слід було дмухати і спостерігати за їх таночком.

Продовжуючи віртуальну подорож по зимовому лісу, в якому раптом налетів вітерець, підняв сніжинки в небо і закружляв їх у вальсі, учням було запропоновано музично-рухову гру «Вітерець та сніжинки». Завданням для хлопчиків було під час звучання стрімкої музики (звучить «Зима» А. Вівальді) легко бігати по класній кімнаті з блакитними стрічками в руках, а коли музика змінювалася на повільну, ніжну (звучить «Вальс» Ф. Шопена), хлопчики зупинялися, а дівчатка імпровізували рухи танцю з легкими білими стрічками в руках. Після того, як снігопад скінчився, у лісі стало тихо-тихо, тільки чути, як скрипить сніг, учні зімітували це явище за допомогою логоритмічної вправи «Сніг». Її завданням було ритмічне промовляння першокласниками тексту, створюючи звуковий

супровід до нього за допомогою мішечків із крохмалем, які ритмічно стискалися в долонях і передавали рипіння снігу на словах «сніг, сніг», у кінці вірша застосовувалися імітаційні рухи:

Як на гірці – сніг, сніг,
Під горою – сніг, сніг,
На ялинці – сніг, сніг,
Під сосною – сніг, сніг.
Там в барлозі спить ведмідь.
Тихо, діти, не шуміть

У кінці уроку вчителька запропонувала учням релаксаційну вправу «Зимова ніч». Вона увімкнула проєктор із зображенням зоряного неба, а завданням учнів було уявити морозну ніч, як на темному небі з'являються зірочки, тишу та спокій навкруги. Вчитель під музику спокійно говорить сугестивний текст: «Дихаємо легко й повільно, уявімо, як приємне відчуття тепла огортає все тіло, голову, шию, спину, руки, ноги, як тихо-тихо падають м'які й трохи прохолодні сніжинки. І самі ми, ніби маленькі й ніжні сніжиночки, тіло стає легким-легким, а навкруги не чути ані звуку, тільки тихо падають сніжинки, нам приємно та добре... Але всі дива закінчуються і час повертатися з лісу. Сходить сонечко. Ми йому посміхнулися. І відчуті себе бадьорими, веселими та енергійними».

Проаналізувавши арт-терапевтичні методи, які застосовувала вчителька на уроці музичного мистецтва в першому класі, можна дійти висновку, що вони забезпечували нервово-психічне розвантаження дітей з особливими освітніми потребами, а також відновлення їх позитивного емоційно-енергетичного тону. Крім того, на думку Олени Костевич, при одночасному використанні декількох видів арт-терапевтичних методів їй вдається досягти кращих результатів навчання молодших школярів. Наприклад, для зняття емоційного напруження, заспокоєння учнів з особливими освітніми потребами можна поєднати ізотерапію (кольоротерапію) з прослуховуванням музики (музикотерапію); для зняття стресу або вивільнення власних емоцій при роботі з молодшими школярами, що мають особливі освітні потреби, – ритмотерапію (начитування речитативом власних переживань або простіше – написання власного репу та «вистукування» при цьому ритму

пальцями по парті, підключення простих шумових інструментів тощо) та елементів танцювальної терапії; запропонувати малювання під музику (частіше абстрактних малюнків, де основним засобом вираження настрою є колір) тощо. Поєднання різних елементів арт-терапії одночасно дасть змогу задіяти більше учнів на уроці та підсилити терапевтичний ефект.

Висновки. Отже, як переконливо свідчать напрацювання фахівця-практика О. Костевич, використання арт-терапевтичних методів і прийомів на уроках музичного мистецтва / мистецтва в початковій школі сприяють розвитку емоційної сфери учнів з особливими освітніми потребами, поліпшенню їх психофізичного стану, вихованню стійкого інтересу і любові до музики; нейтралізації нервово-психічних перевантажень, відновленню позитивного емоційно-енергетичного тону. Звичайно, створення таких умов забезпечить якісне засвоєння молодшими школярами з особливими освітніми потребами музичного мистецтва / мистецтва, а також сприятиме їх духовному та моральному розвитку, що актуально в сучасному світі.

Перспективи подальших наукових досліджень. Інклюзивне навчання для України є педагогічною інновацією і водночас вимогою не лише часу, а й з моменту ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів – одним із міжнародних зобов'язань держави. Тому інклюзія – це певна філософія в освіті, яка вкрай важлива для формування політики й стратегій, спрямованих на усунення причин і наслідків дискримінації, відчуження, вивчення і аналіз яких має бути в центрі уваги подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

- Власюк, М. (2008). Арт-терапія: лікування мистецтвом. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*, 7 (8), с. 90.
- Деркач, О. (2010). Арт-терапія на допомогу школі. *Мистецтво та освіта*, 2, с. 25-28. *Інклюзивне навчання*. Взято з <https://cutt.ly/AhjlpQe>
- Коваль, Л. В., Компанець, Н. М., Квітка, Н. О., Лапін, А. В., Луценко, І. В. (2017). *Навчально-методичний комплект: «Особлива дитина в інклюзивному навчальному закладі»*. Київ. Взято з <https://cutt.ly/FhjkN0K>.
- Малашевська, І. А. (2017). *Теорія і практика навчання музики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з використанням музикотерапії*. (Дис. док. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ.
- Сухомлинський, В. (1977). *Вибрані твори* (Т. 5). Київ: Рад. шк.

- Федій О. А. (2012). *Естетотерапія* (2-ге вид., перероб. та доп.). Київ: Центр учбової літератури.
- Федій, О. А., Мірошніченко, Т. В., Кулімова, Ю. Г. (2017). *Професійна підготовка педагогів початкової школи до використання естетотерапії: теорія і практика*. Полтава: АСМІ.

Vira Burnazova, Olena Kostievych

ART-THERAPEUTIC METHODS OF A MUSIC TEACHER'S WORK

The article examines the problem of improving the psychophysical health of primary school students. The development of their musicality through a combination of visual, auditory, tactile, and motor sensations in the process of making music is described. Improvement of speech, coordination of movements, and fine motor skills of hands, emotional and sensory sphere is analyzed. It is the integration of children with mental and physical disabilities into the general educational space that is one of the areas of humanization of the entire education system and meets the priorities of public policy.

The role and features of the use of art-therapeutic methods in the work of a teacher of music/art to create a comfortable environment for the formation of a comprehensively developed personality of the applicant of primary education are analyzed. Primary school is of special importance. As a child's psychological stability, personality traits, and character are formed during this period of their development. The experience of a specialist-practitioner of general secondary educational institution №52 in Mariupol was used, who for many years successfully implements art-pedagogical methods and techniques in music/art lessons and extracurricular activities in primary school, which contribute to the development of the emotional sphere of students with special educational needs. Psychophysical conditions, the formation of stable interest, and love for music are presented. Removal of neuropsychiatric overload, restoration of positive emotional and energetic tone is revealed. The creation of such conditions will ensure high-quality mastering of art by junior schoolchildren with special educational needs, as well as contribute to their spiritual, moral, and psychophysical development, which is relevant in the modern world.

Keywords: *therapy by means of art; art therapy, primary school age; health and development potential; psychophysical health of primary school students.*

References

- Vlasyuk, M. (2008). Art therapy: art treatment [Art-terapiia: likuvannia mystetstvom. Vidkrytyi urok: rozrobky, tekhnolohii, dosvid]. Open lesson: developments, technologies, 7/8, 90 [in Ukrainian].
- Derkach, O. (2010). Art therapy to help the school [Art-terapiia na dopomohu shkoli. Mystetstvo ta osvita]. Art and Education, 2, p. 25-28 [in Ukrainian].
- Inclusive education [Inklyuzyvne navchannia]*. URL: <https://cutt.ly/AhjlPQe> [in Ukrainian].
- Malashevskaya, IA (2017). *Theory and practice of teaching music to children of preschool and primary school age with the use of music therapy [Teoriia i praktyka navchannia muzyky ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku z vykorystanniam muzykoterapii]*. (Dis. dock. ped. Science). MP Drahomanov National Pedagogical University. Kiev. [in Ukrainian].

- Koval, L. V., Kompanets, N. M., Kvitka, N. O., Lapin, A. V., Lutsenko, I. V. (2017). *Educational and methodical set: "A special child in an inclusive educational institution" [Navchalno-metodychnyi komplet: «Osoblyva dytyna v inkliuzyvnomu navchalnomu zakladi»]*. Kyiv. Retrieved from <https://cutt.ly/FhjkN0K>. [in Ukrainian].
- Sukhomlinsky, V. (1977). *Selected works [Vybrani tvory]* (Vol. 5). Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
- Fedii, O. A. (2012). *Estetoterapiia*. (2-he vyd., pererob. ta dop.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Fedii, O. A., Miroshnichenko, T. V., Kulimova, Yu. H. (2017). *Profesiina pidhotovka pedahohiv pochatkovoї shkoly do vykorystannia estetoterapii: teoriia i praktyka [Professional training of pedagogues in the pochatkovo school before victorian aesthetotherapy: theory and practice]*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].

Одержано 13.10.2020 р.

УДК 78.071.2

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222005

Іван Дерда, м. Чернівці

ORCID: 0000-0002-1399-3879

РОЗВИТОК ПОВНОГО КОНТРОЛЬОВАНОГО ДИХАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНЬОГО СПІВАКА

У статті схарактеризовано особливості розвитку повного контрольованого дихання у процесі професійного становлення співака. Доведено, що повного співацького контрольованого дихання можна набутти лише шляхом відповідної підготовки через застосування певних вправ для дихального апарату. Розроблено підготовчі вправи для розвитку дихання під час співу. Основні умови їх виконання такі: чисте повітря; легкий одяг (вільна грудна клітина і шия); виконувати перед їжею; вдихати повітря носом; не перевантажувати легені зайвим повітрям; дихати рівномірно й еластично; стояти невимушено; виконувати вправи з максимальною витримкою, увагою та спокоєм; уникати зайвого напруження м'язів. Професійне оволодіння технікою повного контрольованого дихання постійного тренування.

Ключові слова: *контрольоване дихання; несвідоме та свідоме дихання; повне контрольоване дихання; діафрагмальне, ключичне та реберне дихання; ритмічне дихання; співацьке дихання; дихальні вправи.*

Постановка проблеми. Актуальним у ХХІ ст. залишається крилатий вислів італійського вокального педагога Франческо Ламперті (1913): «Школа співу – це школа дихання». Від правильного дихання залежить продовження співочого життя вокаліста. Оволодіння повним контрольованим диханням – одна з головних вимог у вокальній педагогіці. Вміння з першої ноти спокійно і плавно розподіляти фонаційний видих є визначальним у навчанні майстерності співу у вокальному класі. Опанування повного контрольованого вдиху та тривалого фонаційного видиху надасть рівномірного балансу звуковим частотам, які виникають завдяки коливанню голосових зв'язок. Відповідно це забезпечить співакові тембростий, насичений обертонами вокальний голос.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розвитку співацького дихання досліджували науковці-музикознавці, зокрема: Ф. Ламперті (1963; 1913) розкрив технічні аспекти класичного співу; Л. Дмитрієв (1962) описав основи вокальної методики; М. Микиша (1971) дослідив практичні основи вокального мистецтва; В. Лісовий (2007) та І. Боднарук (2012) розробили практичні посібники з музичної педагогіки та ін. Водночас недостатньо дослідженою є проблема розвитку вмінь повного контрольованого дихання як важливої професійної якості у становленні співака.

Мета статті – схарактеризувати можливості розвитку повного контрольованого дихання та умови, за яких фізіологічне несвідоме дихання може перетворитися на свідоме та повне контрольоване дихання, на прикладі експериментальної роботи на кафедрі музики в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Методами реалізації мети дослідження є *теоретичний аналіз* із метою обґрунтування сутності повного контрольованого дихання співака; *вправи* – задля формування вмінь вокального контрольованого дихання у процесі аудиторної і самостійної роботи майбутнього співака.

Виклад основного матеріалу. Рушійною силою, що примушує коливатися голосові зв'язки й утворювати звуки різної висоти, є повітря. Коли видихуване повітря рівномірне й

витривале, тоді й звук міцний, рівномірний, еластичний, опертий, рухливий і витривалий. Проте не кожне дихання сприяє творенню професійного співочого звуку. Тому дихання співака ділиться на два види: газообмінний – дихання несвідоме, фізіологічне, що не вимагає особливого напруження органів дихання; фонаційний – дихання, яким співаки користуються під час співу, що вимагає великого напруження органів дихання, їх виховання й тренування.

Повне контрольоване дихання (далі – ПКД) – це свідоме, регульоване і цілеспрямоване дихання, яке здатне забезпечити комфортні умови для розвитку вокальної техніки співака. ПКД потрібно розвивати до автоматизму шляхом свідомого виховання і тренування. Вироблення ПКД вимагає від співака тривалої щоденної напруженої праці на шляху до його автоматизації. Саме повне контрольоване дихання оберігає співака від зайвої витрати енергії та перевтоми дихальних і голосових органів. Важливість цього фактору дозволить співакові скерувати творчу увагу лише на мистецький аспект виконання. Автоматизувати звичку ПКД можна лише наполегливою працею, досконало оволодівши органами дихання.

Звичайна кількість повітря в легенях становить 5000 см^3 . Але людина споживає не все повітря, а лише частину, і то залежно від обставин, а саме: 500 см^3 при фізіологічному диханні (дихальне повітря); 1500 см^3 додаткового повітря вдихає або видихає людина при нормальному (неглибокому) диханні; ще 1500 см^3 споживається при співацькому диханні (резервне повітря) і 1500 см^3 повітря постійно залишається в легенях (залишкове повітря). Звідси видно, яке велике значення для співака має вміння контролювати повітря, тобто видихати його саме стільки, скільки потрібно для побудови вокальної фрази (Дмитриев, 1963).

Типові назви дихання залежать від того, які м'язи дихальної системи задіяні під час дихального процесу:

1. *Діафрагмальне* (черевне) дихання. Діафрагма, скорочуючись, натискає на черевну порожнину, і живіт трохи випинається (діафрагма ущільнюється і натискає на нутрощі, масажуючи їх, а під час видиху м'язи черевного пресу

скорочуються і діафрагма набуває куполоподібного положення). Оволодіти цим типом дихання вкрай необхідно для підвищення ефективності ПКД у професійному становленні співака.

2. *Реберне* (середнє) дихання задіює м'язи середньої частини грудної клітки під час вдиху, скорочуючи та розширюючи її саме в середній частині. Під час видиху ребра стискаються своїми м'язами і повітря витісняють через ніс.

3. *Ключичне* (верхнє, плечове) дихання. М'язи плечового поясу під час вдиху, скорочуючись, підіймають плечі, ключиці, верхні ребра й розширюють верхню частину грудної клітки вперед і ввверх. При такому вдиху тільки верхні частини легень наповнюються повітрям. Під час видиху плечі поволі опускають і таким чином повітря витісняють із легенів через ніс.

Перед тим, як визначити, який тип дихання цілком відповідає вимогам правильного співацького дихання, необхідно визначити, що саме характеризує співацьке дихання. Більшість дослідників вважає, що це дихання повинно відповідати таким умовам: бути непомітним і спокійним; процес фонаційного видихання мусить бути рівномірним і еластичним; легені не мають перевантажуватися зайвим повітрям, споживаючи лише необхідну його кількість; потрібно досягти найкращих успіхів, витрачаючи мінімальну кількість співочої енергії.

На нашу думку, цим умовам співацького дихання найбільше відповідає ПКД, що складається з таких елементів: скорочення (рух вниз) діафрагми, через що черевні м'язи розширюються, а верхня частина живота випинається; розширення грудної клітки в нижній, середній і верхній частинах; скорочення черевних м'язів – підтягування нижньої частини живота в останній момент верхнього вдихання.

При скороченні діафрагми повітрям наповнюється нижня частина легень. При скороченні міжреберних м'язів повітря заповнює нижню та середню легеневу частину. Під час скорочення м'язів верхніх ребер повітря потрапляє у верхню частину легенів. Такий вид дихання сприяє повному й доцільному використанню всього простору легень. Скорочення нижніх черевних м'язів сприяє зміцненню діафрагми в розтягнутому, еластичному стані, через що вона не може

повернутися у вихідне положення. Отже, скорочення черевних м'язів шляхом підтягування нижньої частини живота в останній момент верхнього вдихання, затримуючи повітря в легенях, допомагає створенню твердої опори зі сторони діафрагми для фонаційного видиху і, як результат, співак отримує сильний і стійкий звук голосового інструменту для роботи над вокально-технічним і художнім розвитком.

Як бачимо, коли скорочуються нижні частини черевних м'язів, скорочена й еластична діафрагма трохи піднімається догори, саме в цей час створюється міцний зв'язок діафрагми і черевних м'язів, які разом становлять так званий черевний прес. Завдяки роботі черевного пресу, що регулює тиск повітря в легенях, і процесу фонаційного видихання залежно від потреби утворюється необхідна опора звуку, тобто тиск повітря, що стало підтримується в органах дихання – легенях, бронхах, трахеї внаслідок енергійної й еластичної співпраці дихальних м'язів загалом.

Отже, ПКД цілком задовольняє вимоги співацького дихання, а саме: рівномірно розвиває всі частини легень; дозволяє набирати в легені контрольовану кількість повітря відповідно до потреби; контролює тривалість звучання голосу; сприяє рівності, поступовості, еластичності фонаційного видиху, озвученого голосовими зв'язками і збагаченого головними резонаторами, повітря; добре розвиває черевний прес, що забезпечує міцну опору для твердого, сильного, стійкого співочого звуку; сприяє активній участі гладкої мускулатури бронхів у грудному резонуванні голосу співака; заповнює диханням порожнини головного резонатору; дозволяє співакові між фразами добирати дихання спокійно, часто і непомітно; заощаджує голосову енергію вокального інструменту.

Як бачимо, ПКД з легкістю бере посильну участь у роботі співака: у звукоутворенні, висоті, силі, тривалості й тембрі. Якість звучання голосу співака залежить значною мірою від дихання. Відомо, що тембральна краса голосу залежить насамперед від праці резонаторів, проте якщо головні резонатори не заповняться диханням, про резонування вокального інструменту навіть не йдеться. Неуважність до основних засад

ПКД не може минути безслідно. Для співака тривалий і рівномірно-витриманий фонаційний видих – це простір і час, в якому невтомно працює, живе і творить співак.

Тепер коли ми знаємо, як дихати, перед нами постає питання: чим дихати – носом чи ротом? Науковці звичайно радять вдихати повітря носом, а видихати ротом, підкріплюючи цей висновок такими твердженнями: шкідливе для органів дихання холодне повітря, проходячи носом, зігрівається; у носовій порожнині забруднене зовнішнє повітря фільтрується, звільняючись від шкідливих для організму твердих частинок; шкідливим для органів дихання є сухе повітря, що зволожується, проходячи крізь ніс. Однак вдихати повітря лише носом можна тільки перед початком співу і під час великих пауз. На малих паузах під час співу через недостатність часу доводиться вдихати повітря і ротом.

Отже, співацьке дихання вимагає від вокаліста у процесі виконання одночасного дихання ротом і носом. Зрозуміло, що ПКД можна застосовувати лише під час співу, а не в повсякденному житті. Треба пам'ятати, що ПКД полягає не в тому, щоб набирати якнайбільшу кількість повітря, а в тому, щоб уміти доцільно використовувати його під час співу.

Повне співацьке контрольоване дихання (ПСКД) можна сформувати лише шляхом відповідної підготовки, застосовуючи певні вправи для дихального апарату. Дихальні вправи мають особливе значення в мистецтві співу. Їхнє завдання, з одного боку, – розвинути всі внутрішні дихальні м'язи співака, а з іншого, – здатність користуватися контрольованим співацьким диханням. Отже, ПКД виховується спеціальними вправами. Рекомендуємо виконувати ці підготовчі вправи тривалістю 5-10 хвилин двічі-тричі на день.

Перш ніж приступити до систематичних дихальних вправ, треба пройти невеликий підготовчий період. Це особливо важливо для дихальних вправ, що спрямовані на формування повного співацького контрольованого дихання. Початковим варіантом ПКД є ритмічне дихання. Але перш ніж оволодіти ним, потрібно опанувати так зване *підготовче дихання*. У чому воно полягає? *Фізіологічне зітхання* приносить людині полегшення.

Після зітхання здається, що ми скинули з себе якийсь тягар. Зітхання – явище непостійне. Воно з'являється поза нашою волею, коли організм потребує певного полегшення і підбадьорення. Проте зітхання може стати вольовим, свідомим. У такий спосіб можна виробити навичку дихати глибше і повільніше. Можна звикнути також дихати повільно – повільно вдихати і повільно видихати. В період підготовки дуже важливо від початку вчитися дихати правильно, що при перших вправах здається складною справою, проте ця перешкода нетривала. Повітря, яким дихаємо, має бути порівняно чистим. Висхідне положення – стати перед відчиненим вікном або вийти в парк, підняти обидві руки через сторони вгору до горизонтального положення і поволі прогнутися назад. Зімкнути руки за потилицю, випнути груди і відхилитися трохи назад. Ця поза набувається без будь-якого напруження м'язів. Необхідно спрямовувати думки на те, що в даний момент робиш. Ставши в таку позу насамперед треба енергійно видихнути, щоб якомога більше звільнити легені від повітря. Після того, ніби зітхаючи, вдихати повільно-глибоко. Перші вправи виконують довільно, якнайзручніше, а вже потім починають рахувати. При вдиханні подумки відраховуємо 5 секунд і робимо вдих через ніс. Наповнюємо спершу нижні, а потім середні й верхні частини легенів. У такій послідовності й видихаємо. Почуваємося струнко, наготові, але без зайвого напруження. Під час виконання вправи намагаємося думати про процес дихання. Таке підготовче дихання призвичаює до повільного вдиху, який триває 5 секунд (стільки ж і видих), водночас газообмінне дихання – дві-три секунди.

Після оволодіння підготовчим диханням приступаємо до засвоєння природного *ритмічного дихання*. Кожен вдих виконується упродовж стількох пульсових одиниць (ударів пульсу), як і видих. Будь-яке зменшення чи збільшення цих одиниць, як і затримку повітря, про яку йтиметься пізніше, треба здійснювати поступово і тільки після оволодіння підготовчим диханням.

Для засвоєння ритмічного дихання рекомендуємо іншу вправу. Сідаємо якомога зручніше на стілець та розслабляємо всі м'язи. Енергійно видихаємо і вдихаємо глибоко, відраховуючи приблизно 5 пульсових одиниць (ударів серця). Видихаємо так само, відраховуючи 5 одиниць пульсу. Алгоритм дії такий: 1 удар серця – 1 порух дихання, 2 удари – 2 порухи і т.д. Дихання стає пульсуючим, але безперервним із невеликими хвилеподібними затуханнями поміж окремими ударами пульсу.

Ритмічне дихання добре засвоюється лише тоді, коли відчуваються удари серця. Якщо пульс не прослуховується в положенні сидячи або стоячи, потрібно покласти руку на серце або палець правої руки на зап'ясток лівої, як при вимірюванні пульсу. Вдаючись на перших порах до секундоміру як засобу вимірювання тривалості дихання, не забуваймо, що найголовніша одиниця – удар серця. Шлях подальшого вдосконалення – це синхронізація діяльності серцево-судинної, дихальної та нервової систем. Вправи з ритмічного дихання виконуємо один-два тижні, збільшуючи тривалість дихання від 5 до 10 ударів пульсу. Після цього можна приступити до так званого повного контрольованого дихання (див. рис. 1).

Перш ніж приступити до розвитку ПКД в цілому, розглянемо три складові окремо як самостійні вправи, незважаючи на те, що вони не віддільні одне від одного, коли виконувати правильно ПКД. *Діафрагмальне дихання* – вид глибокого дихання, що виконується діафрагмою. Діафрагма – це м'язова перегородка, яка відділяє грудну порожнину від черевної. У стані спокою вона має куполоподібну форму і розташована опуклістю до грудної порожнини. Коли вона функціонує, то дуже скорочується, купол сплющується, відтісняючи органи черевної порожнини вниз. Черевна стінка випинається при цьому назовні, нижні частини легень перенасичуються повітрям і розширюються, а середня частина і верхівки легень вентилуються недостатньо. Діафрагмальне дихання – це перший елемент ПКД.

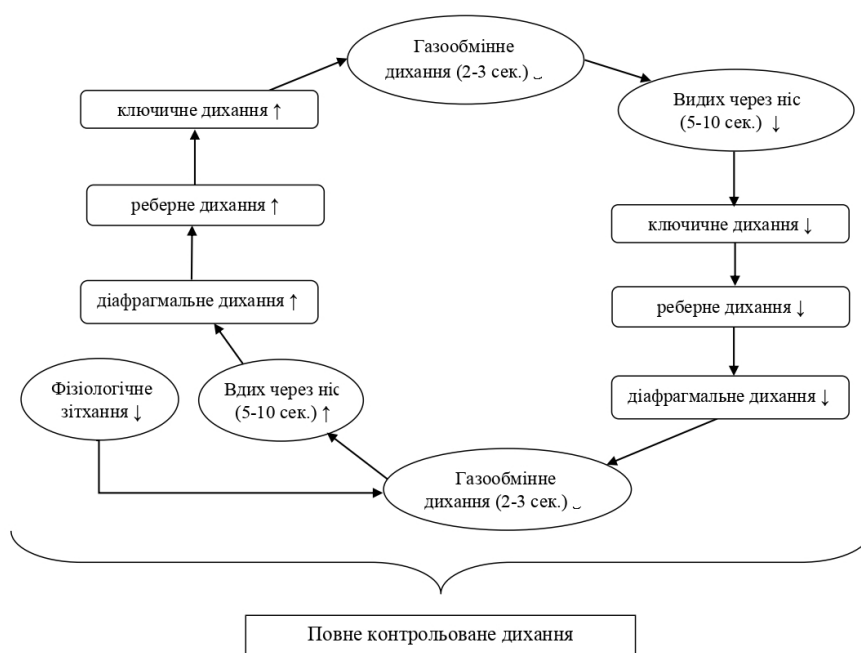

Рис. 1. Вправа для розвитку повного контрольованого дихання

Діафрагмальне дихання виконують у положенні стоячи або лежачи. Сидячи виконувати його набагато складніше. Увагу скеровують на живіт. Насамперед потрібно зробити видих, потім повільно вдихати, опускаючи діафрагму. Черевна стінка при цьому випинається і нижня частина легенів наповнюється повітрям. Під час видиху черевну стінку втягують усередину, витісняючи повітря легенів через ніс. При діафрагмальному диханні повітрям наповнюють найнижчі відділи легенів. У дихальному русі бере участь тільки живіт. Грудна клітка залишається майже нерухома. Хоча діафрагмальне дихання неповне, але корисне для співака. Передусім воно допомагає роботі серця, забезпечуючи приплив венозної крові, що сприяє зниженню високого артеріального тиску, стимулює травлення, регулює діяльність органів черевної порожнини.

Реберне дихання або так зване середнє чи бокове дихання включає в себе частково і черевне дихання. Воно виконується у положенні стоячи, лежачи або сидячи. Увагу зосереджують на ребрах. Після енергійного видиху через ніс починаємо повільно вдихати, розширюючи ребра в сторону. Грудна клітка при цьому розширяється переважно в сторони і трохи назад. Тому таке дихання називають боковим або фланговим. Під час видиху ребра

стискаються, і повітря виходить через ніс. При цьому середня частина легенів наповнюється повітрям, а живіт і ключиці лишаються майже нерухомими. Реберне дихання з точки зору профілактики здоров'я має терапевтичний ефект. Воно усуває тиск на серце, освіжає кровообіг печінки, жовчного міхура, шлунку, селезінки і нирок.

У ключичному (верхньому, плечовому) диханні бере участь тільки верхня частина легенів. Анатомічно ця частина легенів найменша, тому й обсяг повітря, що вдихається, незначний. Діафрагма перебуває в піднятому положенні, і легені не можуть розширитися донизу. При такому диханні витрачається дуже багато енергії, а наслідки – мінімальні. Порушення голосових зв'язок і дихальних органів спричинено здебільшого верхнім диханням, що відірване від діафрагмального дихання.

Невміння користуватися ПКД дуже вадить співакові чи співачці, яким годинами доводиться виступати перед публікою. Необхідно зазначити, що верхнє грудне дихання само по собі не шкідливе, якщо не перешкоджає діафрагмальному диханню. Верхнє ключичне дихання під час виконання вправи може дати певні позитивні результати. Як і в середньому реберному диханні, вихідне положення не має значення. Можна стояти, сидіти або лежати. Увагу спрямовують виключно на верхівки легенів. Після видиху повільно вдихайте, підводячи ключиці й плечі. Повітря проходить через ніс і наповнює тільки верхівки легенів. Під час видиху плечі поволі опускають і витісняють повітря з легенів через ніс.

При верхньому диханні живіт і середня частина грудної клітки залишаються нерухомі. Верхнє дихання, виконане правильно, сприяє поліпшенню функції прикореневих лімфатичних вузлів у легенях. За його допомогою здійснюється вентиляційний добір верхівок легенів.

Найкорисніше дихати всіма трьома елементами, щоб всі частини легенів рівномірно наповнювалися повітрям. Саме це і є *повне контрольоване дихання* (ПКД). Неважко зрозуміти чому саме таке дихання найкорисніше для співака. Чим більшу площу охоплює повітря в легенях, чим довше воно затримується там, тим більше кисню поглинає організм, тим ефективніший

фонаційний видих у співака. Важливо відзначити, що найбільш корисний об'єм повітря для звукоутворення є меншим від максимального. Повне дихання – основний принцип контрольованого дихання співаків, яке об'єднує переваги всіх трьох способів: діафрагмального, реберного і ключичного. При повному диханні мобілізується дихальна система в цілому. Грудна клітка при цьому розширюється до своєї природної величини і об'єму легенів, значно збільшується завдяки активній участі міжреберних м'язів. Діафрагма інтенсивно і регулярно скорочується, масажуючи органи черевної порожнини. При повному диханні весь організм наповнюється свіжим киснем. Вважають, що немає такого органу, такої частини тіла, які б не відчували благотворної дії повного дихання. Завдяки йому відбувається повне очищення крові, підвищується опірність організму, стимулюється функція залоз внутрішньої секреції. Ефективна дія повного дихання величезна, бо воно впливає не лише на окремі органи, а зміцнює весь організм. Щоб опанувати повне дихання правильно, потрібно, особливо на перших етапах, виконувати його поступово, без перевантажень. Техніка виконання повного дихання не така проста, як здається на перший погляд.

Вихідне положення: стати прямо і розслабитись, добре розправити груди. Будь-яку дихальну вправу починають з енергійного видиху, причому після цього потрібно вдихати поволі через ніс, рахуючи спочатку до п'яти. Рахувати треба відповідно до пульсації серця. Вдихання складається з трьох етапів. Рухом діафрагми випинаємо живіт і вдихаємо повітря, зосередивши увагу на животі. Повітря напливає поступово і заповнює нижню частину легенів. Якщо хочемо відчутти це заповнення, то кладемо долоню на живіт і відчуваємо, як рухається черевна стінка. Це допоможе уявити рух повітря дихальними шляхами. У міру оволодіння повним диханням необхідність контролю рукою відпадає.

Отже, перший етап повного дихання це *діафрагмальне дихання*. Далі зосереджуємо увагу на нижніх ребрах, розширюємо їх і середню частину грудної клітки, наповнюючи її повітрям, тобто виконуємо *середнє дихання*.

Третій етап – це *верхнє дихання*, при якому грудну клітку випинаємо уперед. Вдихаємо стільки повітря, скільки можуть вмістити вільно розширені легені. При виконанні третього етапу грудну клітку піднімаємо, черевні м'язи, які були до цього розслаблені, скорочуємо і випнутий живіт втягуємо. Зовні повне дихання має вигляд повільного хвилеподібного руху від живота вверх, тому окремі етапи вдиху здійснюють поступово знизу вгору.

Видих виконуємо через ніс – ритмічно, повільно, поступово. Видихаємо повітря в тій же послідовності, у якій вдихали: втягуємо усередину живіт; стискаємо нижні ребра; опускаємо плечі. Вправи на розвиток повного дихання робимо протягом однієї хвилини за пів години перед їжею. Оволодіти технікою ПКД можна лише тоді, коли ці вправи повторювати багато раз щодня по кілька хвилин.

Слід відзначити, що виконання ПКД має особливе значення для загартування дихальних органів. Щоденне систематичне виконання дихальних вправ – найважливіша передумова для вироблення високої опірності людини до хвороб, особливо легеневих. При недостатньому і неповноцінному диханні страждає не лише голосовий апарат, але й шлунок та інші органи травлення. Організм не одержує достатнього живлення, його фізична сила зменшується і співак втрачає голосову енергію, а з нею – працездатність. Від неправильного дихання страждає і вся нервова система. Під час ПКД діафрагма злегка стискає печінку, шлунок та інші органи травлення. Такі стискування в ритмі дихання є легким масажем, що поліпшує природну функцію цих органів. ПКД впливає на органи черевної порожнини, збуджує кровообіг і стимулює процеси оновлення. При неправильному диханні такий цілющий вплив відсутній. Без дихальних вправ на розвиток ПКД дія голосового апарату співака неповноцінна, тому якісного професійного становлення співака не відбудеться за жодних інших умов.

Висновки. Схарактеризовано можливості розвитку повного контрольованого дихання та умови, за яких фізіологічне несвідоме дихання може перетворитися на свідоме та повне контрольоване дихання. Розроблено підготовчі вправи розвитку дихання під час співу. Основними умовами дихальних вправ є такі: чисте повітря; легкий одяг (вільна грудна клітина і шия);

виконувати вправи перед їжею; вдихати повітря носом; не перевантажувати легені зайвим повітрям; дихати рівномірно й еластично; стояти просто, відвівши трохи назад плечі, але не підіймати їх; виконувати вправи з максимальною витримкою, увагою та спокоєм; уникати зайвого напруження м'язів. Дихальні вправи можна поділити на дві частини: перша частина вправ призначена для розвитку органів дихання; друга – на застосування дихання до співу. Для професійного оволодіння технікою співацького дихання необхідно проводити більше занять та тренуватися вдома на основі розробленого індивідуального графіку виконання вправ.

Список використаної літератури

- Боднарук, І. М. (2012). *Педагогічна практика з музики*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т.
Дмитриев, Л. (1963). *Основы музыкальной методики*. Москва: Музыка.
Ламперти, Ф. (1913). *Искусство пения по классическим преданиям*. Москва: Музгиз.
Ламперти, Ф. (2009). *Искусство пения (L'arte del canto). По классическим преданиям. Технические правила и советы ученикам и артистам (2-е изд.)*. Санкт-Петербург: Лань; Планета музики.
Лісовий, В. А. (2007). *НДРС і методологія педагогічних досліджень*. Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута.
Микиша, М. (1971). *Практичні основи вокального мистецтва*. Київ: Муз. Україна.

Ivan Derda

DEVELOPMENT OF COMPLETE CONTROLLED BREATHING IN THE PROFESSIONAL FORMATION OF THE FUTURE SINGER

The article summarizes the long artistic and pedagogical author's experience. The features of the development of complete controlled breathing in the process of professional development of the singer are characterized. It is proved that complete singing controlled breathing develops only through appropriate training through the use of special exercises for the respiratory system. Original preparatory and rhythmic exercises for the development of breathing during singing have been developed and described in detail. It is convincingly proven that complete controlled breathing combines the advantages of different types of breathing - diaphragmatic, costal, and clavicular. With fully controlled breathing, not only the respiratory system as a whole is mobilized, but also the functioning of the digestive, cardiovascular and nervous systems of the singer's body is improved, which has a positive effect on the qualitative characteristics of the singing voice. The main conditions of breathing exercises are as follows: clean air; light clothing that provides freedom of the chest and neck; performing exercises before eating; inhale air through the nose; do not overload the lungs with excess air; breathe evenly and elastically; to stand simply, naturally, having taken back shoulders a little, but not to lift them; perform exercises with maximum endurance, attention and calm; avoid excessive muscle tension. In order to master the technique of fully controlled breathing, it is necessary to conduct more classes and train at home on the basis of an individual training schedule.

Keywords: *controlled breathing; unconscious and conscious breathing; full controlled breathing; diaphragmatic breathing; clavicular and costal breathing; rhythmic breathing; singing breathing; breathing exercises.*

References

- Bodnaruk, I. M. (2012). *Pedahohichna praktyka z muzyky [Pedagogical practice in music]*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t. [in Ukrainian].
- Dmitriev, L. (1963). *Osnovy muzykalnoj metodiki [Fundamentals of Musical Methodology]*. Moscow: Muzyka [in Russian].
- Lamperti, F. (1913). *Iskusstvo penija po klassicheskim predanijam [The art of singing according to classical legends]*. Moskva: Muzgiz [in Russian].
- Lamperti, F. (2009). *Iskusstvo penija (L'arte del canto). Po klassicheskim predanijam. Tehnicheskie pravila i sovety uchenikam i artistam [Iskusstvo peniya (L'arte del canto). According to classical legends. Technical Rules and Tips for Students and Artists]* (2nd ed.). Sankt-Peterburg: Lan; Planeta muzyki [in Russian].
- Lisovyi, V. A. (2007). *NDRS i metodolohiia pedahohichnykh doslidzhen [Research and development methodology of pedagogical research]*. Chernivetskyi natsionalnyi un-t im. Yurii Fedkovycha. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
- Mykysha, M. (1971). *Praktychni osnovy vokalnoho mystetstva [Practical basics of vocal art]*. Kyiv: Muz. Ukraina [in Ukrainian].

Одержано 27.08.2020 р.

УДК 793.3.071.5:005.336.2
DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222009

Леся Прусова, м. Київ
ORCID 0000-0002-7894-7806

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІЗ ХОРЕОГРАФІЇ

У статті обґрунтовується значення соціокультурної компетентності у професійній підготовці фахівців з хореографії. Аналізується структура соціокультурної компетентності, визначаються особливості сформованості соціокультурної компетентності у студентів в системі вищої хореографічної освіти. Автор доходить висновку, що соціокультурна компетентність необхідна для подальшої професійної діяльності хореографа, тому вона має бути якісно сформована під час навчання у ЗВО.

Ключові слова: соціокультурна компетентність; компетентнісний підхід; хореографи; вища школа.

Постановка проблеми. Сьогодні є періодом оновлення суспільства, його духовного та культурного відродження, яке висуває комплекс нових завдань формування майбутніх хореографів як особистостей і фахівців. В Україні під впливом соціальних і культурних змін стрімко розвивається сучасна хореографія. Вища професійна освіта, зокрема мистецька, покликана не лише здійснювати професійну підготовку фахівців, а й формувати всебічно розвинену особистість із високими духовно-моральними та творчими якостями.

Останнім часом компетентнісний підхід до навчання набирає все більшої ваги та стає методологічним підґрунтям професійної підготовки фахівців. У статті 1 Закону України «Про вищу освіту» (№ 392-IX від 18.12.2019 р.) поняття компетентності трактується як «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» (Закон України «Про вищу освіту», 2019).

Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах навчання, причому останнє розглядається не як сума засвоєної інформації, а як здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях (Хуторской, 2003).

І. Зязюн зазначив, що «головною метою вищої освіти має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістично орієнтованого вибору і індивідуального інтелектуального зусилля, що володіє багатофункціональними компетентностями» (Зязюн, 2005, с. 13).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід в освіті досліджували зарубіжні вчені Р. Бадер, В. Болотов, Е. Джені, І. Зимня, В. Краєвський, Д. Мертенс, Б. Оскарсон, А. Хуторської, А. Шелтен. Українські перспективи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті вивчали І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачова, Л. Хоружа та ін. Умови формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців розглядаються в роботах Е. Жежери, С. Шехавцової та ін.

Поняття «компетентність» у наукових дослідженнях розглядається як досвідченість суб'єкта в певній сфері діяльності (І. Бех, 2009, с. 28). Л. Канішевська вважає, що компетентність ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не обмежується, охоплюючи особистісне ставлення людини до них, а також її досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вона вже знала, та спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати (2015, с. 107). А. Гуржій вказує, що це оцінна категорія, яка характеризує людину як суб'єкта певного виду діяльності й забезпечує досягнення успіхів у ній (2015, с. 20).

Аналіз наукової літератури свідчить, що окремі аспекти наукової проблеми досить глибоко проаналізовані, однак у сфері хореографії є широкий спектр недосліджених питань. Так, формування широкого спектру компетентностей студентів в умовах вищої хореографічної освіти вивчали Л. Андрошук, Т. Благова, Є. Валукін, О. Голдрич, С. Забрєдовський, О. Калініна, Б. Кокуленко, Б. Колногузенко, В. Литвиненко, Л. Макарова, О. Мартиненко, Т. Медвідь, Г. Ніколаї, Т. Павлюк, В. Похиленко, О. Реброва, Ю. Ростовська, Т. Сердюк, Т. Філановська, Л. Цветкова, О. Шамрова, М. Юр'єва та ін. Однак названі автори не заглиблювались у питання формування соціокультурної компетентності в майбутніх педагогів-хореографів у процесі професійної підготовки, що визначає актуальність порушеної проблеми.

Мета статті – обґрунтувати значення соціокультурної компетентності в професійній підготовці фахівця з хореографії.

Методи дослідження: *загальнонаукові методи* – теоретичний аналіз першоджерел із порушеної проблеми, абстрагування, узагальнення з метою обґрунтування ролі та сутності поняття «соціокультурна компетентність»; *емпіричні методи* – спостереження та анкетування студентів на першому (3-4 курс) та другому (5-6 курс) рівні вищої освіти спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка, що дало змогу попередньо визначити рівень сформованості соціокультурної компетентності в майбутніх фахівців із хореографії.

Виклад основного матеріалу. Основною метою навчання студентів-хореографів у класичному університеті є не опанування

окремих знань, умінь і навичок, а формування загальних і фахових компетентностей, що відповідає сучасним вимогам і забезпечує успішність фахової діяльності хореографів – артистів балету, викладачів хореографічних дисциплін і керівників хореографічних колективів (Медвідь, 2018, с. 237). Одна з важливих компетентностей, необхідних для формування професійного фахівця з хореографії, є соціокультурна.

Соціокультурна компетентність, як зауважив Е. Жежера, «визначає ціннісні орієнтації особистості, сприяє їх формуванню, і служить сферою їх практичної реалізації. Як складне, багатовимірне поєднання знань, умінь і навичок у сфері соціальних відносин і культури, досвіду впровадження способів діяльності, досвіду творчої діяльності, соціокультурна компетентність набуває основного значення в переліку суб'єктних характеристик особистості, які історично задаються соціокультурним простором і визначають умови функціонування особистості в суспільстві» (Жежера, 2013).

Робота майбутнього педагога-хореографа полягає в постійній взаємодії з людьми: з учнями, з батьками, з колегами, тому йому необхідно вміти спілкуватися, пояснювати певні рухи, комбінації та доносити потрібну інформацію зрозуміло та доступно, впевнено виступати перед публікою. Створюючи та демонструючи власні хореографічні композиції, мініатюри, вистави, хореограф також комунікує із суспільством, і тільки він може вирішити, наскільки продуктивним буде вплив на соціум.

Відповідно до стандарту вищої освіти (2020) та освітньо-професійних програм спеціальності 024 «Хореографія» Київського університету імені Бориса Грінченка (2017) у період навчання у майбутніх педагогів-хореографів має бути сформована низка загальних і фахових компетентностей, які, на наш погляд, складають соціокультурну компетентність: цінування різноманітності й мультикультурності та повага до них; здатність працювати в команді; здатність здійснювати ефективний комунікативний процес; здатність до професійного фахового спілкування; здатність усвідомлювати роль культури і мистецтва в розвитку суспільних взаємин; здатність розуміти теорію та практику хореографічного мистецтва, усвідомлювати його як

специфічне творче відображення дійсності, проектування художньої реальності в хореографічних образах; здатність використовувати інтелектуальний потенціал, професійні знання, креативний підхід до розв'язання завдань і вирішення проблем у сфері професійної діяльності; здатність сприймати новітні концепції, усвідомлювати багатоманітність сучасних танцювальних практик, необхідність їх осмислення та інтегрування в актуальний контекст з урахуванням вітчизняної та світової культурної спадщини; здатність використовувати і розробляти сучасні інноваційні та освітні технології в галузі культури і мистецтва; здатність демонструвати високий рівень володіння танцювальними техніками, виконавськими прийомами, вміти застосовувати їх як виражальний засіб; здатність дотримуватись толерантності у міжособистісних стосунках; здатність аналізувати, оцінювати й інтерпретувати культурні явища різних епох, мистецькі твори різних стилів, жанрів, форм; уміння висловлювати і аргументувати власні судження і позиції, володіти етикою взаємин у сфері виробничої діяльності тощо.

Із метою визначення рівня сформованості соціокультурної компетентності було вирішено обрати два методи емпіричного дослідження: спостереження та опитування (анкетування). Опитування було проведено серед двох категорій: студентів на першому (3-4 курс) та другому (5-6 курс) рівні вищої освіти спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка. Анкетування складалося з 10 питань, які безпосередньо стосувалися соціальних і культурних проявів у житті та професійній діяльності студентів-хореографів. Проаналізувавши результати опитування та спостереження за студентами в процесі навчання, було виявлено такі особливості сформованості їхньої соціокультурної компетентності:

1) соціокультурна компетентність студентів-магістрантів сформована на більш високому рівні, ніж у студентів 3-4 курсу;

2) 39% студентів-бакалаврів не розуміють, як проявляється «мультикультурність» у соціумі;

3) 56% студентів 3-4 курсу мають труднощі в комунікації, що виражаються через страх висловлювати власну думку перед публікою;

4) 96% студентів-магістрантів глибоко усвідомлюють важливість культури та мистецтва в їх житті та в житті суспільства;

5) 82% студентів-хореографів вважають, що саме суспільство актуалізує теми для хореографічних постановок і перформансів;

6) на формування соціокультурної компетентності впливає не тільки навчання у ЗВО, а й самоосвіта та саморозвиток студентів. 76% бакалаврів і 98% магістрів при опитуванні вказало, що досить часто дивляться балети та хореографічні вистави, цікавляться прем'єрами та аналізують ідеї, драматургію, сюжет, технічність і емоційність виконання артистів;

7) культура є важливою складовою життя студентів-хореографів, але не всі студенти усвідомлюють її сутність і глибоко розбираються у вітчизняній і світовій культурній спадщині;

8) вивчаючи теорію та практику хореографічного мистецтва, студенти поверхово знайомляться з суміжними культурними та мистецькими дисциплінами, що впливає на якість формування соціокультурної компетентності;

9) усі студенти-хореографи намагаються дотримуватися толерантності в міжособистісних стосунках, але не всі володіють етикою взаємин під час спільної творчої діяльності.

Проаналізувавши освітньо-професійні програми за першим (2017) та другим (2017) рівнем вищої освіти спеціальності 024 Хореографія Київського університету імені Бориса Грінченка варто відзначити наявність належної кількості дисциплін, що формують соціокультурну компетентність студентів, але доцільно було б внести такі доповнення в освітню програму на бакалавраті:

- додати дисципліну «Ораторське мистецтво», що допоможе студентам впевненіше відчувати себе перед аудиторією та сміливо висловлювати свою точку зору;

- увести змістовий модуль «Етика та естетика взаємин у творчому колективі» до дисципліни «Методика роботи з хореографічним колективом», який ознайомить із нормами поведінки у колективі та допоможе майбутньому педагогу-

хореографу правильно виховувати та розвивати почуття прекрасного в дітей, підлітків і артистів засобами хореографії.

Висновки. Отже, у ході дослідження було визначено значення соціокультурної компетентності для майбутніх хореографів. Соціокультурна компетентність є невід'ємною частиною становлення фахівця з хореографії, яка формується протягом всього навчання в ЗВО і включає в себе багато знань, умінь і навичок і досвід їхнього використання у практичній діяльності. В контенті освітньо-професійної програми «Хореографія» є значна кількість дисциплін, що забезпечують формування соціокультурної компетентності студентів, але в результаті дослідження було виявлено, що в бакалаврів є прогалини у сформованості зазначеної компетентності. На наш погляд, попередити недоліки в розвитку соціокультурної компетентності студентів можна через більш ретельне вивчення вітчизняної та світової культурної спадщини, культивування етичних взаємин під час колективної творчої діяльності, підвищення ефективності комунікації з одногрупниками, викладачами та іншими людьми, спонукання до духовного та особистісного саморозвитку та правильної організації самостійної роботи.

Сформованість соціокультурної компетентності в магістрантів вища, ніж у бакалаврів, що зумовлено більш свідомим ставленням до навчання, самоосвіти та професії загалом, їх умінням структурувати та планувати свою наукову і професійну роботу, а також креативно вирішувати нагальні завдання та проблеми у процесі навчання.

Перспективою подальших досліджень може бути розробка інноваційних технологій формування соціокультурної компетентності майбутніх хореографів у процесі професійної підготовки.

Список використаної літератури

- Бех, І. Д. (2009). Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія: Вісник АПН України*, 2, 27-33.
- Гуржій, А. М. (2015). *Формування професійної компетентності майбутніх учителів трудового навчання засобами інформаційно-комунікаційних технологій*: монографія. Київ.
- Закон України Про вищу освіту*. ст. 1 (зміни від 18.12.2019 № 392-IX). (2019). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

- Зимняя, И. А. (2003). Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*, 5, 34-42.
- Зязюн, І. А. (2005). Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. В *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія. (с. 10-18). Київ, Глухів: РВВ ГДПУ.
- Жежера, Е. А. (2013). *Социокультурная компетентность будущего специалиста: от сущности к технологии формирования*. Взято из <https://www.sworld.com.ua/konfer30/894.pdf>
- Канішевська, Л. (2015). Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності учнів початкової школи у позааурочній діяльності. *Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри*: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка.
- Медвідь, Т. А. (2018). Компетентнісні засади професійної підготовки майбутніх хореографів у класичному університеті. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, 234-238.
- Освітньо-професійна програма 024.00.01 «Хореографія» (за видами) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*. Взято з https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/im/bak/2018/op_bak_khor.pdf
- Освітньо-професійна програма 024.00.01 «Хореографія» другого (магістерського) рівня вищої освіти*. Взято з https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/im/mag/2018/op_mag_khoreograf.pdf
- Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 024 «Хореографія» для першого (бакалаврського) рівня*. Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf>
- Хуторской, А. В. (2003). Ключевые компетенции: технология конструирования. *Народное образование*, 5, 55-61.

Lesia Prusova

SOCIO-CULTURAL COMPETENCE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF CHOREOGRAPHY SPECIALISTS

The article examines the importance of socio-cultural competence in the training of choreographers.

The components of socio-cultural competence are analyzed, the peculiarities of the formation of socio-cultural competence in students in the system of higher choreographic education are determined.

The concept of socio-cultural competence, as one of the components of method competence, reflects the value orientations of the individual, contributes to their formation, and serves as a sphere of their practical implementation. Socio-cultural competence is a complex, multidimensional formation of knowledge, skills, and abilities in the field of social relations and culture, experience in implementing ways of creative activity.

The author concludes that socio-cultural competence is necessary for further professional activity of a choreographer, so it must be qualitatively formed during training in the university.

Prospects for further research are possible in the development of innovative technologies for the formation of socio-cultural competence of future choreographers in the educational process.

Keywords: *socio-cultural competence; competence approach; choreographers; higher school.*

References

- Bekh, I. D. (2009). Teoretyko-prykladnyi sens kompetentnisnoho pidkhotu v pedahohitsi [Theoretical and applied meaning of the competence approach in pedagogy]. *Pedahohika i psykhohiia: Visnyk APN Ukrainy*, 2, 27-33 [in Ukrainian].
- Hurzhi, A. M. (2015). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii* [Formation of professional competence of future teachers of labor training by means of information and communication technologies]: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Hutorskoj, A. (2003). Key competencies as a component of a person-oriented educational paradigm [Key competencies: technology of construction]. *Narodnoe obrazovanie*, 2, 55-61 [in Russian].
- Kanishevska, L. (2015). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly u pozaurochnii diialnosti [Preparation of future primary school teachers for the formation of communicative competence of primary school students in extracurricular activities]. *Kompetentnisno zoriientovana osvita: yakisni vymiry*: monohrafiia. Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
- Medvid, T. A. (2018). Kompetentnisni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh khoreohrafiv u klasychnomu universyteti [Competence principles of professional training of future choreographers in a classical university]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 2, 234-238 [in Ukrainian].
- Osvitno-profesiina prohrama 024.00.01 "Khoreohrafiia" (za vydamy) pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity* [Educational and professional program 024.00.01 "Choreography" (by type) of the first (bachelor's) level of higher education]. Retrieved from https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/im/bak/2018/op_bak_khor.pdf [in Ukrainian].
- Osvitno-profesiina prohrama 024.00.01 "Khoreohrafiia" druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity* [Educational and professional program 024.00.01 "Choreography" of the second (master's) level of higher education]. Retrieved from https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/im/mag/2018/op_mag_khoreograf.pdf [in Ukrainian].
- Standart vyshchoi osvity Ukrainy za spetsialnistiu 024 "Khoreohrafiia" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia* [Standard of higher education of Ukraine in specialty 024 "Choreography" for the first (bachelor's) level]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»* [Law of Ukraine "On Higher Education"]. st. 1 (zminy vid 18.12.2019 № 392-IX). (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Zhezhera, E. A. *Sociokulturnaja kompetentnost budushhego specialista: ot sushhnosti k tekhnologii formirovanija* [Sociocultural competence of a future specialist: from essence to technology of formation] Retrieved from <https://www.sworld.com.ua/konfer30/894.pdf> [in Russian].
- Ziazun, I. A. (2005). Filosofiia postupu i prohnozu osvitnoi systemy [Philosophy of progress and forecast of the educational system]. In *Pedahohichna maisternist: problemy, poshuky, perspektyvy*: monohrafiia. (p. 10-18). Kyiv, Hlukhiv: RVV HDPU [in Ukrainian].
- Zimnjaja, I. A. (2003). Kljuचेve kompetencii – novaja paradigma rezultata obrazovanija [Key competencies - a new paradigm of educational outcomes]. *Vysshee obrazovanie segodnja*, 5, 34-42 [in Russian].

Одержано 09.09.2020 р.

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

УДК 373.2(438):028.5

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222014

Teresa Janicka-Panek, Skierniewice

ORCID: 0000-0001-7526-9002

METODY NAUKI CZYTANIA W OPINII WSPÓLCZESNYCH NAUCZYCIELI WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO I EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ W POLSCE (Z TEORII I PRAKTYKI PEDAGOGICZNEJ)

Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników badań na temat metod czytania młodszych uczniów w Polsce. Nauczyciele klas początkowych, zwłaszcza pierwszej klasy mają do dyspozycji wiele metod, ale najczęściej stosują tylko jedną z nich: metodę analityczno-syntetyczną. Jak dowodzą przeprowadzone badania, nauczyciele w procesie zdobywania kwalifikacji, podczas studiów poznają inne sposoby nauki czytania, ale korzystają z nich sporadycznie. Nie dostrzegają związku między niskimi kompetencjami czytania wielu młodszych uczniów a stosowanymi metodami. Wyniki badań wskazują także na rutynowe i stereotypowe ćwiczenia doskonalące czytanie, co może być również przyczyną niezado walających wyników w zakresie tej umiejętności. Warto postawić pytanie o uwarunkowania tej sytuacji oraz poszukiwać skutecznych sposobów doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Słowa kluczowe: nauka czytania, metody czytania, młodzi uczniowie, wyniki badań, niski poziom kompetencji, potrzeba doskonalenia.

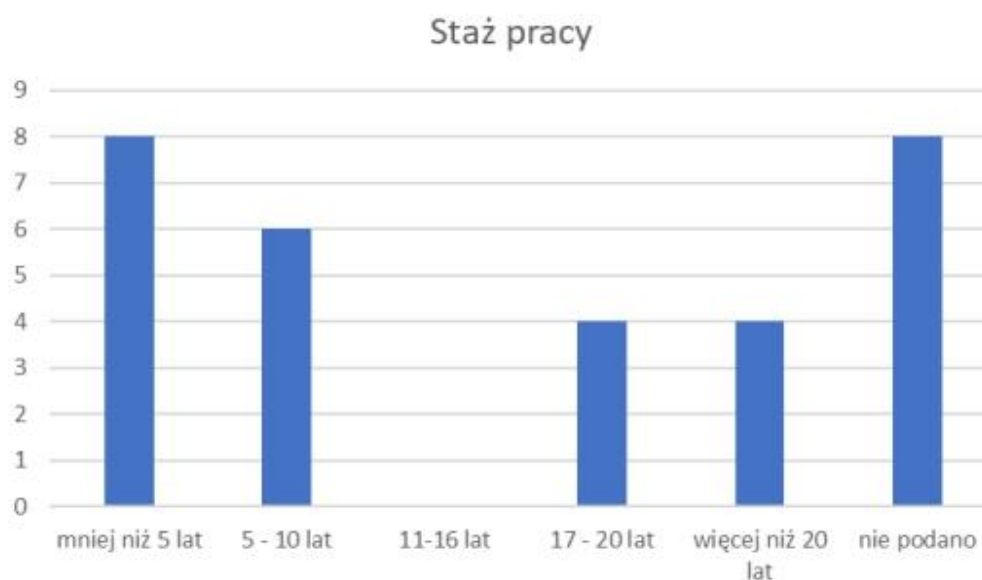
Czytanie, zaraz obok mówienia i pisania jest z pewnością jest z pewnością niezwykle ważnym działem nauczania języka ojczystego. Proces nauki czytania i sama umiejętność czytania ma ogromny wpływ na rozwój mowy dziecka, a co za tym idzie na rozwój jego samodzielnego myślenia. W szkole mówienie, pisanie i czytanie stanowią nierozłączną całość. Zdobycie tych umiejętności jest niezbędnym warunkiem dalszego rozwoju intelektualnego dziecka (Rytłowa, 1963, s. 3). Czytanie pełni następujące funkcje: wspomaga naukę języka u dziecka, rozwija wyobraźnię dziecka, Poszerza zakres słownictwa dziecka, Rozwija słuch dziecka i zainteresowanie

książkami, tworzy więź dziecka z czytającym mu opiekunem, przyspiesza rozwój umiejętności czytania (Silberg, 2005, s. 17).

Badania na temat metod nauki czytania w odniesieniu do współczesnych dzieci i uczniów z klas pierwszych prowadzono drogą internetową (sondaż diagnostyczny, technika: ankietowanie, 30 nauczycieli (12 nauczycieli przedszkoli i 18 nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej). Wśród badanych nauczycieli, zdecydowanie przeważały kobiety (91%).

Wśród respondentów najliczniejszą grupą byli nauczyciele dyplomowani, a więc doświadczeni zawodowo. Najmniej liczną grupę stanowili nauczyciel mianowani. Liczba nauczycieli kontraktowych i nauczycieli stażystów była tożsama.

W niniejszych badaniach interesowała mnie długość stażu pracy pedagogicznej, gdyż od tego uzależniam stan wiedzy metodycznej oraz doświadczenia zawodowego badanych nauczycieli. Jak można zauważyć na wykresie ośmioro respondentów nie podało takiej informacji. Najbardziej liczną grupę stanowili nauczyciele o stażu pracy krótszym niż 5 lat, a więc posiadający niewielkie doświadczenie pedagogiczne i podstawową wiedzę, wyniesioną ze studiów.

Źródło: badanie własne

Wśród respondentów znaleźli się zarówno nauczyciele pracujący w szkole na wsi, jak i ci pracujący w mniejszych i większych miastach. Część nauczycieli nie udzieliła informacji na temat miejsca pracy, jednak wśród pozostałych najliczniejszą grupą byli nauczyciele

pracujący w szkołach wiejskich. Grupą najmniej liczną byli natomiast nauczyciele pracujący w szkołach, znajdujących się na terenie dużych miast, zamieszkiwanych przez ponad 80 tysięcy mieszkańców.

Znajomość metod nauki czytania wśród nauczycieli

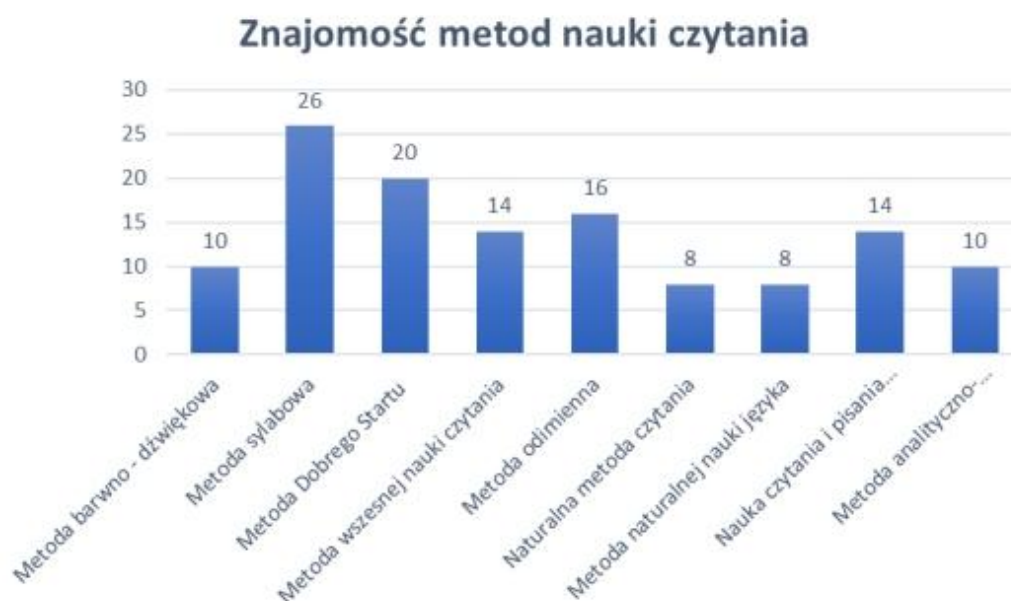
Z badawczego punktu widzenia interesowała mnie **znajomość metod nauki czytania wśród nauczycieli**; byłam zainteresowana, które metody spośród podanych wybiorą badani.

W kwestionariuszu ankiety wymieniono następujące metody nauki czytania:

- metoda barwno – dźwiękowa,
- metoda sylabowa,
- Metoda Dobrego Startu,
- Metoda wczesnego nauczania czytania,
- Metoda odimienna,
- Naturalna metoda czytania,
- Metoda wczesnego nauczania czytania,
- Nauka czytania i pisania metodą fonetyczno-literowo-barwną,
- Metoda analityczno-syntetyczna o charakterze funkcjonalnym.

Nauczyciele mieli za zadanie zaznaczyć wszystkie, które są im znane. Ponadto mieli przyporządkować odpowiednie metody do nazwisk ich twórców oraz do ich opisów. Jak prezentuje wykres nr 5 najbardziej znaną metodą okazała się metoda sylabowa Jagody Cieszyńskiej. Najmniej znane okazały się natomiast: naturalna metoda czytania Celestyna Freineta i Metoda naturalna nauki języka Wendy Pye.

Wśród 30 badanych nauczycieli, tylko 6 potrafiło poprawnie przyporządkować wszystkie wymienione metody nauki czytania, do nazwisk ich twórców, a 8 spośród wszystkich respondentów umiało dopasować odpowiednią metodę do jej opisu. Wśród wszystkich wymienionych metod nauki czytania, nie było takiej, która byłaby znana przez wszystkich badanych nauczycieli.

Źródło: badania własne.

Interesowały mnie opinie nauczycieli na temat, który **wiek dziecka** uważają za **optymalny do rozpoczęcia nauki czytania**. Jak można zobaczyć na poniższym wykresie, najwięcej, bo aż 10 nauczycieli wskazało okres pomiędzy 4 a 5 rokiem życia dziecka. Żaden z respondentów nie wskazał okresu po rozpoczęciu przez dziecko nauki w szkole.

Nauczyciele mieli również odpowiedzieć na pytanie czym kierują się w wyborze metody nauki czytania dla swoich wychowanków, więc wymienili oni: umiejętności, które posiada już dziecko; zdolności uczniów; potencjał dziecka; indywidualne predyspozycje dzieci; zainteresowania uczniów; gotowość dzieci do nauki czytania i pisania

Badani nauczyciele **stosują w swoje pracy metody nauki czytania** takie, jak: metoda analityczno -syntetyczna Przyłubskich; metodę wczesnej nauki czytania Glenna Domana; odmienną metodę czytania; metoda sylabowa; Metoda Dobrego Startu.

Wśród wymienionych przez nauczycieli metod, pojawiły się też takie, o których nie znalazłam wcześniej żadnych informacji. Były to: spolszczony program Fonika oparty na metodzie Ruth Muskin.

Za najważniejszy **czynnik warunkujący skuteczność nauki czytania** nauczyciel uznali dojrzałość dziecka – został on wskazany przez wszystkich respondentów. Najmniej ważnym czynnikiem okazały się natomiast warunki finansowe i mieszkaniowe rodziny dziecka. Czynnik ten został wskazany tylko przez dwóch respondentów. Poniższy wykres (7) obrazuje, jakie czynniki wpływające na skuteczność procesu nauki czytania, wskazali badani nauczyciele.

Częstotliwość stosowania ćwiczeń w czytaniu w opinii badanych nauczycieli.

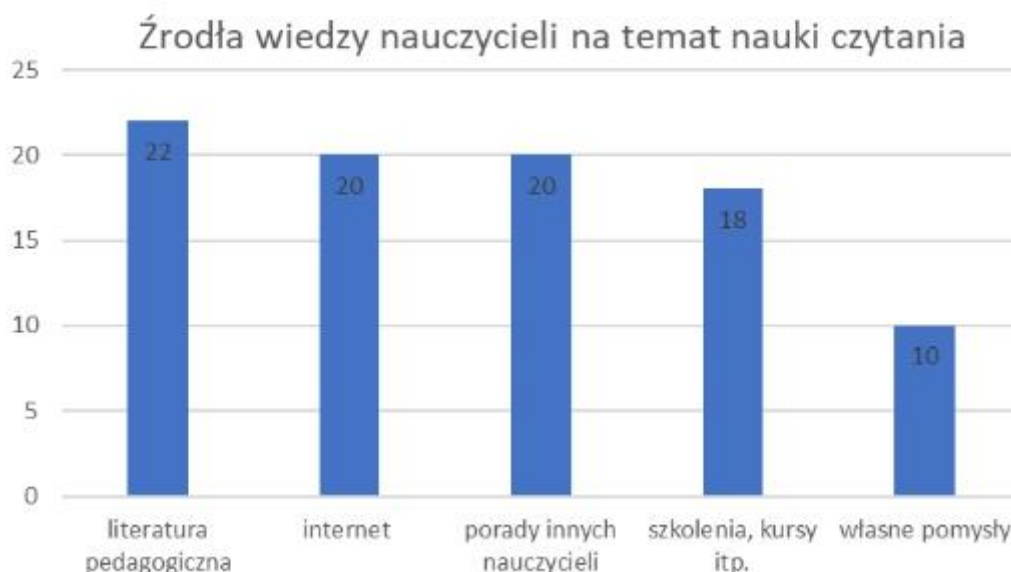
Interesujących danych dostarcza analiza częstotliwości i różnorodności ćwiczeń w czytaniu. Czytanie w klasie szkolnej jawi się jako czynność stereotypowa i monotonna, pozbawiona interesujących doświadczeń, co nie działa na uczniów motywująco.

Tabela nr 1.
Częstotliwość stosowania ćwiczeń w czytaniu w opinii badanych nauczycieli

	Codziennie	3-4 razy w tygodniu	1 -2 razy w tygodniu	Raz w miesiącu	Rzadziej	Nigdy
czytanie ciche w klasie	12	6	2	-	-	6
czytanie wzorcowe przez nauczyciela	24	-	6	-	-	-
czytanie gościa (innego nauczyciela, ucznia, dziecka, gościa)	-	-	6	16	2	6
Głośne czytanie indywidualne	10	6	4	-	2	6
Czytanie z podziałem na role	4	6	4	4	-	10
Czytelnicze prace domowe	10	6	4	2	-	10

Źródło: badania własne

Wśród pytań badawczych zawarłam konieczność zdobycia informacji na temat, **z jakich źródeł** czerpią wiedzę na temat nauki czytania badani nauczyciele. Najczęściej wskazywanym źródłem okazała się literatura pedagogiczna i Internet oraz porady nauczycieli z większym stażem zawodowym.

Źródło: badania własne.

W podręcznikach, z których korzystają nauczyciele, znajdują się teksty dla uczniów, którzy czytają lepiej lub słabiej od swoich rówieśników (zróżnicowany poziom trudności).

Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej mieli również ocenić ogólny poziom czytania poprawnego, płynnego, biegłego i wyrazistego swoich wychowanków (w skali od 1 do 5). Dane zestawione w tabeli nr 2 dowodzą, że ogólny poziom umiejętności czytania młodszych uczniów jest co najmniej poprawny.

Tabela nr 2.

Rodzaje i techniki czytania uczniów w opinii badanych nauczycieli

	5 – bardzo dobrze	4 – dobrze	3 – poprawnie	2 – słabo	1 – bardzo słabo
Czytanie poprawne	8	2	4	-	-
Czytanie płynne	4	6	4	-	-
Czytanie biegłe	6	4	4	-	-
Czytanie wyraziste	4	4	6	-	-

Źródło: badania własne

Celem badań było sprawdzenie **zróznicowania poziomu umiejętności czytania** wśród uczniów klas 1 – 3. Nauczyciele mieli do dyspozycji pięciostopniową skalę. Jak widać na poniższym wykresie zróznicowanie to zawsze było co najmniej na poziomie średnim.

Źródło: badania własne

Badani nauczyciele wymienili następujące metody motywowania młodszych uczniów do czytania:

- brawa i pochwały słowne,
- trening poprawności czytania w czasie tutoringów,
- nagrody w postaci naklejek albo pieczętek w dzienniczku ucznia,
- zachęcanie dzieci do czytania książek, artykułów oraz zamieszania własnych „luźnych”, wypowiedzi pisemnych w przeznaczonym do tego zeszyte,
- przygotowywanie ciekawych zajęć, zabaw i kart pracy dla dzieci,
- stosowanie zasady stopniowani trudności w nauce czytania w połączeniu z częstym, stosowanie pochwał słownych oraz nagród w postaci naklejek,
- proponowanie dzieciom książek zgodnych i ich zainteresowaniami oraz omawianie ich,
- stosowanie punktów i pozytywnych ocen za postępy w nauce czytania,

- мотивування дітей poprzez własną – aktywną czytelniczo postawę.

Doskonalenie zawodowe nauczycieli w zakresie metod nauki czytania nie wygląda imponująco. Nauczyciele najczęściej wykorzystują klasyczne i standardowe metody, które poznają podczas własnych studiów. Nie ma zajęć otwartych (koleżeńskich), które stanowiłyby inspirację do wzajemnej wymiany pomysłów wśród kadry pedagogicznej. Znaczna grupa badanych uczniów umiejętność czytania opanowała na poziomie średnim, co nie zapewni im powodzenia w nauczaniu systematycznym od klasy czwartej (Janicka-Panek, 2020). Niepokojących danych dostarcza analiza częstotliwości i różnorodności ćwiczeń w czytaniu. Czytanie w klasie szkolnej jawi się jako czynność stereotypowa i monotonna, pozbawiona interesujących doświadczeń, co nie działa na uczniów motywująco. Dostrzegam tutaj obszary do doskonalenia zawodowego nauczycieli.

References

- Rytłowa, J. (1963). *Czytanie w szkole; klasy I – IV*. Warszawa: PWS.
Silberg, J. (2005). *Nauka czytania przez zabawę*. Warszawa: K.E. LIBER.
Janicka-Panek, T. (2020). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej*. Skierniewice, Radom: PUSB Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji.

Тереза Яніцка-Панек

СУЧАСНІ ВЧИТЕЛІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА РАННЬОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ ПРО МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ (ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА)

В експериментальній статті представлено результати дослідження методів навчання читання молодших школярів у Польщі. Автор описує методіку та результати експериментального дослідження, у якому взяли участь сертифіковані вчителі з належним професійним досвідом, що працюють у сільських і міських школах. Респондентам необхідно було 1) із переліку методів обрати ті, що їм відомі; 2) віднести методи навчання до імен своїх творців та до його відповідного опису; 3) визначити причини вибору того або іншого методу навчання читання; 4) назвати частоту використання вправ для читання та їх види; 5) надати інформацію про джерела, з яких опитувані вчителі отримують знання з методіки навчання читання.

Автор підкреслює, що вчителі початкових класів під час професійної освіти вивчають і мають у своєму розпорядженні безліч методів навчання читання молодших школярів (кольоровий і звуковий метод, метод складу, метод впевненого старту, альтернативний метод, природний метод читання, метод навчання раннього читання, навчання читання та письма з допомогою фонетичного літерно-кольорового методу та ін.). Проте найчастіше

використовують лише один із них – аналітико-синтетичний, а іншими послуговуються епізодично. Експериментально доведено, що вчителі не встановлюють зв'язку між низькою компетентністю читання в багатьох молодших школярів і обмеженістю методичного інструментарію, який вони використовують. Результати досліджень указують на рутинні та стереотипні вправи, якими застосовують практики для вдосконалення читання, що також може бути причиною низької успішності навчання читання. Варто порушити питання щодо детермінантів проаналізованої педагогічної ситуації та шукати ефективні методи підвищення кваліфікації вчителів.

Ключові слова: процес навчання читання; методи навчання читання; молодші школярі; результати експериментального дослідження; методична компетентність учителів.

Teresa Janicka-Panek

MODERN TEACHERS OF PRESCHOOL AND EARLY SCHOOL EDUCATION IN POLAND ABOUT THE METHODS OF READING (PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE)

The experimental article presents the results of a study of methods of teaching reading to primary school children in Poland. The author describes the methodology and results of an experimental study involving certified teachers with relevant professional experience working in rural and urban schools. Respondents had to 1) choose from a list of methods that they know; 2) refer teaching methods to the names of their creators and its corresponding description; 3) determine the reasons for choosing one or another method of teaching reading; 4) name the frequency of use of reading exercises and their types; 5) provide information about the sources from which the interviewed teachers receive knowledge of the methods of teaching reading.

The author emphasizes that primary school teachers in vocational education study and have at their disposal many methods of teaching reading to primary school children (color and sound method, composition method, good start method, an alternative method, natural reading method, early reading method, reading instruction and writing using the phonetic letter-color method, etc.). However, most often only one of them is used - analytical-synthetic, and the others are used sporadically. It has been experimentally proven that teachers do not see a connection between the low reading competence of many younger students and the limited methodological tools they use. Research results indicate routine and stereotypical exercises to improve reading, which may also be the cause of low effectiveness of reading instruction. It is necessary to raise the issue of the determinants of the analyzed pedagogical situation and look for effective methods of teacher training.

Keywords: reading learning process; methods of teaching reading; junior schoolchildren; results of experimental research; methodical competence of teachers.

Одержано 15.10.2020 р.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В оглядовій статті визначено і схарактеризовано основні тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: входження до європейського простору вищої освіти, інтернаціоналізація, модернізація, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії саморозвитку педагога, утвердження академічної доброчесності, забезпечення академічної мобільності майбутніх учителів, викладачів, менеджерів освіти, формування й удосконалення «м'яких» навичок (soft skills) педагога. Означено виклики у процесі реформування педагогічної освіти, серед яких – реалізація політики автономності закладів вищої педагогічної освіти, фінансова спроможність академічної мобільності майбутніх педагогів різного фаху, викладачів, менеджерів освіти, забезпечення якості підготовки вчителів в умовах пандемії, створення ресурсного контенту з метою інформального навчання майбутніх педагогів тощо. Перспективами розвитку педагогічної освіти визначено уніфікацію процесу підготовки майбутніх учительських кадрів відповідно до європейських стандартів якості; проходження акредитації освітніх програм на основі реальних критеріїв якості з урахуванням потреб ринку праці й регіонального контексту; упровадження інноваційних форм, методів, технологій навчання педагогів у партнерстві науки, бізнесу, виробництва, практики тощо.

Ключові слова: педагогічна освіта; тенденції; європейський простір вищої освіти; академічна мобільність; модернізація; інтернаціоналізація; індивідуальна освітня траєкторія педагога; «м'які» навички педагога.

Постановка проблеми. У контексті сучасних змін у сфері педагогічної освіти найбільш вагомою є тенденція до євроінтеграції, що зумовлена загальними процесами входження української вищої освіти у європейський освітній простір, так і необхідність підвищення якості підготовки вчителів відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти. Євроінтеграція вищої освіти загалом та вищої педагогічної освіти зокрема пов'язана з необхідністю модернізації і трансформаційних змін у сфері підготовки фахівців із метою наближення до критеріїв якості

європейської освіти. Специфіка євроінтеграційних процесів визначена у таких документах, як: «Європейська конвенція про еквівалентність дипломів» (1953), «Європейська конвенція про еквівалентність періодів університетської освіти» (1956), «Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій» (1959), «Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і 30 вчених ступенів у державах Європейського регіону» (1979), «Європейська конвенція про загальну рівнозначність термінів університетської освіти» (1990), Сорбонська декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» (1998), Спільна заява європейських міністрів освіти від 18-19 червня 1999 р. у м. Болонья «Зона європейської вищої освіти» тощо.

З-поміж основних інструментів забезпечення сумісності та порівнюваності національних складових у рамках європейської системи вищої освіти в межах Болонського процесу ключовими є такі документи: Всеосяжна рамка кваліфікацій для європейського простору вищої освіти (The Overarching Framework for Qualifications in the European Higher Education Area – QF-EHEA), заснована на Дублінських дескрипторах; Європейська 32 рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning – EQF-LLL), ініційована Європарламентом та Єврокомісією; Кроки щодо розроблення національних рамок кваліфікацій, ухвалені на Лондонській конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (2007); Рекомендації країнам із проведення процесу верифікації – критерії та процедури для підтвердження сумісності рамок освіти, Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG); Хартія європейських університетів для освіти впродовж життя тощо.

В Україні євроінтеграційний процес у вищій освіті, зокрема й педагогічній, започатковано вступом України до Болонської співдружності, що відбувся 19 травня 2005 р. на Бергенському саміті міністрів освіти 45-ти європейських країн у Норвегії. Від цієї події заклади вищої освіти, з-поміж яких і педагогічні

університети, спрямовані на імплементацію критеріїв якості вищої освіти, забезпечення їх відповідності світовим стандартам, утвердження кредитно-модульної системи оцінювання результатів навчання, принципів академічної доброчесності. Значно активізувались євроінтеграційні процеси у сфері вищої педагогічної освіти України у зв'язку із затвердженням Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017) та ін.

Означені євроінтеграційні актуалітети, законодавчо-нормативні механізми, якісні зміни у сфері педагогічної освіти уможливають визначення тенденцій розвитку педагогічної освіти, викликів і перспектив її подальшого поступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі проблеми педагогічної освіти в контексті реформаційних змін, пов'язаних з євроінтеграційними процесами, досліджують Н. Авшенюк (2015, 2017), Н. Лазаренко (2019), В. Луговий (2020), Л. Лук'янова (2020), О. Половенко (2018), Г. Сотська (2015) та ін. У працях дослідників висвітлено досвід підготовки сучасного вчителя в зарубіжних університетах; визначено актуалітети реформування педагогічної освіти в Україні; означено можливі шляхи підвищення якості педагогічної освіти з урахуванням пріоритетних якісних змін. Водночас поглибленого аналізу потребує проблема окреслення тенденцій розвитку педагогічної освіти, що уможливить проектування подальших векторів її удосконалення на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Метою статті є визначення викликів і перспектив подальшого поступу педагогічної освіти в Україні на підставі узагальнення тенденцій її розвитку.

Методами дослідницького пошуку обрано *контент-аналіз* задля представлення основних положень законодавчо-нормативних документів у сфері педагогічної освіти; *теоретичний аналіз* – для уточнення сутності поняття «тенденції розвитку педагогічної освіти»; *систематизація* – для визначення найбільш вагомих тенденцій розвитку педагогічної освіти в дискурсі євроінтеграційного входження України у європейський простір вищої освіти; *прогностичний аналіз* – для визначення перспектив підвищення якості підготовки майбутніх учителів

Виклад основного матеріалу. В ході студіювання сучасних наукових праць із проблем підготовки сучасного вчителя нами було уточнено сутність *тенденцій розвитку педагогічної освіти* як узагальнених векторів розвитку педагогічної освіти, що окреслено в ретроспективі її поступу і активізовано на сучасному етапі з урахуванням особливостей підготовки вчителя в різних країнах, на рівні держави, її регіонів і змін у внутрішній системі якості навчання в умовах окремого закладу вищої педагогічної освіти.

На основі вивчення українського і зарубіжного досвіду підготовки вчителів Н. Лазаренко визначила тенденції розвитку педагогічної освіти на трьох рівнях: на **макрорівні** (система педагогічної освіти) – глобалізація; інтернаціоналізація вищої педагогічної освіти; гуманізація; міжнародна мобільність студентів; поширення англійської мови; упровадження альтернативних джерел фінансування; підвищення доступності до вищої освіти; зростання ринкової орієнтації освіти; розподіл державного фінансування; актуалізація навчання впродовж життя; недостатність учителів через старіння кадрів; жорсткий професійний відбір; на **мезорівні** (педагогічні університети) – розширення автономії педагогічних університетів; зростання конкуренції між ЗВО; створення систем внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; використання інформаційних технологій та інтеграція в освітній процес; поширення дистанційної освіти; зміна кадрової політики університетів; розширення освіти для всіх; поглиблення міжнародної співпраці університету; запровадження подвійних дипломів; на **мікрорівні** (суб'єкти освітнього процесу) – спільні міжнародні та національні програми; розвиток Soft Skills майбутніх учителів; рейтингове оцінювання науково-педагогічного персоналу; мобільність студентів і науково-педагогічних працівників ЗВО; запровадження індивідуальних стратегій навчання та професійного розвитку; створення інклюзивного освітнього середовища; представлення університетської спільноти у глобальному просторі наукових комунікацій (Лазаренко, 2019).

Ураховуючи напрацювання українських науковців щодо виокремлення найбільш виражених тенденцій розвитку сучасної

педагогічної освіти, схарактеризуємо більш цілісно з-поміж них ті тенденції, що визначають євроінтеграційну спрямованість удосконалення підготовки вчителя та дозволяють спроектувати перспективи подальшого якісного вдосконалення.

У сфері педагогічної освіти євроінтеграційні процеси суголосні тим, що відбуваються у сфері вищої освіти загалом. Йдеться про **тенденцію входження до європейського простору вищої освіти**, що передбачає створення спільного простору забезпечення якості вищої освіти на основі запровадження Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). З-поміж основних вимог утвердження європейського простору вищої освіти – уніфікація рівнів освіти, сприяння мобільності студентів і викладачів у міжнародному вимірі, упровадження спільних принципів функціонування національних освітніх систем, використання інноваційних форм навчання шляхом створення цифрового освітнього середовища, імплементація уніфікованих критеріїв якості освіти, спільність ринку освітніх послуг, підтримка конкурентоспроможності людського капіталу тощо. Створення європейського простору вищої освіти суголосне з поняттям європеїзації вищої освіти.

Забезпечення створення європейського освітнього простору у сфері вищої педагогічної освіти передбачає підвищення якості підготовки вчителя з урахуванням стандартів і критеріїв якості освіти, закріплених у європейських документах і ратифікованих в українському науково-освітньому просторі. Процес європеїзації в педагогічній освіті передбачає створення і реалізацію стандартів вищої педагогічної освіти, збалансованість формального і неформального навчання, утвердження політики академічної доброчесності, інтернаціоналізацію та академічну свободу суб'єктів освітнього процесу тощо.

Взаємопов'язаною з попередньою тенденцією розвитку педагогічної освіти є **інтернаціоналізація в педагогічній освіті**, що зумовлена потребою налагодження міжнародного співробітництва, спільною діяльністю закладів педагогічної освіти і міжнародних організацій із метою обміну студентами й викладачами, надання подвійних дипломів тощо. З-поміж

європейських організацій, що впливають на процеси інтернаціоналізації вищої освіти загалом, є Комітет з освіти ЄЕС, ЮНЕСКО, Міжнародне бюро освіти (Швейцарія), Міжнародний інститут педагогічних досліджень (Німеччина), Міжнародний педагогічний центр (Франція), Міжнародний інститут освіти (США), Європейська організація розвитку проблем професійної освіти – СЕДЕФОП та ін. Н. Лазаренко (2019) доводить, що «результати діяльності цих міжнародних організацій уможливили формування нового контексту розвитку систем вищої освіти в європейських країнах щодо реалізації сучасних освітніх технологій у професійній освіті, розв'язання проблем розвитку цивілізацій і аналізу культур, що впливають на формування ціннісних орієнтацій учнів і студентів» (с. 11). Науковці виокремлюють у міжнародному освітньому дискурсі два аспекти: «внутрішню» інтернаціоналізацію (*internationalization at home*) і «зовнішню» інтернаціоналізацію, або освіту за кордоном (*education abroad*), міжнародну освіту (*across borders*), транс-кордонну освіту (*cross-border education*) (Brandenburg, Federkeil, 2007; Knight, 2015).

Інтернаціоналізація в педагогічній освіті, зокрема і вищій освіті загалом, пов'язана з процесом аутсорсингу знань (*Knowledge Process Outsourcing – КРО*), тобто використання зовнішніх ресурсів, знань, досвіду, технологій в освітній практиці, акцентуванням уваги на якості освітніх послуг на основі міжнародного обміну, сприяння в підвищенні іміджу закладу вищої освіти, створення цифрового середовища для навчання з використанням зарубіжних ресурсів, сприяння розвитку іншомовної компетентності майбутніх фахівців, залучення до міжнародних проєктів, реалізація програм отримання подвійних дипломів, підвищення якості навчання з урахуванням змістових змін у навчальних програмах; упровадження випереджувального підходу в підготовці майбутніх фахівців; зростання фінансових надходжень завдяки зарахуванню іноземних студентів на контрактну основу, активізація публікаційної діяльності в закордонних виданнях. Дослідники також пов'язують інтернаціоналізацію освіти з процесом інтеграції міжнародних або міжкультурних впливів на

навчальні та дослідницькі функції закладу вищої освіти, включення міжнародного аспекту в усі компоненти управління університетом, підготовкою фахівців, що володіють необхідними компетенціями для життя й успішної професійної діяльності в полікультурному та багатомовному середовищі, реалізація програм академічної мобільності, упровадження хмарних і мобільних рішень (Лазаренко, 2019, с. 12).

Сучасною тенденцією є **модернізація в педагогічній освіті** – процес розбудови інноваційного освітнього середовища в закладі вищої педагогічної освіти, створення умов для інтерактивного навчання за допомогою різних технологій навчання, насамперед інформаційно-комунікаційних, мережевих. Модернізаційні процеси в підготовці сучасного вчителя зумовлені соціально-економічними викликами, що спродуковані на рівні світу, європейських країн, держави і пов'язані з необхідністю опрацювання, передавання, використання інформації з допомогою різних засобів. Тенденція модернізації в педагогічній освіті детермінована інформатизацією сучасного суспільства, у якому суб'єкти навчання стають і виробниками, і споживачами інформації. Відповідно актуалізується потреба формування інформаційної культури педагога, його цифрової компетентності, що передбачає готовність педагога осмислювати інформацію, розвивати інтелект, сприяти налагодженню міжнародної комунікації через посередництво інформаційно-комунікаційних технологій. Саме тому модернізація в педагогічній освіті пов'язана із сучасними викликами інформаційного суспільства, у якому актуалізується потреба в навчанні впродовж життя, реалізація концепції освіти «на все життя», що безпосередньо стосується вчителів, які є ретрансляторами інформації в освітньому середовищі.

Можливості використання у педагогічній освіті інформаційно-комунікаційних технологій як провідного чинника модернізації в цій сфері сучасними дослідниками обґрунтовуються з урахуванням їх потенціалу для формування відповідних компетентностей, а також створення відповідних умов для якісної підготовки: адаптація до навколишнього середовища й соціальних змін, підвищення доступності освіти,

використання інноваційних форм і методів навчання, створення комунікаційних стратегій навчання, утвердження «відкритої» освіти, створення «віртуальних» університетів, реалізація індивідуальної траєкторії навчання, залучення персональних цифрових комунікаторів – портативних пристроїв, які забезпечують інтеграцію функцій мобільного телефону, мережі Інтернет, відеокамери тощо. Модернізація у педагогічній освіті передбачає створення інформаційного освітнього середовища в окремому закладі вищої педагогічної освіти, що включає оснащення сучасними пристроями лабораторій, навчальних аудиторій, створення віртуальних платформ, укладання диверсифікованих електронних курсів, забезпечення системи об'єктивного оцінювання, внутрішньої системи якості навчання тощо.

Важливою тенденцією розвитку педагогічної освіти є створення можливостей для **забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії саморозвитку педагога**, що являє собою шлях особистісного і професійного розвитку педагога в умовах формальної (у системі післядипломної освіти), неформальної (неінституалізовані форми професійного вдосконалення) та інформальної (самоосвіта) освіти з метою реалізації власного потенціалу, вдосконалення набутих компетентностей, спрямованості на саморозвиток і самовдосконалення впродовж життя. Згідно із Законом України «Про освіту» (2017) індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання (с. 2). Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Сучасні дослідники доводять, що в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти вчитель має навчитися самостійно планувати підвищення рівня професійної компетентності відповідно до визначеної індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням як власних професійних

потреб, можливостей, індивідуальних особливостей, так і запитів суспільства та освітньої організації, творчо опановувати знання, застосовувати їх у конкретних навчальних і життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, оволодіти вміннями й навичками саморозвитку, тобто має бути зорієнтований на досягнення стану «акме», вершини професіоналізму, основними чинниками якого є творчість, самонавчання, самовдосконалення, самопланування і самоконтроль (Половенко, Кірішко, 2018). З-поміж основних чинників, які дозволяють спроектувати індивідуальну освітню траєкторію розвитку кожного педагога визначають *внутрішні* (спрямованість на неперервність розвитку професіоналізму, задоволення кар'єрних прагнень, матеріальних потреб, самореалізація, потреба у визнанні спільнотою, учнями) та *зовнішні* (розвиток науки, інновацій, потреби ринку праці, вимоги до працівника з боку організації, керівництва тощо).

На особливу увагу заслуговує визначення сутності ***тенденції утвердження академічної доброчесності*** у сфері педагогічної освіти, що виявляється передусім у реалізації положень кодексу етики педагогічного працівника як сукупності вимог до педагогічного працівника (вчителя, викладача) на основі дотримання етичних принципів у професійній діяльності й особистому, приватному житті, що пов'язане з утвердженням принципів етичності, гуманності, відповідальності, академічної доброчесності тощо. Нині кожен заклад освіти (загальної, фахової передвищої, вищої, післядипломної), наукова установа розробляє або вдосконалює кодекс етики педагога з урахуванням змін до законодавства, сучасних тенденцій дотримання норм академічної доброчесності. Серед основних законодавчих регуляторів – Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Рекомендації з академічної доброчесності для закладів вищої освіти, розроблені в межах Проєкту сприяння академічної доброчесності в Україні тощо.

Основними етичними принципами діяльності педагогічного працівника, які зафіксовано в кодексах етики педагогічних працівників різних закладів освіти і наукових установ, визначено такі, як: спрямованість на всебічний розвиток учня з метою виховання громадянина, чесність, автономність, домінування

інтересів учнів над власними, компетентність, сумлінність, порядність, культура поведінки, вірність слову, повага до почуттів інших, гідність, доброзичливість, здатність до взаємопідтримки, взаємодопомоги, творчої співпраці, уникнення проявів негативних емоцій, повага до людської гідності, дотримання принципів гендерної рівності тощо.

Із тенденціями утвердження академічної доброчесності, інтернаціоналізації у сфері педагогічної освіти пов'язана **тенденція забезпечення академічної мобільності майбутніх учителів, викладачів, менеджерів освіти**. Означена тенденція виявляється у створенні можливостей для професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, що передбачає використання ресурсів в умовах формального, неформального та інформального навчання в Україні та за кордоном. У Законі України «Про вищу освіту» академічна мобільність набула уніфікованого дефінітивного визначення як «можливість навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому навчальному закладі на території України чи поза її межами, без відрахування чи звільнення з основного місця навчання чи роботи» (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Науковці відзначають, що за місцем реалізації права на академічну мобільність розрізняють: **внутрішню** (реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах (наукових установах) – партнерах у межах України) і **міжнародну** академічну мобільність (реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах (наукових установах) – партнерах поза межами України, а також іноземними учасниками освітнього процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах (наукових установах)). Основними видами академічної мобільності є: ступенева мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів; кредитна мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання

учасника освітнього процесу, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансфернонакопичувальної системи та/або відповідних компетентностей, результатів навчання (Корчова, 2017).

З-поміж вагомих тенденцій розвитку педагогічної освіти виокремлено **формування й удосконалення «м'яких» навичок (soft skills) педагога** – спектру професійних й особистісних якостей, що зумовлюють успішність професійного розвитку педагога, є супровідними до професійних, фахових компетентностей, важливі з урахуванням специфіки професійної діяльності, з-поміж яких – лідерські якості, здатність працювати в команді, презентаційні навички, аналітичні здібності, навички комунікації, стресостійкість, креативність та ін. Це поняття найчастіше використовується для означення супровідних до фахових компетентностей, як: соціальні навички, навички успішності, критерії професійної успішності, кар'єрного зростання. Іноді вживається синонімічний термін *transferable skills* (навички, які можна переносити). Сучасні дослідники визначають, що «soft skills» – соціологічний термін, який стосується емоційного інтелекту людини, перелік особистих характеристик, що пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми. До них належать індивідуальні, комунікативні та управлінські навички. «М'які» навички рівною мірою необхідні як для повсякденного життя, так і для професійного розвитку (Коваль, 2015). «М'які» навички на відміну від «hard skills» («тверді навички») визначають не вузькоспеціалізовані, спеціальні вміння, а за універсальні, що відповідають за успішність, продуктивність, професійність діяльності.

Згідно з дослідженнями О. Абашкіної, науковці Інституту Макса Планка в Мюнхені (Німеччина) виокремлюють такі види «м'яких навичок», особливо важливих для фахівців у сучасному суспільстві за певними параметрами: 1. Особистісна динаміка (почуття відповідальності; прагнення до досягнень; упевненість у собі; висока мотивація). 2. Сфера міжособистісних відносин (контактність; об'єктивна самооцінка; співчуття і співпереживання іншим людям). 3. Прагнення до успіху (самовіддача; мотивація до підтримки статусу; схильність до систематизації; ініціативність). 4. Витривалість (стійкість до критики; стійкість

до невдач; позитивна емоційна установка; твердість життєвої позиції; задоволеність роботою). У Boston Consulting Group було проведено дослідження важливості soft skills для сучасних роботодавців. Виявилось, що найбільш затребувані комунікативні навички: 79% опитаних поставили їх на перше місце. Далі йдуть: активна життєва позиція – 78%, аналітичне мислення – 77%, витривалість – 75%, вміння працювати в команді – 74%, прагнення досягати поставлених цілей – 70%, здатність вирішувати конфлікти – 54%, вміння надихатися новими ідеями – 54%, креативність – 43%, надійність – 42% (Абашкіна, 2010).

Для педагога, його успішної професійної діяльності важливими є сформованість таких «м'яких», гнучких навичок, як: комунікація, відповідальність, здатність працювати в команді, партнерство, вміння вирішувати конфлікти, критично мислити, самостійно вирішувати завдання, логічність, здатність управляти власним часом, креативність, сила волі, здатність протистояти стресовим ситуаціям, адаптаційні й презентаційні навички, емоційний інтелект тощо. З 2019 р. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) здійснюється акредитація освітніх програм у закладах вищої освіти, наукових установах на всіх рівнях (бакалаврському, магістерському, докторському). З-поміж важливих критеріїв якості підготовки майбутніх педагогів (учителів, викладачів, викладачів-дослідників) визначено «м'які» навички. Відповідно здійснюється моніторинг змісту, форм і методів навчальної, дослідницької, практичної діяльності з урахуванням спрямованості на формування гнучких навичок майбутніх учителів, педагогів, дослідників.

Висновки. Отже, в умовах сучасних реформаційних змін здійснюється вдосконалення педагогічної освіти з урахуванням українського і зарубіжного досвіду, що передбачає акредитацію освітніх програм підготовки вчителів на всіх рівнях за всіма спеціальностями; приведення освітнього процесу у відповідність до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти, упровадження сертифікації вчителів, організація неформального навчання тощо. Основними тенденціями розвитку педагогічної освіти в Україні є: входження до європейського простору вищої освіти, інтернаціоналізація, модернізація, забезпечення індивідуальної

освітньої траєкторії саморозвитку педагога, утвердження академічної доброчесності, забезпечення академічної мобільності майбутніх учителів, викладачів, менеджерів освіти, формування й удосконалення «м'яких» навичок (soft skills) педагога.

Викликами у процесі реформаційних змін педагогічної освіти вважаємо реалізацію політики автономності закладів вищої педагогічної освіти, забезпечення фінансової спроможності підтримки академічної мобільності майбутніх педагогів різного фаху, викладачів, менеджерів освіти, забезпечення якості підготовки вчителів в умовах пандемії, створення ресурсного контенту з метою інформального навчання майбутніх педагогів тощо. Перспективами розвитку педагогічної освіти нами визначено уніфікацію процесу підготовки майбутніх учительських кадрів відповідно до європейських стандартів якості; проходження акредитації освітніх програм на основі реальних критеріїв якості з урахуванням потреб ринку праці й регіонального контексту; упровадження інноваційних форм, методів, технологій навчання педагогів у партнерстві науки, бізнесу, виробництва, практики тощо.

Перспективи подальших досліджень. Подальшої дослідницької уваги потребують висвітлення тенденції цифровізації у сфері педагогічної освіти, удосконалення практичної підготовки майбутніх педагогів тощо.

Список використаної літератури

- Абашкина, О. (2010). *Soft skills: ключ к карьере*. Взято из <https://www.pro-personal.ru/article/7811-soft-skills-klyuch-k-karere>.
- Авшенюк, Н. М. (2015). *Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.* Київ: Інститут обдарованої дитини.
- Авшенюк, Н. М., Дяченко, Л. М., Котун, К. В., Марусинець, М. М., Огієнко, О. І., Сулима, О. В., & Постригач, Н. О. (2017). *Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали*. Київ: Центр.
- Закон України «Про вищу освіту». № 1556-VII (2014). Взято з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Закон України «Про освіту». (2017). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
- Коваль, К. О. (2015). Розвиток «soft skills» у студентів — один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2. Взято з <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/827>
- Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. (2018). Взято з <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
- Корчова, Г. Л. (2017). Академічна мобільність здобувачів в умовах сучасного освітнього процесу. *Актуальні проблеми вищої педагогічної освіти. Вісник*, 144, 58-69. Взято з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR

=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchdpuP_2017_144_16

- Лазаренко, Н. (2019). *Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції*. Вінниця: Друк плюс.
- Луговий, В. І. (2020). Проблема освітньої якості у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(2). Взято з <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/74>
- Лук'янова, Л. Б. (2020). Про взаємодію Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України з університетами у реалізації Концепції розвитку педагогічної освіти. *Вісник НАПН України*, 2(1). Взято з https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/70/99_
- Половенко, О. В., & Кірішко, Л. М. (2018). *Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією*. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського».
- Сотська, Г. І. (2015). Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах Євроінтеграційних процесів. В *Освіта для сучасності – Edukacja dla współczesności* (Т. 1, с. 444-450). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти*. (2015). Взято з https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf.
- Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р.* (2020). Взято з <https://naqa.gov.ua>.
- Brandenburg, U., & Federkeil, G. (2007). How to measure internationality and internationalization of higher education institutions: Indicators and key figures. *Working paper*, 92, 6.
- Knight, J. (2015). New rationales driving internationalization. *International Higher Education*, 34, 3-5.

Myroslava Vovk

TENDENCIES OF PEDAGOGICAL EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE: CHALLENGES AND PROSPECTS

The review article identifies and characterizes the main tendencies of pedagogical education development in Ukraine: entering the European Higher Education Space internationalization, modernization, ensuring individual educational trajectory of teacher self-development, affirming academic integrity, ensuring future teachers' academic mobility, educators, formation and improvement of teacher's "soft skills". There are identified challenges in the process of pedagogical education reforming, including the implementation of the policy of higher pedagogical education institutions autonomy, the financial capacity of academic mobility the future teachers of various specialties, teachers, education managers, ensuring the quality of teacher training in a pandemic, creating resource content for informal training of future teachers, etc. The prospects of pedagogical education development have identified the unification of the process of future teachers' training in accordance with European quality standards; accreditation of educational programs on the basis of real quality criteria taking into account the needs of labour and the regional context; introduction of innovative forms, methods, technologies of teacher training in partnership of science, business, production, practice, etc.

Keywords: *pedagogical education; tendencies; the European Higher Education Space; modernization; internationalization; teacher's individual educational trajectory; teacher's "soft skills".*

References

- Abashkina, O. (2010). *Soft skills: the key to a career [Soft skills: klyuch k karyere]*. Retrieved from <https://www.pro-personal.ru/article/7811-soft-skills-klyuch-k-karere> [in Russian].
- Avsheniuk, N. M. (2015). *Tendentsii rozvytku transnatsionalnoi vyshchoi osvity u druhii polovyni XX – na pochatku XXI st. [Trends in the development of transnational higher education in the second half of XX - early XXI century]*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
- Avsheniuk, N. M., Diachenko, L. M., Kotun, K. V., Marusynets, M. M., Ohienko, O. I., Sulyma, O. V., & Postryhach, N. O. (2017). *Zarubizhnyi dosvid profesiinoi pidhotovky pedahohiv: analitychni materialy [Foreign experience of professional training of teachers: analytical materials]*. Kyiv: Tsentr [in Ukrainian].
- Brandenburg, U., & Federkeil, G. (2007). How to measure internationality and internationalization of higher education institutions: Indicators and key figures. *Working paper*, 92, 6.
- Knight, J. (2015). New rationales driving internationalization. *International Higher Education*, 34, 3-5.
- Kontsepsiia rozvytku pedahohichnoi osvity v Ukraini [The concept of development of pedagogical education in Ukraine]* (2018). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedahogichnoyi-osviti> [in Ukrainian].
- Korchova, H. L. (2017). Akademichna mobilnist zdozvachiv v umovakh suchasnoho osvitnoho protsesu [Academic mobility of applicants in the modern educational process]. *Aktualni problemy vyshchoi pedahohichnoi osvity. Visnyk*, 144, 58-69. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VchdpuP_2017_144_16 [in Ukrainian].
- Koval, K. O. (2015). Rozvytok "soft skills" u studentiv — ody z vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashtuvannia [The development of "soft skills" in students is one of the important factors of employment]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 2. Retrieved from <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/827> [in Ukrainian].
- Lazarenko, N. (2019). *Profesiina pidhotovka vchyteliv u pedahohichnykh universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Professional training of teachers in pedagogical universities of Ukraine in the conditions of European integration]*. Vinnytsia: Druk plius [in Ukrainian].
- Luhovyi, V. I. (2020). Problema osvitnoi yakosti u Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini [The problem of educational quality in the Strategy for the development of higher education in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 2(2). Retrieved from <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/74> [in Ukrainian].
- Luk'ianova, L. B. (2020). Pro vzaiemodiiu Instytutu pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy z universytetamy u realizatsii Kontsepsiï rozvytku pedahohichnoi osvity [On the interaction of the Institute of Pedagogical Education and Adult Education named after Ivan Zyazyun NAPS of Ukraine with universities in the implementation of the Concept of development of pedagogical education]. *Visnyk NAPN Ukrainy*, 2 (1). Retrieved from <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/70/99> [in Ukrainian].
- Polovenko, O. V., & Kirishko, L. M. (2018). *Bezperervna osvita pedahoha za indyvidualnoiu osvitnoiu traiektoriieiu [Continuing education of a teacher according to an individual educational trajectory]*. Kropyvnytskyi: KZ "KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho" [in Ukrainian].

- Sotska, H. I. (2015). Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini u vymirakh Yevrointehratsiinykh protsesiv [Problems of modern pedagogical education in Ukraine in the dimensions of European integration processes]. In *Osvita dlia suchasnosti – Edukacja dla współczesności* (Vol. 1, pp. 444-450). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity* [Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area]. (2015). Retrieved from https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf [in Ukrainian].
- Stratehiia Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity do 2022 r.* [Strategy of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education until 2022]. (2020). Retrieved from <https://naqa.gov.ua> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy Pro osvitu* [Law of Ukraine On Education]. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu* [Law of Ukraine On Higher Education] № 1556-VII (2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

Одержано 23.10.2020 р.

УДК 378.046-021.66:316.46(94)

Наталія Семініхіна, м. Київ

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222018

ORCID: 0000-0001-6246-4132

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАГІСТРІВ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТАХ АВСТРАЛІЇ

У нестабільних умовах сьогодення студенти – майбутні педагоги мають бути готові виконувати лідерську роль у професійній діяльності, яка відіграє важливу роль у кожному аспекті життя студентів, адже вони проходять багато етапів розвитку кар'єри, де їм потрібні відповідні навички. У статті проаналізовано організаційно-педагогічні особливості формування лідерських якостей у магістрів освіти в університетах Австралії; розглянуто програмно-методичне забезпечення формування лідерських якостей учителів в університетах Австралії; проаналізовано організаційно-педагогічні особливості формування лідерських якостей, зафіксовані в програмах підготовки магістрів освіти в університетах Австралії; здійснено огляд магістерських програм із розвитку лідерства в учителів.

Ключові слова: лідерська компетентність; вища освіта; академічне лідерство; підготовка магістрів освіти; університети Австралії.

© Н. Семініхіна, 2020

Постановка проблеми. Розвиток інноваційної системи освіти є комплексним процесом, що поєднує модернізацію його дидактичного й методологічного рівнів з якісною, смисловою, світоглядною переорієнтацією освіти, зміною моделей взаємодії суб'єктів освітнього процесу та цілей навчання. Інноваційні процеси в системі освіти, як правило, спрямовуються на розвиток мотиваційного й пізнавального потенціалу учнівської молоді та педагогічних працівників, орієнтуючи їх на самонавчання і безперервну освіту. Зазначені умови актуалізують необхідність формування в сучасних педагогів лідерських якостей, комунікативних компетентностей, активної життєвої позиції, здатності до самостійного прийняття рішень, готовності брати на себе відповідальність, а також навичок ефективною командної взаємодії, що сприятиме успішній реалізації свого потенціалу в професійній діяльності.

Феномен лідерства є складним комплексом когнітивних, світоглядних, поведінкових уявлень і установок. В Україні актуальність якісної підготовки майбутніх фахівців-лідерів засвідчено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 року, Концепції організації підготовки магістрів, Положенні «Про затвердження Національної рамки кваліфікації», документах Болонського процесу. Як показав аналіз цих документів, урахування змін в освіті, перехід до результатної освітньої парадигми актуалізує формування загальних компетентностей випускників вищої школи. Одним із основних завдань підготовки студентів магістратури є підвищення якості освіти, що забезпечує поступовий розвиток загальних (універсальних) компетентностей, конкурентоспроможність на вітчизняному й зовнішньому ринках праці, створення сприятливих умов для професійного розвитку та формування лідерської компетентності.

Під лідерською компетентністю ми розуміємо такі знання, вміння й навички, які дозволяють педагогічному працівникові управляти освітніми процесами, здійснювати зміни і надихати учасників освітнього процесу власним прикладом.

В останні чотири десятиліття система вищої освіти Австралії зазнала значних змін. Цьому сприяли соціальні,

економічні й демографічні зміни в суспільстві та країні. Саме вони спричинили урядові реформи в освітній політиці Австралії, які просувають якісну й доступну вищу освіту, спрямовану, зокрема, на формування лідерської компетентності. Ми переконані, що лідерство відіграє важливу роль у кожному аспекті життя студентів – майбутніх педагогів, адже вони проходять багато етапів в розвитку кар'єри, де їм потрібні навички лідерства, щоб долати виклики, вирішувати проблеми та аналізувати напрями кар'єрного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наші наукові розвідки засвідчили, що феномен лідерства вивчається багатьма вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Вони зосереджують свою увагу переважно на таких проблемах формування лідерських якостей педагогів: Н. Семченко (педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності) (Семченко, 2005); Н. Мараховська (формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу) (Мараховська, 2004); Д. Зербіно (особистість і діяльність наукового лідера) (Зербіно, 2001); Ю. Завалевський (лідерство вчителя в контексті професіоналізму та конкурентоспроможності) (Завалевський, 2008).

В Австралії проблему лідерства досліджували П. Рамсден (академічне лідерство у вищій освіті) (Ramsden, 1998); Г. Харман (менеджмент та лідерство в сучасному університеті) (Harman, 2002); Дж. Серрос (міжкультурне дослідження) (Sarros, 2001); Л. Мік і Ф. Вуд (управління вищою освітою) (Meek, Wood, 1997).

Як відомо, студенти опановують лідерські навички, коли беруть участь в освітньому процесі університетів і поза ним. До чинників, що впливають на розвиток у студентів лідерської компетентності, дослідники відносять такі: спеціальність студента та стать. Лінійні дослідження вченого А. Астін показали, що ефективні та важливі елементи розвитку лідерства у студентів насамперед залежать від взаємодії студентів між собою, з професорсько-викладацьким складом, участі в різних видах діяльності університету (Astin, 2014).

Важливо визначити поняття «лідерство» загалом і «академічне лідерство» зокрема. Термін «лідерство» по-різному

визначено в науковій літературі. Згідно з П. Біжур «лідерство означає нарощування людського потенціалу». Йдеться про створення сприятливого середовища для розвитку лідерських навичок, зокрема чіткого та ефективного спілкування. Ефективне керування полягає в забезпеченні єдності та згуртованості під час прийняття рішень і подальшій їх реалізації (Vijur, 2016).

Особливим різновидом лідерства є академічне лідерство як компонент загального керівництва, оскільки воно стосується лідерства в академічному середовищі чи установах. Дж. Харман запропонував ключові характеристики академічного лідерства, а саме: висококваліфіковані випускники, провідні дослідження, запроваджені інновації. Дослідник ідентифікував і обґрунтував три фактори, що є визначальними для університетів-лідерів: висока концентрація таланту; достатність ресурсів для ефективного навчального середовища та здійснення прогресивних досліджень; сприятливе врядування, підтримувальна регулятивна структура, автономія, академічна свобода, наявність команди лідерів, стратегічне бачення, культура досконалості (Harman, 2002).

У своїх працях П. Рамсен стверджує, що ефективне академічне керівництво у вищій освіті є наслідком взаємодії низки чинників, до яких можна віднести: лідерство у викладанні (пропонувати інноваційні ідеї викладання на кафедрі або створювати умови для якісного викладання); лідерство у дослідженнях (надихати молодих учених і мотивувати їх особистим прикладом); стратегічне бачення (планування розвитку кафедр і заохочення до спільного керівництва); ефективне управління (делегування, високоорганізована робота підрозділів); навички міжособистісного спілкування (ефективне спілкування та турбота про інших) (Ramsden, 1998).

Традиційно університети виховують і розвивають лідерські компетенції одним із двох способів або поєднанням обох: формального навчання та методів експериментального навчання – навчання в інших, навчання на робочому місці та навчання в критичних ситуаціях. Так, Університет Вуллонгонга розробив «Програму підготовки молодих лідерів». Ця програма спрямована на розвиток важливих для ефективного академічного

керівника лідерських якостей: ті, яких можна легко навчити (наприклад, розуміння університетського контексту, правила, управління ризиками, зворотний зв'язок) та ті, яким важко навчитися (наприклад, пристрась до своєї дисципліни, особисті цінності, емоційний інтелект, інтерес до персоналу, стійкість) (University of Wollongong Australia).

Навчання на практиці, як правило, більш зосереджене на формуванні лідерських навичок за допомогою наставництва, навчання на робочому місці та обміну отриманим досвідом. Р. Ладишевський і Г. Флавелл переконують, що розвиток лідерських якостей має передбачати «можливість учитися на основі досвіду в підтримувальній культурі, яка дозволяє зростати та змінюватися» (Ladyshewsky, Flavell, 2011) у межах програм, розроблених спеціально для конкретного академічного середовища. Цей процес експериментального навчання підтримує моделі академічного керівництва, оскільки сприяє делегуванню відповідальності в організаційних підрозділах. Наставництво може також допомогти у процесі неформального розвитку лідерства через соціалізацію студентів, а також сприятиме розвитку емоційного інтелекту. Певна форма підтримки та наставництва нових лідерів є дуже важливою. Аналіз літератури за темою дослідження показав, що підготовка педагогів – майбутніх лідерів є основним пріоритетом у вищій педагогічній освіті Австралії. З моменту створення Австралійського інституту викладання та шкільного лідерства (Australian Institute for Teaching and School Leadership – AITSL) 2010 року в Австралії було здійснено реформи, спрямовані на покращення знань майбутніх педагогічних працівників, умов роботи, а також змінено ставлення керівництва університетів до підтримки освітнього процесу та формування культури навчання (Australian, 2010).

Реформування педагогічної освіти базувалось на попередній та поточній роботі державних інституцій і місцевого управління в досягненні налагодженої співпраці на національному рівні. Основними нормативними ініціативами, які були імплементовані в освітню практику, є розроблення Австралійського професійного стандарту для вчителів та Австралійського професійного стандарту для директорів шкіл. Ці документи містять чіткі,

детальні, національно узгоджені визначення того, що означає бути майстерним педагогом чи керівником, і накреслюють можливі шляхи досягнення цього. Великий обсяг ресурсів розроблено для надання підтримки педагогічним працівникам в удосконаленні своєї професійної діяльності. Зокрема, у стандарті для директорів шкіл (Australian, 2019) надається характеристика лідерської компетентності.

Мета статті – виявити й проаналізувати організаційно-педагогічні особливості формування лідерських якостей у магістрів освіти в університетах Австралії.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів: вивчення й узагальнення психолого-педагогічної літератури для визначення поняттєво-категорійного апарату дослідження; аналіз, синтез і систематизація фактів, явищ і процесів із метою встановлення особливостей формування лідерських якостей у магістрів-майбутніх педагогів у системі вищої освіти Австралії.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками, у зв'язку з необхідністю розвитку лідерської компетентності сучасних педагогічних працівників у Австралії, розроблено низку університетських програм, які мають на меті допомогти майбутнім педагогам у становленні їх як лідера освітнього процесу школи, округу, міста, штату тощо. З-поміж цих програм можна виокремити магістерські програми з розвитку лідерства вчителів (Masters of Education in Teacher Leadership Programs). Такі програми розроблені для вчителів, які мають не менше 1-3 років педагогічного досвіду, вмотивовані саме на навчання за програмою з розвитку лідерства та які, попрацювавши у школі, визначились із тим колом питань і проблем, котрі можна розв'язати за допомогою опанування однієї з цих програм (Master, 2019).

Проаналізуємо зміст магістерських програм із розвитку лідерства в учителів.

1. Магістр освіти (лідерство та управління) (Master of Education (Leadership and Management)), Квінслендський технологічний університет. Ця програма розроблена для педагогів, які є або бажають стати лідерами в закладах освіти й

отримати передові знання в галузі лідерства, навички стратегічного управління та управління освітніми змінами. Мета програми полягає в розвитку лідерських компетентностей у молодих лідерів освітньої галузі. В основі цієї кваліфікації лежить ідея мотивації інших навчатися впродовж життя на підставі етичних норм і правил. Цей курс розраховано на педагогів, які планують отримати знання щодо створення професійних освітніх команд і проектування навчання дорослих. Підготовку лідерів, які зможуть наставляти, контролювати і розробляти програми змін у політиці та сприяти стратегічному плануванню й управлінню іншими колегами.

Завдяки глибокій взаємодії із сучасними науковими дослідженнями та можливістю застосовувати аргументовані принципи в контексті реального життя студенти-лідери мають змогу реалізувати лідерський потенціал на місцях. Після закінчення курсу магістри мають шанс подавати заявки на отримання керівних посад у школах, університетах та інших закладах освіти. Ця магістерська програма складається з 84 кредитів. Мінімальний час проходження програми – два роки. Навчальний план магістерської програми з лідерства передбачає вивчення таких дисциплін:

– *Лідерство та управління (Leadership and Management)*. Мета курсу полягає в поглибленні розуміння студентами методів дослідження, які безпосередньо пов'язані з викладанням і навчанням, а також у тому, щоб навчити їх застосовувати знання, засновані на дослідженні та принципах створення власного проекту розвитку навчального досвіду. Філософія програми визначає педагога-лідера як людину, що навчається впродовж життя, постійно підвищує свою педагогічну майстерність, співпрацює з колегами, батьками та учнями, залучаючи їх до діалогу і, врешті, до дій, метою яких є покращення як академічних, так і особистісних досягнень учнів. Варто зазначити, що програма не готує вчителів до адміністративних посад і ролей та формального оцінювання діяльності колег. Вона є формою діяльності, яка вповноважує педагогів спрямовувати зусилля та створювати основу для прямого впливу на якість викладання і навчання.

– *Професійний діалог в освіті (Professional Dialogues in Education)* дає розуміння того, що значить бути новатором і лідером у сучасному професійному контексті; бути критичним, відкритим і здатними брати участь у невизначених, складних ситуаціях і вміти вчитися на минулому досвіді та сучасних ідеях для управління майбутнім. Курс пропонує організувати вивчення проблем, досліджуючи сучасні концепції та теорії лідерства.

– *Проведення та оцінювання дослідження (Conducting and Evaluating Research)*. Метою курсу є висвітлення системних та організаційних процесуальних змін і викликів, які постають перед лідером, формують критичну базу знань лідерів задля досягнення якісних результатів в умовах конкурентних глобальних середовищ. У курсі представлені теорії навчальних змін; організаційно-культурні цінності та їх вплив на зміни; політичні процеси (розроблення, реалізація та оцінка); тенденції політики та зміни в освітньому контексті. Щоб подолати розрив між практикою та науковими знаннями, рекомендовано активно шукати дослідницькі докази щодо певних аспектів власної практики та розвивати навички критичної рефлексії отриманих результатів.

– *Лідерство, політика та зміни в дії (Leadership, policy and change in action)*. Після успішного завершення курсу студенти зможуть бути експертами в галузі стратегічного управління. Вони повинні вміти імплементувати навички пізнавальної та критичної рефлексії, використовувати технічні та комунікативні навички проектування, оцінки, впровадження, аналізу та розвитку стратегічного управління, що сприяє професійній практиці; застосовувати знання й уміння творчо та ініціативно підходити до нових ситуацій у практиці стратегічного управління; планувати та виконувати дослідження на основі сучасних засад стратегічного управління, відповідного проекту чи найважливішого досвіду. Відповідно до теорії навчання дорослих, власний досвід і поточні виклики є основою навчання й рефлексії. Під час навчання рекомендується співвідносити свої завдання з оцінкою власних інтересів і досвіду (QUT, 2020).

2. *Магістр освіти. Лідерство для навчання (Master of education. Leadership for Learning)*, Університет Західної Австралії. Цей курс передбачає вивчення та порівняння

національних і міжнародних теорій і освітніх практик, що уможлиблює встановлення зв'язку з навчанням і власним досвідом, поглиблює знання та вміння. Дослідницький компонент (містить щонайменше 25% навчального навантаження) також дає можливість розвивати дослідницькі навички як основу для подальшого професійного пошуку, особливо в галузі навчального лідерства.

Освітнє лідерство вивчається в сучасних глобальних умовах змін і реформ. Підходи до лідерства пов'язані з теоретичними уявленнями про організаційну культуру викладання та навчання, управління змінами та розвиток відносин із громадою.

Оцінювання після закінчення вивчення курсу складається з презентації спеціального проєкту.

Навчатися за цією програмою мають право лише ті педагоги, які відповідають таким вимогам: мають ступінь бакалавра або еквівалентну кваліфікацію – щонайменше два роки відповідного штатного професійного досвіду. Предмети, які викладаються на курсі складаються з обов'язкових (*Розвиток людських ресурсів в освіті; Лідерство для навчання; Підходи до досліджень; Глобалізація освітньої політики*) та вибіркових (*Сучасні реформи в дошкільній освіті, Закон про освіту, Навчальний курс із теорії вимірювання Раша, Інтеграція педагогіки та технологій, Міжнародна та порівняльна освіта, Вступ до класичних вимірювань і теорій вимірювань Раша, Психопатологія розвитку дитинства та підлітків, Освітні науки, Покращення навчання та викладання в навчальній програмі*) (The University, 2020).

3. *Магістр освіти з лідерства в освіті та управлінні (Master of Educational Leadership and Management), Університет Ла Троб, Мельбурн.* Мета програми полягає в забезпеченні педагогів усіма необхідними знаннями, вміннями та навичками, які дозволять їм залишатися вчителями і при цьому бути активними в межах своєї професії, у відносинах із колегами та громадою, тобто лідерами у викладанні, навчанні та професійному розвитку. А також мати можливість реформувати та розробляти навчальні програми для досягнення найкращих результатів у різних контекстах; управляти організаційними змінами та застосовувати

гнучкість, спільне бачення для ефективного реагування на зміни в освіті; використовувати відповідні дослідження для оцінки сучасної практики та управління освітніми процесами. Кваліфікація, отримана після закінчення навчання, визнається Австралійською кваліфікаційною рамкою (AQF) як рівень 9.

Програма курсу розрахована на 240 кредитних балів протягом двох років. Оцінювання в кінці курсу відбувається у формі курсової роботи або комбінації курсових робіт і міні-дисертацій.

Предмети, які викладаються за програмою: *Зміст інклюзивної освіти; Наука та технології в сучасному суспільстві; Використання мультимедіа для навчання; Методи індивідуального навчання; Критичні перспективи в навчальній програмі; Великі ідеї в соціальній справедливості: теорія і практики; Освітні проекти; Навчання та спілкування* (La Trobe, 2020).

4. *Магістр освіти. Освітнє лідерство (Master of education. Educational Leadership)*, Університет Вуллонгонг. Курс розраховано на тих, хто вже обіймає керівні посади або бажає їх посісти в освітніх установах, таких як: школи, заклади раннього дитинства, вищої освіти, професійно-технічної освіти. Під час вивчення цього курсу студенти опановують основи освітнього лідерства та управління; розширюють навички в таких сферах, як наставництво освітян, управління навчальними програмами та оцінювання, підтримка розвитку персоналу та провідні організаційні зміни. Протягом усього курсу студенти формують навички дослідження та вирішення складних питань у мінливому освітньому середовищі.

Загальні вимоги до вступу: ступінь бакалавра в галузі освіти або викладанні, а також одна з двох вимог – кваліфікація післядипломної освіти в будь-якій галузі; або професійний досвід, еквівалентний двом рокам в освітній галузі.

Програма передбачає вивчення 12 предметів (72 кредитні бали), до яких належать, зокрема: *Вступ до досліджень; Міні-проекти в галузі освітнього лідерства; Основи освітнього лідерства; Вступ до управління освітою; Лідерство ефективних змін; Лідерство навчальних програм, інструктажів та оцінювання* (University, 2020).

Висновки. Отже, здійснене дослідження засвідчило, що вища педагогічна освіта в Австралії швидко реагує на запити і потреби освітніх професійних кіл, розширюючи можливості для освітян покращувати якість своєї професійної підготовки, зокрема через післядипломні програми з лідерства, які вирізняються гнучкістю та різноманітністю. Вони мають можливість отримати цілісне уявлення про педагогічну діяльність не лише з позиції вчителя, який реалізує освітню політику, сформовану ззовні, але й з позиції суб'єкта освітньої політики держави.

З'ясовано, що університети Австралії активно пропонують педагогам післядипломні програми з лідерства, зокрема магістерські програми, програми на здобуття сертифікату з лідерства як додаткової спеціалізації та лідерські програми на рівні спеціаліста з освіти.

Лідерська освіта є складником процесу лідерського розвитку і потребує структурованого та формального освітнього середовища, що дозволяє через спеціально організоване навчання формувати та вдосконалювати лідерські якості майбутніх педагогів. Когнітивний компонент є важливою складовою лідерської освіти. Знання про лідерство, які одержить педагогічний працівник у процесі професійної педагогічної підготовки, матимуть для нього особливе значення, бо вони перетворюються на переконання і, зрештою, на мотив його професійної і соціальної поведінки з подальшим проявом у практичній діяльності. Тому важливо, щоб на цьому етапі педагог навчився орієнтуватися в моделях і стилях лідерства, усвідомив вплив лідерства на розвиток і формування особистості, здобув основи лідерської етики тощо і, як результат, створив власну філософію лідерства професійно-педагогічної діяльності.

Програми з підготовки педагога-лідера є складовою розвитку лідерства і передбачають навчання і підготовку до конкретної лідерської ролі чи формування у вчителя відповідних компетентностей.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Актуальними в умовах сьогодення і такими, що потребують вирішення, вважаємо: ґрунтовне дослідження методологічних

засад професійної підготовки магістрів освіти; розробку моделі професійної компетентності керівників вищих навчальних закладів; обґрунтування психологічних основ професійної діяльності керівників-лідерів у сфері вищої освіти.

Список використаної літератури

- Завалевський, Ю. І. (2008). *Сучасний вчитель: вимір часу: навч.-метод. посіб.* Чернівці: Букрек.
- Закон України «Про вищу освіту». (2014). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Зербіно, Д. Д. (2001). *Наукова школа: лідер і учні.* Львів: Євросвіт.
- Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. (2013). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10>.
- Мараховська, Н. В. (2009). *Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу.* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Харків.
- Про затвердження Національної рамки кваліфікації. (2011). Взято з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні. (2010). Взято з https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6670/.
- Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021. (2013). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10>
- Семченко, Н. О. (2005). *Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Харків.
- Astin, A., & Astin, H. (2000). *Leadership reconsidered: Engaging higher education in social change.* Battle Creek: Kellogg Foundation.
- Australian Institute for Teaching and School Leadership. Retrieved from <https://www.aitsl.edu.au/>
- Australian Professional Standard for Principals and the Leadership Profile (2019). Retrieved from <https://www.aitsl.edu.au/docs/default-source/national-policy-framework/australian-professional-standard-for-principals.pdf>
- Bijur, P. (2000). The Energy of Leadership. In W. Dauphinais, G. Means & C. Price (Eds.), *Wisdom of the CEO* (pp.167-174). New York: Wiley.
- Harman, G. (2002). Academic leaders of corporate managers: Deans and Heads in Australian higher education; 1977 to 1997. *Higher Education Management and Policy*, 14, 2, 53-70.
- La Trobe University Melbourne. *Master of Educational Leadership and Management.* Retrieved from <https://www.latrobe.edu.au/>
- Ladyshewsky, R. K., & Flavell, H. (2011). Transfer of training in an academic leadership development program for program coordinators. *Educational Management Administration & Leadership*, 40(1), 127-147.
- Meek, L., & Wood, F. (1997). *Higher Education Governance and Management: An Australian Study.* Canberra: AGPS.
- Patton, M. (1982). *Practical Evaluation.* Beverly Hills: Sage.
- Queensland University of Technology (QUT). *Master of education. Educational Leadership.* Retrieved from <https://www.qut.edu.au/courses/master-of-education-educational-leadership-specialisation>
- Ramsden, P. (1998). Managing the Effective University. *Higher Education Research and Development*, 17 (3), 347-370.
- Sarros, J. C., & Santora, J. C. (2001). Leaders and values: a cross-cultural study, *Leadership and Organisation Development Journal*, 22(5), 243-248.

Teacher Leadership Consortium. (2008). *Teacher Leader Model Standards*. Retrieved from https://www.ets.org/s/education_topics/teaching_quality/pdf/teacher_leader_model_standards.pdf

The University of Western Australia. *Master of education. Leadership for Learning*. Retrieved from <https://www.uwa.edu.au/study/courses/master-of-educational-leadership>

University of Wollongong Australia. *Master of education. Educational Leadership*. Retrieved from <https://coursefinder.uow.edu.au/information/index.html?course=master-education-educational-leadership>

Nataliia Seminikhyna

BUILDING LEADERSHIP COMPETENCE WHILE TRAINING MASTERS OF EDUCATION IN UNIVERSITIES OF AUSTRALIA

Academic leadership plays a crucial role in promoting teaching and learning in higher education. In today's changing world future teachers should play a leading role in professional development. One of the main tasks of master's student training is innovative improvement of university education, which provides gradual and continuous development of general (universal) competencies, competitiveness in the foreign labor market, creating favorable conditions for professional development and development of leadership competence. The aim of our article is to identify and analyze the organizational and pedagogical features of leadership qualities in training masters of education at Australian universities. Leadership plays an important role in every aspect of students' lives, as they go through many stages of career development, where they need leadership skills, primarily related to employment issues and conflicts between what is desired and useful. Therefore, it is important that the teacher learns to navigate the models and styles of leadership, understand the impact of leadership on the personality development, gain the basics of leadership ethics and, as a result, create their own philosophy of leadership.

Over the last four decades, Australia's higher education system has undergone significant changes. This was facilitated by social, economic and demographic changes in society and the country. It is they who have led to government reforms in Australia's education policy that promote quality and affordable higher education that builds, including leadership competence. Leadership skills help to overcome challenges, solve problems and analyze career choices. Therefore, it is important that leaders of leaders, i.e research and teaching staff, develop leadership skills in students. Higher education in Australia is responding quickly to the demands and needs of educational circles, expanding opportunities for educators to improve the quality of their training, in particular through postgraduate leadership programs, which are characterized by their flexibility and diversity. They have the opportunity to get a holistic view of pedagogical activities not only from the position of a teacher who implements educational policy, formed externally, but also from the position of the subject of educational policy of the state.

It has been found that Australian universities offer teachers postgraduate leadership programs, including master's programs, leadership certification programs as an additional specialization, and leadership programs at the education specialist level. Leadership education is an integral part of leadership development and requires a structured and formal educational environment, which allows through specially organized training to form and improve the leadership qualities of future teachers. The cognitive component is an important component of leadership education.

Keywords: *leadership competence; higher education; academic leadership; master's degree training; Australian universities.*

References

- Astin, A., & Astin, H. (2000). *Leadership reconsidered: Engaging higher education in social change*. Battle Creek: Kellogg Foundation.
- Australian Institute for Teaching and School Leadership. Retrieved from <https://www.aitsl.edu.au/>
- Australian Professional Standard for Principals and the Leadership Profile (2019). Retrieved from <https://www.aitsl.edu.au/docs/default-source/national-policy-framework/australian-professional-standard-for-principals.pdf>
- Bijur, P. (2000). The Energy of Leadership. In W. Dauphinais, G. Means & C. Price (Eds.), *Wisdom of the CEO* (pp.167-174). New York: Wiley.
- Harman, G. (2002). Academic leaders of corporate managers: Deans and Heads in Australian higher education; 1977 to 1997. *Higher Education Management and Policy*, 14, 2, 53-70.
- Kontseptsiia humanitarnoho rozvytku Ukrainy na period do 2020 roku [The concept of humanitarian development in Ukraine until 2020]. (2013). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10> [in Ukrainian].
- La Trobe University Melbourne. *Master of Educational Leadership and Management*. Retrieved from <https://www.latrobe.edu.au/>
- Ladyshevsky, R. K., & Flavell, H. (2011). Transfer of training in an academic leadership development program for program coordinators. *Educational Management Administration & Leadership*, 40(1), 127-147.
- Marakhovska, N. V. (2009). *Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei maibutnikh uchyteliv u protsesi navchannia dystsyplin humanitarnoho tsykladu [Pedagogical requirements of building leadership qualities of future teachers in teaching the humanities courses]*. (Ext. abstract of PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Meek, L., & Wood, F. (1997). *Higher Education Governance and Management: An Australian Study*. Canberra: AGPS.
- Patton, M. (1982). *Practical Evaluation*. Beverly Hills: Sage.
- Pro Kontseptsiuu orhanizatsii pidhotovky mahistriv v Ukraini [About the Concept of the masters training in Ukraine]. (2010). Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6670/ [in Ukrainian].
- Pro Natsionalnu stratehiuu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 [On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021]. (2013). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [On approval of the National Qualifications Framework]. (2011). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
- Queensland University of Technology (QUT). *Master of education. Educational Leadership*. Retrieved from <https://www.qut.edu.au/courses/master-of-education-educational-leadership-specialisation>
- Ramsden, P. (1998). Managing the Effective University. *Higher Education Research and Development*, 17 (3), 347-370.
- Sarros, J. C., & Santora, J. C. (2001). Leaders and values: a cross-cultural study, *Leadership and Organisation Development Journal*, 22(5), 243-248.
- Semchenko, N. O. (2005). *Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei maibutnikh uchyteliv u pozaaudytornii diialnosti [Pedagogical requirements for building leadership qualities of future teachers in extracurricular activities]*. (Ext. abstract of PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Teacher Leadership Consortium. (2008). *Teacher Leader Model Standards*. Retrieved from https://www.ets.org/s/education_topics/teaching_quality/pdf/teacher_leader_model_standards.pdf

- The University of Western Australia. *Master of education. Leadership for Learning*. Retrieved from <https://www.uwa.edu.au/study/courses/master-of-educational-leadership>
- University of Wollongong Australia. *Master of education. Educational Leadership*. Retrieved from <https://coursefinder.uow.edu.au/information/index.html?course=master-education-educational-leadership>
- Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu [Law On Higher Education of Ukraine]. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
- Zavalevskiy, Yu. I. (2008). *Suchasnyi vchytel: vymir chasu [Modern teacher: time dimensioin]*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Zerbino, D. D. (2001). *Naukova shkola: lider i uchni [Scientific school: leader and students]*. Lviv: Yevrosvit [in Ukrainian].

Одержано 21.10.2020 р.

УДК 373.2.011.3–051]:81–028.44

Юлія Котелянець, м. Кропивницький

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222020

ORCID: 0000-0003-3932-1824

ПІДГОТОВКА ВИХОВАТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО РОЗПОВІДАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У процесі навчання в закладах вищої освіти майбутні вихователі мають оволодіти інноваційними технологіями розвитку творчого розповідання дошкільників. Одне з центральних місць у структурі занять із розвитку мови посідає бесіда за репродукцією картини. Автор переконаний, що доцільно ознайомити майбутніх вихователів із модифікованою методикою сприймання зображеного на картині різними органами чуттів, моделювання, а також картками В. Проппа та послідовністю роботи з ними. Під час занять студенти мають можливість самостійно виготовляти наочність і розробляти конспекти занять із використанням інноваційних технологій розвитку творчого розповідання дошкільників.

Ключові слова: творчий потенціал; розвиток мовлення; діти дошкільного віку; майбутні вихователі.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку національної системи освіти потребують теоретичного осмислення та оновлення змісту практичної професійної

підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО). Вихідні концептуальні положення щодо змісту та організації освітнього процесу в ЗДО ґрунтуються на основних засадах Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та інших нормативних документах. Зміст освітнього процесу в ЗДО визначається Базовим компонентом дошкільної освіти й реалізується відповідно до програм розвитку дітей «Впевнений старт», «Дитина», «Українське дошкілля» та ін. Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної теорії і практики є модернізація системи підготовки майбутніх вихователів ЗДО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади використання інноваційних технологій в освітньому процесі склалися під впливом прогресивних ідей мислителів, педагогів різних історичних епох – Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. У зарубіжній науці вони пов’язані з іменами Б. Блума, Д. Бруднера, Г. Грейса, Д. Хамбліна та ін. У сучасній українській теорії та практиці освіти технологічний підхід заснований А. Алексюком, А. Богуш, В. Бондарем, Я. Бурлакою та ін. Проблемам модернізації змісту підготовки майбутніх вихователів ЗДО присвячено наукові праці Т. Андрущенко, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зданевич, Е. Карпової, І. Княжевої, М. Машовець, І. Мардарової, В. Нестеренко, Г. Підкурғанної, Т. Поніманської, І. Рогальської-Яблонської, та ін. Підготовку педагогічних кадрів до використання інноваційних педагогічних технологій розглядали А. Будас, Л. Ващенко, Т. Демиденко, О. Комар, І. Чорней, О. Шапран та ін. Згадані вище наукові розвідки є безсумнівним внеском у вирішення проблеми дослідження, проте в них не обґрунтовувалося поняття готовності майбутніх вихователів до застосування інноваційних технологій у професійній діяльності з урахуванням специфіки ЗДО.

Мета статті – розкрити особливості підготовки майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій творчого розповідання.

Методи дослідження. Нами було використано теоретичний аналіз, систематизацію, порівняння та зіставлення різних

поглядів, що уможливили обґрунтування теоретичних засад підготовки майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій розвитку творчого розповідання дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєва компетентність – одна з базисних характеристик особистості, що формується в онтогенезі, а оволодіння зв'язним мовленням є складником мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку, яка забезпечує успішну підготовку до навчання в школі. Тому завдання розвитку зв'язного мовлення посідає головне місце в загальній системі роботи з розвитку мовлення в ЗДО. Навчання зв'язного мовлення є водночас і метою, і засобом практичного опанування мови. Зв'язне мовлення має виняткове значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, воно позитивно впливає на формування таких важливих особистісних якостей, як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність. За допомогою добре розвинутого зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, встановлювати контакт із іншими, ініціювати власні ідеї, брати участь у різних видах дитячої творчості. Тому важливо навчити студентів інноваційних технологій розвитку мовлення дошкільників під час їхнього навчання у ЗВО.

Модернізація дошкільної освіти в Україні вимагає втілення інновацій у практику роботи з дітьми. Майбутні педагоги ХХІ ст. повинні вміти працювати в ринкових умовах, розуміти, що тільки високий професіоналізм і творчість, ініціатива, здатність використовувати інноваційні педагогічні технології допоможуть їм знайти своє місце й самореалізуватися в обраній професії. Але низький рівень підготовленості випускників до цієї роботи свідчить про важливість спеціальної підготовки майбутніх педагогів дошкільних закладів до використання інноваційних педагогічних технологій.

У змісті освітньої лінії «Мовлення дитини» варіативних програм «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти», «Дитина», «Я у світі» марковано засвоєння дітьми творчих мовленнєвих умінь, а саме: «самостійно складати казки, короткі історії із включенням образів, які уособлюють ляльки та інші сюжетні іграшки, предмети, тварини, рослини; прищеплювати

навички пояснювального мовлення в різних видах діяльності; описувати репродукції художніх картин; стимулювати прагнення дітей до самореалізації в режисерському задумі чи акторській імпровізації; заохочувати внесення авторських творчих фрагментів чи неочікуваних сюжетних поворотів у знайомий сценарій» (Біла, 1999, с. 163).

Розвиток творчого мовлення дітей дошкільного віку є предметом наукових досліджень О. Артемова, Л. Березовської, А. Богуш, Н. Кофман, Н. Луцан, О. Подолянчук, Т. Постоян, О. Ушакової та ін., які у своїх дослідженнях розкривають шляхи підготовки майбутніх вихователів до розвитку творчого мовлення дошкільників (Рогачко-Островська, 2018, с. 78).

У методиці розвитку зв'язного мовлення дошкільників Н. Гавриш виокремлює кілька видів занять зі складання розповіді за змістом картини, які подаються за ступенем ускладнення: 1. Складання розповіді-опису предметної картини. 2. Складання сюжетної розповіді за змістом картини. 3. Порівняльний опис двох картин. 4. Складання розповіді за пейзажною картиною чи натюрмортом (Гавриш, 2003).

Методика проведення кожного з цих видів занять має свою специфіку, проте обов'язковими є структурні частини – організація сприймання, розглядання дітьми творів живопису та навчання розповідання за їхнім змістом. Продуктивність другої частини заняття цілком залежить від результативності першої, тобто від того, наскільки ефективно був організований процес сприймання. Отже, щоб правильно керувати розумовою та мовленнєвою діяльністю дітей на цих заняттях, педагог має оволодіти методикою навчання розповіді за змістом (Гавриш, 2003).

Значну роль відіграє підготовка дітей до розгляду й описування картин. Дійовим прийомом є вступне слово педагога перед показом картини або коротка вступна бесіда, у якій доречно дати стисло інформацію про життя і творчість художника – автора картини, про її жанр, а потім актуалізувати знання дітей про пори року, людські взаємини тощо, тобто ті, які налаштовують на сприймання картини. Звернення до власного досвіду дітей активізує розумову та мовленнєву діяльність, спонукає їх до прояву ініціативи (Калмикова, 2003).

Одне з центральних місць у структурі заняття посідає бесіда за репродукцією картини. Після її мовчазного розглядання дітьми вихователь ставить запитання. Саме запитання зорієнтовують дітей на усвідомлене сприймання зображеного на картині. Вихователь (після моменту мовчазного розглядання картини) не поспішає із запитаннями, дає дітям можливість вільно висловити свої враження, думки з приводу зображеного (Коненко, 1987).

Бесіду зі старшими дошкільниками пропонують починати з аналізу первинної назви чи пошуку більш вдалої, більш точної назви картини. Такий прийом дає змогу зрозуміти, оцінити твір живопису в цілому, щоб перейти до детального його розгляду.

Запитання щодо дій і характерів персонажів допомагають дітям виокремити частини репродукції картини, сприяють уважному її розгляданню. Найскладнішими для дітей є запитання, пов'язані з оцінкою емоційного стану, з описом настрою, особистісних якостей персонажів, що пов'язано з недостатністю у словниковому запасі слів і словосполучень щодо визначення емоційного стану. Стимулювальним моментом у такій ситуації можуть бути пластичні етюди – дітям пропонують спочатку повторити рухи, міміку, позу героїв твору живопису, спробувати ввійти в їхній стан, а потім розповісти про це (Гавриш, 2003).

Останній етап можна використати як самостійний, запропонувати дітям зосередитися на окремих об'єктах, зображених художником, придумати уявні варіанти «почутих» звуків і слів (аналогічно – ароматів, відчуттів тощо), імітувати їх, придумати діалог від імені персонажів. Виконання цих творчих завдань забезпечить високий рівень інтелектуальної, емоційної, мовленнєвої активності, дасть змогу підтримувати протягом усього заняття гарний настрій та інтерес дітей до процесу сприймання і, що важливо, бажання розповісти про свої враження.

Ефективним доповненням до бесіди за змістом твору живопису є модифікована Н. Гавриш методика сприймання зображеного на картині різними органами чуттів, розроблена російськими науковцями І. Мурашківською та Т. Сидорчук. Методику побудовано на принципах теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ). Вона спрямована на формування

в дітей умінь сприймати зображення через уявні можливі відчуття від зіткнення з різними об'єктами й на навчання передавати свої враження у зв'язному висловлюванні. Послідовність вправ за цією методикою така: 1) виокремлення об'єктів, зображених на картині; 2) встановлення різного рівня залежностей між об'єктами; 3) уявлення об'єктів через сприймання їх різними аналізаторами (Гавриш, 2003).

Мовлення дітей старшого дошкільного віку є більш зв'язним у ситуаціях з опорою на наочність. Тому метод моделювання є ефективним у розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, оскільки використовуються наочні схеми-моделі як план висловлення своїх думок дітьми. Для методу моделювання важливим є те, що формування смислових зв'язків і відношень, що становлять змістовну структуру мовного повідомлення, яка формується у внутрішньому мовленні, забезпечується не словами й фразами, а одиницями універсального предметно-схематичного або предметно-образного коду (Зданевич, Погрібняк, 2009, с. 64).

Доцільним є ознайомлення студентів із технологією моделювання. Методика її використання на заняттях із розвитку мовлення для вихованців старшої дошкільної групи має свої особливості. Потрібно підбирати схеми й моделі, які були б зрозумілими для дітей, викликали асоціації, стимулювали до розповіді. З цією метою застосовуються схеми описових творів, серед них: описи іграшок, овочів і фруктів, пори року, посуду. Оптимальними для розвитку зв'язного мовлення є різні види моделей: предметні, предметно-схематичні, сюжетні. Вони сприяють посиленню символічних уявлень дітей і наповненню узагальненими наочно-образними формами власних висловлювань.

Використання методу моделювання сприяє збереженню в пам'яті дитини змісту тексту, схематизм зображення дозволяє витримати логічну послідовність розповіді, міркування, умовиводу (Науменко, 2010, с. 4).

Основна мета моделей – через перекодовану інформацію допомогти дітям у складанні розповіді. Перекодування інформації здійснюється шляхом використання геометричних фігур (сонце – коло, дерево – трикутник тощо), або шляхом

використання предметних чи силуетних картинок. Моделі допомагають дітям у підготовці переказу та складанні власного висловлювання. За допомогою моделювання діти навчаються цілісно пізнавати й передавати найбільш вагомі властивості предметів і явищ, їх взаємозв'язки в об'єктивній реальності. Застосування моделювання дозволяє дітям самотійно наочно створювати послідовність розгортання подій і тим самим забезпечує логіку і зв'язність висловлення своїх думок. Схеми-моделі позитивно впливають на формування уявлень про структуру оповіді й умінь різними способами пов'язувати позиції у висловлюванні (Богущ, 2011, с. 148). Використання методу моделювання стимулює дітей до висловлювання власних думок, обговорення з іншими цікавих питань, порівняння, співставлення ознак предметів. Гарні результати дає участь дитини в розробці схем і моделей розповіді. Досить часто наочна модель стає засобом подолання страху дитини перед складанням творчих зв'язних розповідей.

К. Крутій, О. Кулинич, Н. Погрібняк (2009) розробили таку послідовність роботи над формуванням навичок складання творчої розповіді: дитині пропонують придумати ситуацію, яка могла б статися з конкретними героями в певному місці (модель розповіді надає дорослий); вихователь пропонує конкретних героїв розповіді, а просторове оформлення моделі дитина придумує самотійно; конкретні герої замінюються їх силуетними зображеннями, що дозволяє дитині проявити творчість у характерологічному оформленні героїв розповіді; дитині пропонують скласти розповідь за моделлю, елементами якої є невизначені замітники персонажів розповіді; дитина самотійно вибирає тему та героїв своєї розповіді.

Доцільно ознайомити майбутніх вихователів із картками В. Проппа. Вчений, аналізуючи сюжети народних казок у своїй роботі «Морфологія казки» та інших наукових працях, визначив, що функції дійових осіб у народних казках постійно повторюються. Число цих функцій завжди обмежена, а їхня послідовність у казках одна й та ж сама. В. Пропп створив 31 картинку, які можуть варіюватись і видозмінюватись: можливі пропуски, додавання, повтори, але це не суперечить загальному

сюжету. Найважливіше у використанні цих карток є те, що на їх основі можна створювати безліч текстів. Їх достатньо, щоб описати сюжет будь-якої казки.

Розглянемо технологію навчання складання казок за картками В. Проппа. Ознайомлення з картками для дитини повинно відбуватися поступово, із збереженням відповідної логічної послідовності в ігровій формі. Визначимо кілька основних етапів технології В. Проппа (1986): 1. Виготовлення карток. Картки, які використовуються на початку роботи, мають бути яскравими, відобразити певний сюжет. У подальшому, коли сутність гри дитині стає зрозумілою, можна користуватися картками з більш простими, схематичними зображеннями кожного мотиву чи функції. 2. Відтворення відомої дитині казки, поділ її на змістовні частини і співвідношення з певною функцією. Прочитавши й умовно поділивши казку на змістовні частини, потрібно обговорити разом із дитиною кожен з них, назвати її та оцінити події, які вона описує. 3. Спільний пошук і знаходження означуваних функцій у нових для дитини казках. Читаючи дітям невідому казку, на одному занятті потрібно використовувати не більше 3-5 карток-функцій, інакше в дошкільнят зникає інтерес або ж вони втомлюються. 4. Самостійний пошук функцій, які діти виконують спочатку на основі матеріалів відомих для них казок, а потім на нових казках. Діти, застосовуючи весь комплект карток, послідовно та логічно відтворюють розвиток казкового сюжету. 5. Етап складання казок. Починати складати казкові історії краще колективно на обмеженій кількості карток, тоді досягнення поставленої мети буде більш ефективним. Поступово до створеної казки додаються 3-4 нові картки, які поглиблюють її сюжет. 6. Робота з індивідуальним набором карток. Кожна дитина отримує (або, якщо це можливо, сама виготовляє) власний комплект карток, із якими в подальшому працює відповідно до своєї уяви, тобто вигадує нову казку або змінює відомий твір.

За умов подальшого застосування карток В. Проппа (1986) для створення різноманітних казкових сюжетів можна скористатися такими варіантами (Белобрыкина, 1988): створення по черзі, групами, починаючи з кінця, із середини; застосування

карток по порядку, через одну, навмання, за визначеною кількістю; поділ казки на змістовні частини (вихід, зав'язка, конфлікт, перемога); вибір головного героя; зміна відомої для дітей казки за допомогою певного обмеження або збільшення певних функцій тощо.

Після ознайомлення із вищеописаними інноваційними технологіями та методиками майбутні фахівці мають скласти конспекти з їх використанням.

Висновки. Отже, під час навчання в ЗВО майбутні вихователі знайомляться з особливостями впровадження інноваційних технологій, які сприяють розвитку творчого розповідання дошкільників. У процесі навчання студенти мають можливість самостійно виготовляти наочність і активно застосовувати запропоновані методи та технології під час проходження виробничих і навчальних педагогічних практик.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому плануємо розробити онлайн-курс з інноваційних технологій для майбутніх вихователів.

Список використаної літератури

- Белобрыкина, О. А. (1988). *Речь и общение*. Ярославль: Академия развития.
- Біла, О. О. (1999). *Формування готовності студентів до активізації художньої діяльності молодших школярів*. (Дис. канд. пед. наук). Ізмаїл.
- Богущ, А. М. (2011). *Мовленнєвий компонент дошкільної освіти*. Харків: Ранок.
- Богущ, А. М., & Гавриш, Н. В. (2007). *Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови*: підручник. Київ: Вища шк.
- Гавриш, Н. (2003). Навчання розповіді за картиною. *Дошкільне виховання*, 1, 7.
- Зданевич, Л. В., & Погрібняк Н. В. (2009). *Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису*. Запоріжжя: ЛПС ЛТД.
- Калмикова, Л. (2003). Розвиток описового мовлення. Психолінгвістичний аналіз. *Дошкільне виховання*, 4, 19.
- Коненко, О. (1987). На заняттях у грі та праці формування у старших дошкільників пояснювального зв'язного мовлення. *Дошкільне виховання*, 10, 7.
- Кругій, К. Л., Кулинич, О. П., & Погрібняк, Н. В. (2009). *Конспекти занять із художньо-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку*. Запоріжжя: ЛПС ЛТД.
- Науменко, В. (2010). Моделювання на уроках читання. *Початкова освіта. Методичний порадник*, 48, 4-5.
- Пропп, В. Я. (1986) *Исторические корни волшебной сказки*. Москва: Изд-во ЛГУ.
- Рогачко-Островська, М. С. (2018). Підготовленість майбутніх фахівців дошкільної освіти до педагогічної діяльності. В *Інновації та їх місце в модернізації дошкільної та професійної освіти, Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф.* Одеса.

Julia Kotelianets

PREPARING EDUCATORS FOR THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE STORYTELLING OF PRESCHOOLERS

Speech competence is one of the leading basic characteristics of personality formed in ontogenesis. Mastering coherent speech is a component of pre-school children's speech competence, which provides successful preparation for school. Therefore, the task of coherent speech development occupies a central place in the overall system of work on speech development in a pre-school educational institution. Modernization of pre-school education in Ukraine requires the implementation of innovations in the practice of working with pre-school children. Future pre-school teachers of the XXI century should be able to use innovative pedagogical technologies that will help them find their place in the chosen profession. In the process of studying in a higher educational institution, future pre-school teachers should master innovative technologies for the development of creative storytelling of preschoolers. The speech of older preschoolers is more coherent in situations based on visibility. It is facilitated by a modified method of perception of the image depicted in the picture by different senses, as well as modeling technology. In the process of studying in a higher educational institution, students should master the sequence of work on the formation of skills to compose a creative story: It is advisable to teach future pre-school teachers to use during classes V. Propp's cards and give them instructions and recommendations how to build a methodological correct sequence of work with them. Thanks to the usage of the proposed method, the child's creative potential is developed and realized, acquiring real forms of expressiveness.

Keywords: *creative potential; speech competence; pre-school children; future pre-school teachers.*

References

- Belobrykina, O. A. (1988). *Rech i obshhenie [Speech communication]*. Jaroslavl: Akademiya razvitiya [in Russian].
- Bila, O. O. (1999). *Formuvannia hotovnosti studentiv do aktyvizatsii khudozhnoi diialnosti molodshykh shkoliariv [Formation of students' readiness for activization of pre-school children's art activity]*. (PhD diss.). Izmail [in Ukrainian].
- Bohush, A. M. (2011). *Movlennieviy komponent doshkilnoi osvity [Speech component of preschool education]*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
- Bohush, A. M., & Havrysh, N. V. (2007). *Doshkilna linhvodydaktyka: teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy: pidruchnyk [Preschool language didactics: theory and methods of teaching children their native language]*. Kyiv: Vyscha shk. [in Ukrainian].
- Havrysh, N. (2003). *Navchannia rozpovidi za kartynoiu [Teaching a story based on a picture]*. *Doshkilne vykhovannia*, 1, 7 [in Ukrainian].
- Kalmykova, L. (2003). *Rozvytok opysovoho movlennia. Psyholinhvistychnyi analiz [Development of descriptive speech]*. *Doshkilne vykhovannia*, 4, 19 [in Ukrainian].
- Konenko, O. (1987). *Na zaniattiakh u hri ta pratsi formuvannia u starshykh doshkilnykiv poiasniuvalnoho zviaznoho movlennia [In the game and work classes, the formation of explanatory coherent speech in older preschoolers]*. *Doshkilne vykhovannia*, 10, 7 [in Ukrainian].

- Krutii, K. L., Kulynych, O. P., & Pohribniak, N. V. (2009). *Konspekty zaniat iz khudozhno-movlennievoi diialnosti ditei starshoho doshkilnogo viku [Summaries of classes on art and speech activities of older preschool children]*. Zaporizhzhia: LIPS LTD [in Ukrainian].
- Naumenko, V. (2010). Modeliuvannia na urokakh chytannia [Simulation in reading lessons]. *Pochatkova osvita. Metodychnyi poradnyk*, 48, 4-5 [in Ukrainian].
- Propp, V. Ja. (1986) *Istoricheskie korni volshebnoj skazki [Historical roots of a fairy tale]*. Moskva: Izd-vo LGU [in Russian].
- Rohachko-Ostrowska, M. S. (2018). Pidhotovlenist maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity do pedahohichnoi diialnosti [Preparedness of future specialists of preschool education for pedagogical activity]. In *Innovatsii ta yikh mistse v modernizatsii doshkilnoi ta profesiinoi osvity, Materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.* Odesa [in Ukrainian].
- Zdanevych, L. V., & Pohribniak, N. V. (2009). Rozvytok zv'iaznogo movlennia ditei doshkilnogo viku zasobamy tvoriv zhyvopysu [Development of preschool children's coherent speech of by means of paintings]. Zaporizhzhia: LIPS LTD [in Ukrainian].

Одержано 12.10.2020 р.

УДК 78.071.5

Дмитро Петренюк, м. Кропивницький

DOI: 10.33989/2226-4051.2020.22.222023

ORCID: 0000-0002-8566-0256

КОНЦЕПЦІЯ ВНУТРІШНЬОЇ ГРИ ЯК ЗАСІБ МУЗИЧНОГО КОУЧИНГУ

У статті автор констатує, що для максимального розкриття власного потенціалу музиканта в процесі навчання та під час публічних виступів важливе значення має здатність виконавця мінімізувати вплив ментальних внутрішніх перешкод, таких як: втрата концентрації, нервозність і сумніви щодо власних можливостей; доводить, що концепція внутрішньої гри – це метод коучингу, спрямований на подолання таких перешкод; визначає, що характерною особливістю методики внутрішньої гри є використання формулювань і завдань, які не вимагають вербальної відповіді студента, а скоріше стимулюють його прислухатися до власних відчуттів та експериментувати; акцентує увагу на психологічних механізмах внутрішньої гри.

Ключові слова: коучинг; внутрішня гра; музичний коучинг, Перше Я; Друге Я; само-втручання; розслаблена концентрація.

© Д. Петренюк, 2020

Постановка проблеми. Максимальне розкриття власного потенціалу та формування ефективних виконавських навичок у процесі навчання музиці та подальшого професійного становлення музиканта, а також подолання власних страхів, сумнівів та обмежуючих переконань, зокрема під час публічних виступів, продовжують залишатися актуальними завданнями як для самих музикантів, так і для їх викладачів, що спонукає їх до пошуку методів, які сприяють їх вирішенню.

Ефективним підходом до розвитку творчого потенціалу особистості є коучинг. Джон Вітмор так описує сутність коучингу: «Коучинг розкриває потенціал людей із метою максимального підвищення їх ефективності» (Вітмор, 2019). Коучинг є добровільною співпрацею коуча та його підопічного з метою розвитку в останнього здатності самостійно та свідомо змінювати своє життя на бажаний і прийнятний для нього спосіб. В основі коучингу лежить діалог у формі послідовної постановки коучем питань, що дають можливість підопічному самостійно знаходити рішення тих чи інших проблем (Петренюк, 2018).

Давно відомо, що внутрішній стан людини суттєво впливає на ефективність її дій. Будді приписують такий вислів: «Отримай перемогу над собою, і виграєш тисячі битв» (Крюк, 2014). Подібні думки протягом останніх десятиліть висловлювалися різними людьми, зокрема славетний майстер бойових мистецтв і актор Брюс Лі заявив: «Мій найголовніший ворог – я сам» (Будьте аморфними). Внутрішня гра – це метод коучингу, спрямований на подолання внутрішніх перешкод на шляху до поставленої мети. Концепція внутрішньої гри може бути використана викладачем музики для допомоги студентові як в опануванні й покращенні технічних аспектів гри на інструменті або співу, так і в подоланні психологічних труднощів, пов'язаних із публічними виступами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в усвідомлення важливості внутрішньої (духовної, психічної, інтелектуальної) складової у спорті, бізнесі та інших видах людської діяльності зробила книга Тіма Голві (Gallwey) «Теніс як внутрішня гра» («The Inner Game of Tennis»), уперше видана 1974 року. В ній автор запропонував революційну на той час

концепцію Внутрішньої Гри (англ. *Inner Game*) для навчання гри в теніс (Голві, 2010). Книга стала бестселером, і Голві розвинув концепцію внутрішньої гри, застосувавши її до інших сфер. Згодом він оприлюднив низку книг – «Лижі як внутрішня гра» (1977), «Гольф як внутрішня гра» (1981), «Перемога як внутрішня гра» (1985), «Робота як внутрішня гра» (2000), «Стрес як внутрішня гра» (2009). У 1986 році американський контрабасист та викладач музики Барі Грін (Green) у співавторстві з Т. Голві опублікував книгу «Внутрішня гра музиканта» («*The Inner Game of Music*»), у якій виклав шляхи застосування принципів внутрішньої гри до виконання та викладання музики. Ідеї Т. Голві та Б. Гріна ефективно використовуються сьогодні викладачами музики, зокрема американським викладачем гітари та музичним коучем Томом Хессом та австралійським викладачем фортепіано та блогером Томом Гофамом.

Т. Голві назвав грою будь-яку активність, у якій присутні перешкоди та існують шляхи їх подолання, наприклад, спорт, бізнес, виконання музики тощо. Голві ввів поняття внутрішньої та зовнішньої гри. Зовнішня гра ведеться в зовнішньому світі проти зовнішніх супротивників і перешкод, метою її є очевидні досягнення – перемога у спорті, заробітки у бізнесі, успішний музичний концерт тощо. Зовнішній грі присвячені численні самоучителі та відеокурси, зокрема гри на музичному інструменті.

Головним відкриттям Т. Голві стало те, що кожного разу, коли людина грає в зовнішню гру, вона водночас грає й у внутрішню гру. Остання є ледь помітною і про неї легко забути. Місцем гри є розум людини. Перешкоди тут мають ментальний характер, до них належать: втрата концентрації, нервозність і сумніви у своїх можливостях. Мета полягає в тому, щоб реалізувати потенціал людини повною мірою. На думку Т. Голві, до виходу його книги спортивна психологія не була в пошані й розмови про інтелектуальний бік тренерської роботи, «внутрішній світ» у спортивних колах, як правило, не сприймалися всерйоз (Голві, 2010). Дві гри, зовнішня та внутрішня, суттєво впливають одна на одну. Т. Голві вважав, що неможливо займатися будь-якою людською активністю без того,

щоб грати в обидві гри. Проблеми виникають тоді, коли, граючи в обидві гри, ми вважаємо, що єдиною грою є зовнішня гра.

Метою статті – розкриття сутнісних характеристик і принципів концепції внутрішньої гри як засобу ефективного музичного коучингу в процесі навчання та професійної діяльності фахівця-музиканта.

Методи дослідження: для вирішення мети статті застосовувалися загальнонаукові методи – аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми дослідження, узагальнення, синтез, систематизація, абстрагування, концептуалізація теоретичного та емпіричного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Завдання коучингу, на противагу традиційним педагогічним підходам, полягає не в тому, щоб навчати, а в тому, щоб стимулювати до навчання. Коуч не надає порад або вказівок, не консультує, не пропонує власних шляхів вирішення проблем. Використовуючи запитання, звернені до внутрішніх ресурсів студента, коуч стимулює «суб'єктивну активність у досягненні успіху та супроводжує людину в довготривалому індивідуально-особистісному розвитку» (Голві, 1974). Характерною особливістю методики внутрішньої гри як різновиду музичного коучингу є використання формулювань і завдань, які часто не вимагають вербальної відповіді студента (нерідко така відповідь не може бути надана словесно), а скоріше стимулюють його прислухатися до власних відчуттів і експериментувати (наприклад, із позицією під час гри на інструменті або динамікою виконання даного твору).

Перший принцип внутрішньої гри полягає в покращенні виконання шляхом зменшення втручання. Більшість людей намагаються поліпшити якість виконання шляхом підвищення свого потенціалу за допомогою тренувань та опанування нових навичок. Ідея внутрішньої гри полягає в тому, щоб на додаток до збільшення потенціалу зменшити ступінь самовтручання (тобто знизити ментальне відволікання, невчасну, недоречну самокритику, невпевненість, страх тощо), у такий спосіб максимально наблизивши якість виконання музиканта до його справжнього потенціалу.

Музиканти різноманітного профілю (солісти, оркестранти, студенти та сесійні музиканти) часто засвідчують, що дуже добре пам'ятають сповнений самокритики внутрішній діалог, що мав місце під час поганого виступу, тобто такого, якістю якого вони були незадоволені. Водночас вони зазвичай не можуть пригадати такий діалог під час успішних виступів. Говорячи про такі успішні моменти, музикант відзначає стан ментальної пильності та усвідомленості, «занурення» в музику, коли немає місця для внутрішньої «балаканини». Отже, на думку Б. Гріна, якість виконання суттєво зросла б, якщо б вдалося уникнути втручання критичного внутрішнього голосу (Gallwey & Green, 2015).

Можна навести перелік перешкод, що спричинюють знервованість музиканта під час виступу: сумніви у власних можливостях; страх втратити контроль; відчуття, що музикант підготувався недостатньо добре; побоювання того, що музикант буде погано бачити диригента, ноти тощо або погано чути себе чи колег; невпевненість у належній підготовці акомпаніатора; думки про можливість поломки обладнання; невпевненість музиканта в тому, що слухачам сподобається його гра; страх, що музикант може забути те, що так добре вивчив; переживання через можливість втратити свою посаду; страх того, що навіть якщо все пройде добре, батьки музиканта все одно будуть розчаровані через те, що він не зайнявся підприємницькою діяльністю (Gallwey & Green, 2015).

Невпевненість і нервозність мають низку ментальних і фізіологічних наслідків. До фізіологічних наслідків належать задишка; сухість у роті; прискорене серцебиття; пітливість рук; тремтіння пальців, рук чи ніг; втрата здатності добре бачити чи чути; втрата чутливості пальців. Ментальні наслідки включають: внутрішній голос, що засуджує або заохочує; забування слів або аплікатури; забування музики; втрата почуття ритму; відчуття розгубленості, сум'яття; втрата концентрації (Gallwey & Green, 2015).

Присутність критичного голосу в нашому розумі наводить на думку, що існує не лише той, хто говорить, але й той, хто слухає. Того, хто говорить, називатимемо *Першим Я*, а того, до кого говорять, – *Другим Я*. Перше Я – це наше втручання. Воно

містить наші уявлення про те, як має бути, наші судження та асоціації. Для нього характерні слова «слід» та «не слід». Воно часто бачить ситуацію з точки зору того, «як могло би бути» або «що могло би статися». Друге Я – це величезний потенціал всередині кожного з нас. Воно містить наші природні таланти і здібності та є практично невичерпним ресурсом, який ми можемо наповнювати та розвивати. Якщо дати йому змогу діяти самостійно, воно виконує завдання легко й граціозно (Gallwey & Green, 2015).

Не слід тлумачити Перше Я та Друге Я як «ліву та праву півкулі мозку», «розум та тіло» або «свідоме та несвідоме». На відміну від згаданих термінів, поняття «Перше Я» та «Друге Я» не претендують на те, щоб описувати конкретні ментальні структури або області людського тіла та мозку; вони радше використовуються як модель для описання розумових і тілесних процесів з точки зору їх результатів, а не природи. Тому запропоноване Т. Голві визначення цих понять є дуже простим: якщо це стримує Ваш потенціал – це Перше Я, якщо це виражає Ваш потенціал – це Друге Я (Gallwey & Green, 2015).

Перше Я стає на нашому шляху, розповідаючи нам, що нам слід і що не слід робити, переважно говорячи про минуле й майбутнє. Воно схильне передрікати прийдешні поразки та успіхи, а також коментувати події, що вже трапилися, з точки зору «от якби». Перше Я претендує на всю нашу увагу. Мислення є природним для людини, і думки супроводжують будь-який аспект нашого життя. Проте ми можемо обирати чи приділити увагу даній думці або проігнорувати її та зосередитись на чомусь іншому. Перше Я – це не лише наші власні думки, але й ті ідеї, уявлення та стандарти, які є наслідком вказівок наших учителів, підказок наших друзів та бажань і надій наших батьків, а також наше власне прагнення задовольнити або заперечити ці очікування. Перше Я включає в себе все, що, на нашу думку, ми маємо робити або про що повинні турбуватися. Неможливо приділяти всю увагу музиці, поки ми прислухаємося до вказівок, критичних зауважень, попереджень і коментарів Першого Я. Навіть тоді, коли коментарі Першого Я є цілком правдивими й

доречними, вони заважають нам повністю «розчинитися» у конкретному моменті (Gallwey & Green, 2015).

Відомо, що більшість дітей навчаються легко та з ентузіазмом. Приблизно перші вісім років свого життя людина перебуває у стані повної відкритості, готова та здатна засвоювати всі знання й уміння, що їй пропонуються. Дитина вчиться ходити та говорити методами Другого Я – без втручання. З часом відбуваються поступові зміни – людина починає накопичувати ідеї, погляди, ставлення, робити висновки та формувати свою власну систему уявлень про світ. Звичайно, все це є вірним і природнім, адже ці знання та уявлення надають людині безпеку, що полягає в поінформованості про вже відомі людству факти, які їй не потрібно з'ясовувати самостійно. Проте саме вони ізолюють людину від Другого Я, від того стану відкритості та готовності засвоювати нове, у якому вона вчилася ходити та говорити. Звикаючи до зручних у використанні «фіксованих» ідей, точок зору та оцінок, людина поступово збільшує дистанцію між Першим Я та Другим Я, втрачаючи здатність до спонтанного використання можливостей Другого Я (Gallwey & Green, 2015).

Однією з характеристик Другого Я є те, що воно має доступ одночасно до всієї нервової системи людини та до всієї інформації, яку вона отримала через попередній досвід і яку їй часто важко пригадати. Друге Я містить увесь минулий музичний досвід особистості, усе, що вона коли-небудь чула, чому навчилася в інших музикантів або пережила сама. Більше того, Друге Я також містить знання та навички, які людина перейняла від інших без будь-яких пояснень або підказок з їхнього боку. Коли виконавець спостерігає за грою великих музикантів, своїх викладачів і колег, він постійно сприймає та засвоює інформацію, яку важко було б передати словом. При цьому він вчиться не лише безпосередньо у тих виконавців, за якими спостерігає, але й невербально переймає «конденсоване усвідомлення усієї історії музики» (Gallwey & Green, 2015), адже ці виконавці передають слухачеві та глядачеві інформацію, отриману ними в такий самий невербальний спосіб від їхніх учителів, яку ті отримали від своїх учителів і так далі.

Характерною особливістю Другого Я також є те, що воно проявляється найбільш ефективно у стані «недумання». Багато музикантів зазначають, що вони грають найкраще тоді, коли вони розслаблені, трохи нездорові, або ж у тому настрої, коли їм байдуже, чи вони звучать добре, чи погано (наприклад, граючи для близького друга). Власне Друге Я можна тлумачити як стан «недумання», у якому ми водночас розслабленими та свідомими того, що відбувається, і даємо можливість нашим здібностям і навичкам проявитися в повній мірі, не намагаючись контролювати їх або маніпулювати ними (Gallwey & Green, 2015).

Вказівки стосовно того, як музикантові «слід» діяти, отримані свого часу від учителів, батьків і друзів, можуть стати причиною певних страхів і сумнівів. Проблема полягає у схильності виконавця зосереджуватися на таких вказівках під час гри. Перше Я може «говорити» щось на зразок «Зараз ти напевне помилився» або «А ось тепер починається той самий складний уривок». Водночас, музикант здатен прийняти рішення не прислухатися до голосу Першого Я. Ігноруючи його голос, можна усунути негативне втручання Першого Я, тобто його фізіологічний і ментальний вплив на якість гри. У такому разі якість гри наближається до потенціалу виконавця (Gallwey & Green, 2015).

Першим кроком у протистоянні музиканта впливові Першого Я на його гру є усвідомлення того, що цей вплив не зникне сам собою. Коли Перше Я говорить, звична для виконавця реакція – почати «відповідати», що лише погіршує ситуацію, адже тепер його відволікає від гри не лише Перше Я, але й наша відповідь йому. Підтримання діалогу з Першому Я не є обов'язковим, – цього можна уникнути. Музикант має вибір, і цей вибір досить широкий. Виконавець може прислухатись до звуків, спостерігати за собою під час гри, відчувати, як його тіло бере участь у створенні музики, сфокусуватися на своїх почуттях. У кожному з цих випадків музикант свідомо зосереджує свою увагу на тому, що відбувається саме зараз, у даний момент. Саме тоді Друге Я має можливість проявити себе. Отже, під час виконання твору в музиканта є вибір: звертати увагу на голос Першого Я під час своєї гри і таким чином дозволити ментальному само-втручання впливати на результат, або ж сконцентруватися на

суттєвих елементах самої музики, проігнорувавши спроби Першого Я заволодіти увагою.

Методики внутрішньої гри здатні зменшити само-втручання (вплив Першого Я) та допомогти виконавцеві наблизитися до ідеального стану під час гри. Такий стан характеризується підвищеною зацікавленістю та усвідомленістю, у ньому ми вчимося користуватися нашими внутрішніми ресурсами та здібностями. Це стан готовності та зосередженості, і водночас розслабленості та чутливості. Т. Голві називає його станом «розслабленої концентрації» та вважає основною навичкою внутрішньої гри (Gallwey, 1974). Стан розслабленої концентрації можна описати як природній стан усвідомленості в дії. Його можна пережити під час цікавої розмови, коли співрозмовники забувають про час, або під час перегляду захоплюючого фільму, коли глядач повністю занурюється в зображувані події. Хтось переживає цей стан під час ранкової пробіжки, медитації, набираючи текст на комп'ютері або керуючи автомобілем (Gallwey & Green, 2015).

Опонентом під час внутрішньої гри є та частина психічної конституції, яка створює уявні обмеження, надає деструктивні оцінки та знижує впевненість людини у власних силах і можливостях. Результатом перемоги над цим внутрішнім опонентом є покращення здатності до навчання, підвищення рівня виконавської майстерності та досягнень, а також отримання більшого задоволення від процесу, аніж від результату.

У процесі виконання музики (так само як у інших видах діяльності, зокрема у спорті) можна виділити три важливі складники: результат (якість виконання), переживання (відчуття, враження) та навчання. У зовнішній грі, як правило, основна увага приділяється результату; внутрішня гра стосується переживань і навчання. Якщо виконавцеві вдається збалансувати всі три зазначені складники, йому значно легше буде досягти успіху в кожному з них. З іншого боку, нехтування якимось із них призводить до порушення цілісності та зниження ефективності усього процесу. Прикладом надмірного зосередження на результаті є ситуація, коли музикант грає добре й отримує згодом схвальні відгуки слухачів, але при цьому він напружений і знервований під час виступу, не відчуває задоволення та не вчиться чомусь, що могло б покращити його гру в майбутньому. Прикладом надмірного фокусування на навчанні, коли страж-

дають якість виконання та переживання, є велика кількість повторень певного твору з метою вдосконалення його виконання, що твір починає звучати механічно та настільки набридає музикантові, що той починає відчувати мало не відразу до виконуваної музики. Перевагу переживання над результатом (якістю виконання) та навчанням можна спостерігати, зокрема, у ситуації, коли друзі-музиканти грають улюблені мелодії або імпровізують разом, отримуючи величезне задоволення від гри та не переймаючись питаннями правильності ритму, динаміки тощо. Однією з рекомендацій концепції внутрішньої гри є постановка цілей у всіх трьох вказаних сферах – результат, переживання та навчання.

У внутрішній грі важливою рисою для виконавця є усвідомленість – здатність зосереджувати «якісну увагу» на подіях, людях і речах. Усвідомленість полягає у використанні всіх органів почуттів, в уважній «реєстрації» того, що бачимо, чуємо, відчуваємо та уявляємо. Вона дає можливість з'ясувати, що є максимально зручним і ефективним для нас; дозволяє визначити проблемні області, знайти рішення, розширити вибір варіантів і прискорити зміни; допомагає відволіктися від критичних думок і страхів, що заважають виконавцеві вповні продемонструвати свої вміння публіці. Усвідомленість не тільки дозволяє вирішити різноманітні питання техніки виконання, але й покращує здатність виконавця зануритися в музику.

Ворогом усвідомленості є відволікання – зовнішні та внутрішні. Стратегія збереження усвідомленості полягає в тому, щоб, змирившись з існуванням відволікань, зосередити свою увагу на будь-якому іншому предметі. Важливо обрати предметом зосередження те, що відбувається тут-і-зараз, а не блукати думками в минулому або майбутньому. Коли ми усвідомлюємо, що відбувається в даний момент, ми розвиваємо нашу здатність концентруватися і ситуація часто покращується без додаткових зусиль. Каналом зосередження нашої уваги ми можемо обрати зір, слух, відчуття або розуміння.

Підсумовуючи, можна сказати, що завданням внутрішньої гри є увійти і залишатися в стані розслабленої концентрації, подолавши втручання Першого Я та вивільнивши природну силу та граціозність Другого Я.

Висновки. Отже, концепція внутрішньої гри, будучи одним із засобів музичного коучингу, може стати ефективним інструментом у подоланні внутрішніх перешкод до максимального розкриття особистісного потенціалу музиканта-виконавця як під час публічних виступів, так і в процесі професійного зростання загалом.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом наших подальших наукових розвідок є розробка технології застосування концепції внутрішньої гри в системі підготовки майбутнього фахівця-музиканта в сучасних закладах вищої освіти.

Список використаної літератури

- Вітмор, Дж. (2019). *Ефективний коучинг. Принципи і практики*. Київ: КМ-BOOKS.
- Голви, Т. (2010). *Тенніс. Психологія успішної гри*. Москва: Олимп-Бизнес.
- Крюк, В. К. (2014). *Беспредельные возможности человека: тайна пути к успеху, счастью, богатству, власти и просветлению*. Краснодар: Экоинвест.
- Лебіга, Т. В. (2018). *Коучинг в роботі викладача музичної школи*. Вісімнадцята всеукраїнська практично-пізнавальна Інтернет-конференція. Наукове мислення. Взято з <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/395-kouching-v-roboti-vikladacha-muzichnoji-shkoli>
- Петренюк, Д. А. (2018). Творчий потенціал коучингу у підготовці сучасних фахівців музики. В *Музично-хореографічна освіта в контексті соціально-культурного розвитку: IV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, 12-13 жовтня 2018 р.* Одеса.
- Be amorphous. Sayngs by Bruce Lee.* Retrieved from <https://cutiemay.ru/en/lichnaya-effektivnost/bud-amorfnyum-vyskazyvaniya-bryusa-li-rost-eto-process-a-ne-konechnaya/>
- Gallwey T. (1974). *The Inner Game of Tennis*. New York: Random House.
- Gallwey W. T., & Green B. (2015). *The inner game of music*. Basingstoke: Pan Macmillan.

Dmytro Petreniuk

THE INNER GAME CONCEPT AS A METHOD OF MUSIC COACHING

Maximizing musician's potential and creating effective performing skills in the process of their musical education and during the further professional development, as well as overcoming their own fears, doubts and limiting beliefs, particularly during performing in public, are still actual tasks both for musicians and their teachers.

One effective approach to developing musician's creative potential is coaching. Coaching is based on a dialogue between the coach and the student (coachee); the coach proposes a series of questions aimed on assisting the student in finding their own solution of the problem. It has been known for a long time that the inner state of a person significantly impacts effectiveness of their actions. The Inner Game concept proposed by Timothy Gallwey is a coaching methodology designed to overcome inner obstacles in reaching person's goals. Those obstacles are of mental nature and include loss of concentration, nervousness and self-doubt. What distinguishes the Inner Game from other coaching methods is that it utilizes statements and tasks that often do not require the student's verbal answer (moreover, such

verbal answer often cannot be given at all), but rather stimulate them to pay attention to their senses and to experiment (for example, in finding optimal position during playing an instrument or choosing proper dynamics for a certain music piece).

The first principle of the Inner Game points out the fact that the quality of person's performance depends not only on their potential (talent, skills, knowledge, etc.), but also on the level of self-interference (mental digression, untimely self-criticism, lack of confidence, fear, etc.). Traditional approach to improving performance suggests working on increasing the potential; the idea of the Inner Game is to decrease self-interference in order to bring the quality of the performance as close to the potential as possible.

To describe the inner dialogue taking place inside person's mind, notions of Self 1 and Self 2 are used. Self 1 is the source of self-interference, it contains person's ideas about how the things should be, their judgements and associations. Self 2 is our inner potential, it includes our natural talents, abilities and skills. The methods of the Inner Game are used to decrease self-interference (impact of the Self 1) and help the performer to enter the ideal state during performance, the state of relaxed concentration.

Keywords: coaching, inner game, music coaching, self 1, self 2, self-interference, relaxed concentration

References

- Be amorphous. Sayngs by Bruce Lee. Retrieved from <https://cutiemay.ru/en/lichnaya-effektivnost/bud-amorfny-m-vyskazyvaniya-bryusa-li-rost-eto-process-a-ne-konechnaya/>
- Gallwey, T. (1974). *The Inner Game of Tennis*. New York: Random House.
- Gallwey, W. T., & Green, B. (2015). *The inner game of music*. Basingstoke: Pan Macmillan.
- Golvi, T. (2010). *Tennis. Psihologija uspeshnoj igry [Tennis. Psychology of successful playing]*. Moscow: Olimp-Biznes [in Russian].
- Krjuk, V. K. (2014). *Bespredelnye vozmozhnosti cheloveka: tajna puti k uspehu, schastju, bogatstvu, vlasti i prosvetleniju [Unlimited human potential: the secret of the way to success, happiness, wealth, power and enlightenment]*. Krasnodar: Jekoinvest [in Russian].
- Lebiha, T. V. (2018). *Kouchynh v roboti vykladacha muzychnoi shkoly [Coaching in the work of musical school teacher]*. Visimnadtsiata vseukrainska praktychno-piznavalna Internet-konferentsiia. Naukove myslennia. Retrieved from <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/48-visimnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/395-kouching-v-roboti-vikladacha-muzichnoji-shkoli> [in Ukrainian].
- Petreniuk, D. A. (2018). Tvorchyi potentsial kouchynhu u pidhotovtsi suchasnykh fakhivtsiv muzyky [Creative potential of coaching in contemporary musician-specialist training]. In *Muzychno-khoreorafichna osvita v konteksti sotsialno-kulturnoho rozvytku: IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh ta studentiv Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskyi, 12-13 zhovtnia 2018 r.* Odesa [in Ukrainian].
- Vitmor, Dzh. (2019). *Efektivnyi kouchynh. Pryntsypy i praktyky [Effective coaching. Principles and practice]*. Kyiv: KM-BOOKS [in Ukrainian].

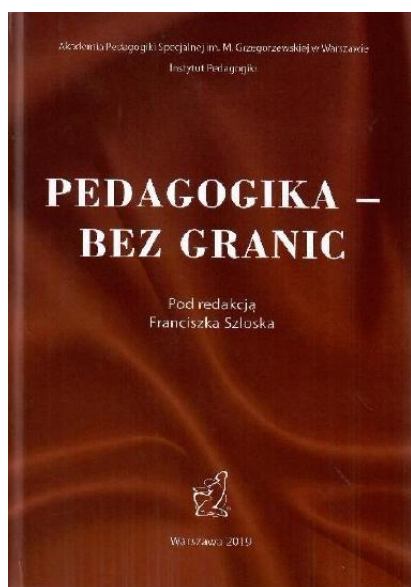
Одержано 28.10.2020 р.

РЕЦЕНЗІЇ

ЦІННЕ ВИДАННЯ – У ЮВІЛЕЙНИЙ ВІНОК ВИЗНАННЯ

(рецензія на книгу «Pedagogika bez granic» / pod redakcją Franciszka Szloska. Warszawa: Instytut Pedagogiki Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, 2019. – 492 s. (Педагогіка без кордонів / за ред. Франтішека Шльосека. Варшава : Інститут педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені М. Гжегожевської, 2019. – 492 с.))

Знаковою подією в історії сучасної педагогічної науки є видання книги, присвяченої видатному подвижнику педагогічної науки сучасності Неллі Григорівні Ничкало.

Творення педагогічної парадигми сучасної особистісно-зорієнтованої освіти – це завдання наукової епохи, що визначає розвиток соціального буття на наступні роки. Традиції архетипу педагогічної культури кожної епохи вирізняються певними особливими смислами. Науково-педагогічний доробок доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена Національної академії педагогічних наук України Неллі Ничкало характерний творенням мостів єднання між народами, свідченням чого є нагорода Президента Республіки Польща: за заслуги з розвитку польсько-української наукової співпраці Неллі Ничкало відзначена Хрестом Ордена «За заслуги перед Республікою Польща».

У книзі представлені праці польських науковців, яких пов'язує із Неллею Ничкало багатолітня плідна співпраця, що

базується на творенні системи наукової педагогічної взаємодії і ґрунтується на системі національних архетипів та представляє людиноцентристську педагогіку сучасності в системі глобалізованих суспільних викликів.

Збірник праць має п'ять розділів. Своєрідним прологом є неофіційна частина, що складається із ґрунтовної підбірки цитат польських учених про ювілярку. Науковою влучністю та метафоричністю відзначаються висловлювання таких відомих науковців, як: проф. Франтішек Шльосек, проф. Тадеуш Новацький, проф. Зигмунт Вятровський, проф. Стефан М. Квятковський, проф. Станіслав Качор, проф. Єжи Куніковський, проф. Ян Лацик та ін.

Польські вчені висловлюють радість і гордість від продуктивної унікальної наукової співпраці з Неллею Ничкало. Вагомим здобутком педагогіки без кордонів було окреслення шляхів переходу від епохи технократичного суспільства до епохи гуманітаризації та гуманізації, що стало основою творення нових інноваційних педагогічних технологій, які формують самоцінність знань, розвивають уміння самостійної праці, активної, креативної мисленнєвої діяльності, потреби в постійному саморозвиткові й самовдосконаленні.

Проф. Тадеуш Новацький наголошує, що численні наукові праці Неллі Ничкало характеризуються довершеними знаннями найсучасніших тенденцій розвитку педагогічної науки, досконалою орієнтацією у складній системі ефективної педагогічної співпраці польського та українського народів, що заклало основу здійснення переходу від знаннєво-орієнтованої (традиційної) до особистісно-орієнтованої (інноваційної) парадигми освіти.

Проф. Зигмунт Вятровський захоплено підкреслює той факт, що Нелля Ничкало завжди готова відкласти важливі справи, яких чимало у її надзвичайно насиченому житті, щоб прийти на допомогу друзям у різних куточках світу. Професор вважає, що вірець Іоанна Павла II для неї став унікальним прикладом і мав визначальний вплив на формування її особистості – Людини-педагога з великим серцем.

Світова педагогічна система зазнає нині великої трансформації щодо утвердження моральних цінностей. Проф. Богуслав Шліверський звертає увагу на той факт, що завдяки науковій діяльності Неллі Ничкало, передусім культурі її мислення, вдалося подолати кордони, краще пізнати й зрозуміти один одного, а також організувати спільну педагогічну діяльність для всезагального блага. Великою є заслуга та особистий внесок Неллі Ничкало в підготовку нового покоління науково-педагогічних академічних кадрів.

Дискурс українсько-польської наукової співпраці дозволяє перейти на якісно вищий рівень осмислення педагогічного поступу в системі творення духовних цінностей сучасності. Проф. Стефан М. Квятковський висловлює подяку Неллі Ничкало за її активну участь у розвитку польської педагогіки. Результатом багаторічної співпраці є численні публікації та видання збірників наукових праць, проведення міжнародних конференцій і семінарів, спільних досліджень у царині професійно-технічної освіти та освіти вчителів, підтримка молодих учителів з України й Польщі в їх академічному зростанні.

Творчий діалог у системі науково-педагогічного дискурсу є складним, полісемантичним і поліфункціональним явищем. Проф. Станіслав Качор зазначає, що співпраця українських і польських освітян є важливим інструментом створення освітнього майбутнього українського та польського народів. На прикладі дискурсу творчої взаємодії українських і польських педагогів можна говорити про розширення різновидів наукового діалогу, що стає основою продуктивної співпраці. Це є завданням для наполегливої діяльності багатьох поколінь. Нелля Ничкало взяла на себе таку місію, скрупульозно провадить її з великою мужністю, яка базується на мудрості, життєвому досвіді та глибокому розумінні реалій сьогодення.

У системі науково-педагогічної творчої комунікації українського та польського народів активізуються глибинні пласти міжчасового діалогового дійства, який має поліфонічний характер. В основі цього діалогу є одночасна присутність аналітика та інтерпретатора. Проф. Єжи Куніковський

підкреслює, що Нелля Ничкало є високим авторитетом для всіх, чудовою людиною та взірцем надзвичайної скромності, працьовитості й вимогливості до себе. Унікальною її рисою є наполегливість і готовність допомагати іншим.

Багаторічна невтомна праця Неллі Ничкало стала запорукою значних досягнень: у результаті тісної співпраці польських і українських педагогів сформована система відкритого педагогічного комунікативного простору, де є постійна потреба у взаємній науковій присутності. Проф. Ян Лащик, осмислюючи свою співпрацю з Неллею Ничкало, наводить поняття опікуна, зміст якого розкрив у минулому столітті видатний польський філософ Тадеуш Котарбінський: «Опікун тоді надійний, коли можна йому довіритися ..., він буде надійним захисником і опорою у важких обставинах». Той, хто знає професора Неллю Ничкало, не сумнівається, що зміст цього визначення добре характеризує її особистість та ставлення до інших людей.

Методологія педагогічної моделі наукового мислення Неллі Ничкало дозволяє виокремити духовно-екзистенційну модель діалогової педагогічної взаємодії українського і польського народів. Проф. Уршуля Єрушка та проф. Тереза Яніцка-Панек висловлюють велику вдячність і захоплення високою професійною компетентністю Неллі Ничкало, яка відображається у її лідерських і управлінських якостях. У своїй активній цілеспрямованій діяльності вона вміло поєднує теоретичний і практичний аспекти управління різноманітністю людських ресурсів з урахуванням індивідуальних особливостей кожної людини, її віку, рідної мови, етнічної приналежності, місця проживання, освіти та професійного досвіду.

Духовний сенс педагогічної взаємодії, за переконаннями Неллі Ничкало, виникає й існує в діалозі між особами як нескінченний рух до трансцендентності, де формується орієнтація розуму на взаєморозуміння. Значні досягнення Неллі Ничкало охоплюють також співпрацю з багатьма польськими університетами та гуманітарними науково-дослідними центрами. У розділі «Професор Нелля Ничкало – педагог двох народів» подано характеристики академіка, що стосуються досягнень у сфері співпраці між представниками педагогічної науки обох

сусідніх країн. Проф. Франтішек Шльосек згадує, як у 1996 році Нелля Ничкало стала консультантом його докторської дисертації. У результаті цієї співпраці проф. Ф. Шльосек дійшов висновку про те, як українські педагоги окреслюють визначальні засади педагогічної науки. Крім того, він мав можливість ознайомитися з культурою та традиціями чарівно красивої держави – України.

Мачей Танась відзначає величезний духовний потенціал Неллі Ничкало, її готовність підтримувати інших. Відома вчена наділена високим рівнем ораторської майстерності, читає захоплюючі лекції в наукових та освітніх інституціях України і зарубіжжя, як доповідач бере участь у багатьох міжнародних і національних наукових форумах, конгресах, симпозіумах і конференціях. Нелля Ничкало налагодила партнерські наукові зв'язки з багатьма дослідниками зарубіжних країн, сприяє налагодженню наукового діалогу між ученими різних країн, зокрема Польщі.

Дорота Янковська зазначає, що такі люди науки як професор Нелля Ничкало працюють на благо освіти шляхом проведення ретельних теоретичних досліджень, глибоких емпіричних розвідок, публікації результатів теоретико-експериментальної роботи та представлення їх у наукових дискурсах. Зрештою, мало хто здатний перетворити ці дискурси на справжній науковий діалог, як це робить Нелля Ничкало. Професорка є справжнім майстром діалогу, завдяки чому вона руйнує бар'єри, перетинає кордони та об'єднує однодумців навколо себе. Нелля Ничкало надихає і заряджає всіх своєю енергією, що викликає бажання діяти разом із нею, пробуджує віру в сенс та успіх ініційованої нею співпраці.

Чеслав Плевка пишається тим, що йому пощастило на своїй життєвій дорозі зустріти таку чудову людину, як професор Нелля Ничкало. Учений захоплюється її науково-педагогічними здобутками, наголошуючи, що повагу до неї викликає людяність, що асоціюється з почуттям гідності.

Важливою складовою монографії є звернення та побажання, надіслані професорові Неллі Ничкало від голови Комітету педагогічних наук Польської академії наук проф. Богуслава Шліверського, його першого заступника проф. Стефана

М. Квятковського, Нестора польської педагогіки праці – проф. Зигмунта Вятровського та багатьох інших ректорів, проректорів, деканів і відомих польських педагогів.

Частини II «Показники змін у відкритому освітньому просторі», III «Детермінанти компетентностей сучасного навчання чи освіти», IV «Проблеми виховання та навчання в умовах цивілізаційних, культурних і технологічних змін», V «Праця як цінність, предмет дослідження і практична діяльність» охоплюють роботи авторів, які мали можливість співпрацювати з Неллею Ничкало.

Наукові матеріали є актуальними, висвітлюють сучасне бачення змін в освіті (Ян Лащик «Освіта в період змін», Мачей Танась «Про наслідки інформаційно-комунікаційних технологій для освіти», Стефан М. Квятковський «Професійна школа майбутнього»). На важливості поєднання знань і праці, ефективності освіти наголошується у статтях Зигмунта Вятровського «Знання і праця як стратегічні детермінанти освіти у XXI столітті», Йоланти Шемпрух «Професійне вдосконалення сучасного навчання». Дослідники також порушують надзвичайно важливу для сучасного освітнього простору проблему цінностей (Єжи Куніковський «Проблема цінностей у повсякденному житті та науці», Тадеуш Александер «Мудрість як андрагогічна категорія»). У цих статтях висвітлено питання, пов'язані з багатовекторними науково-педагогічними напрямками сучасної української та польської педагогічної науки.

Як свідчать наукові рефлексії польських науковців щодо особистості Неллі Ничкало, її педагогічна компетентність дозволяє сформувати міцну мотиваційну основу професійної діяльності. Власне людиноцентрична педагогіка більше, ніж будь-яка інша сфера дослідження глибокого внутрішнього світу людини, забезпечує постійну соціальну стійкість у системі міжнаціональних відносин, відносин людини і суспільства, людини і сфери професійної діяльності.

Загалом тематика представлених робіт засвідчує підвищений інтерес до питань освіти, науки, професійного розвитку. Саме тому ця книга має знайти вдумливих читачів, які б сприяли утвердженню гуманістичних цінностей у сучасному

технологічному суспільстві. Ознайомлення з працями польських учених буде корисним для широкого кола читачів – для всіх, хто цікавиться питаннями сучасного стану педагогічної освіти.

*Микола Зимомря, Ірена Андрошук,
Ольга Баніт, Марія Якубовська*

ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ Й МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ

СИНЕРГІЯ НАУКИ І ПРАКТИКИ В РЕФОРМУВАННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ (інформація про серію заходів ШООД імені Івана Зязюна НАПН України з питань удосконалення професійної підготовки сучасного вчителя в закладах педагогічної освіти за 2020 р.)

Сучасний етап реформування освітньої сфери пов'язаний з актуалізацією проблем структурування змісту, добору організаційних форм навчання, спрямованих на формування спектру професійних компетентностей майбутнього вчителя, розвитку його фахових умінь, здатності до інноваційної професійної діяльності викладачів-дослідників, учителів закладів загальної середньої освіти. Відповідно до «Середньострокового плану дій Уряду до 2020 року», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», Концепції розвитку педагогічної освіти сучасний педагог повинен продукувати нові знання, володіти практичними вміннями з метою втілення в освітній процес інновацій, подолання формалізму й професійного вигорання у професійній діяльності. Українське суспільство потребує висококомпетентних, мобільних, відповідальних фахівців, наділених культурою фахової комунікації, готовністю до генерації власних наукових інновацій, їх реалізації в освітній практиці, що сприятиме економічному, соціальному розвитку держави, зокрема такої важливої її сфери, як педагогічна освіта. Саме тому виникла потреба обґрунтування змісту і методик організації різних видів практик у закладах вищої педагогічної освіти.

14 квітня 2020 р. відбувся вебінар «**Роль учителя в умовах дистанційного навчання: проблеми, їх вирішення та досвід**» (<http://ipood.com.ua/novini/vebinar-rol-uchitelya-v-umovah-distancynogo-navchannya-problemi,-h-virshennya-ta-dosvd/>) за ініціативи відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України та гімназії-інтернату №13 м. Києва. Модераторами заходу виступили **Мирослава Вовк**, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу; **Ольга Ходацька**, вчитель української мови і літератури гімназії, вчитель-методист.

У заході взяли участь понад 40 учасників – науковці інститутів НАПН України, викладачі й магістранти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, викладачі Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка, вчителі закладів загальної середньої освіти, зокрема педагогічний колектив гімназії-інтернату №13 м. Києва на чолі з директором **Світланою Возненко**.

Співробітники відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України (кандидати педагогічних наук **Світлана Соломаха**, **Юлія Грищенко**) у своїх виступах акцентували увагу на можливостях професійного розвитку педагога в умовах дистанційного навчання. Було представлено технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти, як-от: розвитку мовнокомунікативної компетентності; розвитку полікультурної компетентності; музейні технології неформальної освіти; технологію актуалізації досягнень науково-педагогічних шкіл у підготовці сучасного вчителя.

Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка **Олена Семенов** разом із магістрантами узагальнила досягнення викладачів у реалізації стратегії підготовки сучасного вчителя – філолога, білінгвіста на засадах інноваційності, академічної культури, науково-професійної комунікації.

Кандидат педагогічних наук, викладач-методист Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка **Ніна**

Гомеля представила здобутки закладу щодо впровадження інноваційних форм, методів, технологій навчання в підготовку сучасного педагога професійного навчання. Досвід застосування мережевих технологій навчання в умовах організації дистанційної освіти представили вчителі гімназії-інтернату №13 м. Києва (**Марія Головань, Оксана Кувшинова**).

У підсумку було визначено перспективи взаємодії освітян у системі «наукова установа – університет – заклад середньої освіти», що передбачає організацію неформальних заходів, участь у конструктивній діалогічній взаємодії у межах подальших вебінарів, онлайн-конференцій, тренінгів та інше, що значно активізує просвітницьку діяльність, сприяє апробації наукових результатів в освітній практиці, забезпечує професійний діалог між педагогами різних ланок освіти.

29 квітня 2020 року відбулося в онлайн-режимі спільне секційне засідання відділу змісту і технологій педагогічної освіти та відділу теорії і практики педагогічної освіти **«Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні»** (<http://iprood.com.ua/novini/tendenc-rozvitku-pedagogchno-osvti-v-ukran/>) у межах Звітної науково-практичної конференції Інституту за 2019 рік «Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні та зарубіжжі».

До роботи дискусійної панелі долучилися докторанти, аспіранти, науковці ІПОД імені Івана Зязюна, а також наші партнери – викладачі, магістранти, аспіранти Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, Прикарпатського національного педагогічного університету імені Василя Стефаника, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Полтавського національного університету імені В. Г. Короленка, Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка, гімназії-інтернату №13 м. Києва тощо.

Модерування заходу здійснено **Мирославою Вовк**, завідувачем відділу змісту і технологій педагогічної освіти та **Лейлою Султановою**, завідувачем відділу теорії і практики

педагогічної освіти. Розпочалося засідання привітанням учасників і презентацією відеоролика «Музейний простір онлайн для дітей і дорослих (автори – **Юлія Грищенко**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України; **Вікторія Грищенко**, студентка гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України) (<https://www.facebook.com/ipood.napn/videos/1342658005940485/>).

У ході заходу учасники ознайомились із здобутками науковців відділів змісту і технологій педагогічної освіти та теорії і практики педагогічної освіти, освітян із різних закладів України, аспірантів. Так, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України **Олександр Лавріненко** порушив проблему розвитку педагогічної майстерності в умовах викликів для сучасної педагогічної еліти. **Наталія Сулаєва**, доктор педагогічних наук, професор, декан психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, заслужена артистка України розкрила теоретико-практичні засади неформальної мистецької освіти майбутніх учителів у студентських художньо-творчих колективах. **Олена Семеног**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка проаналізувала досвід комунікативної взаємодії в межах системи «університет – школа – науково-дослідний інститут». **Ніна Гомеля**, кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, голова циклової комісії психолого-педагогічних дисциплін Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка розглянула в доповіді досвід діяльності студентського наукового товариства як форми забезпечення якості освіти майбутніх бакалаврів педагогіки.

Переконливо представлено результати науково-дослідницької діяльності відділу змісту і технологій педагогічної

освіти ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. Так, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник **Світлана Соломаха** ознайомила присутніх із науково-методичними розробками співробітників відділу «Тренінгові і мережеві технології у формальній і неформальній освіті дорослих». У своєму виступі кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник **Юлія Грищенко** розкрила персонологічний аспект розвитку наукових шкіл ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. Кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник **Наталія Філіпчук** окреслила результати свого дослідження з проблеми розвитку музейної педагогіка в Україні.

Під час засідання секції були презентовані доповіді аспірантів ІПООД імені Івана Зязюна: **Людмили Ликтей** «Формування методичної компетентності педагога»; **Олени Вернигори** «Формування лінгвокраїнознавчої компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури у процесі вивчення фахових дисциплін»; **Марини Андрієвської** «Досвід музейної справи в Україні та за кордоном».

20 листопада 2020 року в межах Міжнародної спеціалізованої виставки **«Освіта і кар'єра – 2020»** співробітниками відділів змісту і технологій педагогічної освіти та теорії і практики педагогічної освіти ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України у співпраці із педагогічними закладами було проведено вебінар **«Інновації й традиції проведення практики в закладах фахової передвищої і вищої педагогічної освіти»** (<http://ipood.com.ua/novini/nnovaci-y-tradici--provedennya-praktiki-u-zakladah-fahovo-peredvischo-i-vischo-pedagogichno-osviti/>).

Партнерами в організації заходу виступили заклади освіти, що мають цінний досвід проведення різних видів практики в Україні, упроваджують інновації у процес практичної підготовки майбутніх педагогів: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Бердичівський педагогічний фаховий коледж,

Київський професійно-педагогічний коледж імені Антона Макаренка та ін.

У роботі заходу взяли участь понад 50 учасників – науковців, викладачів, учителів, методистів. Модератором заходу виступила **Мирослава Вовк**, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти ШООД імені Івана Зязюна НАПН України, що схарактеризувала тенденції практичної підготовки майбутніх педагогів у вітчизняних закладах вищої педагогічної освіти (збереження традицій проведення практик, інноваційність, прагматичність, використання інноваційних форм, методів і технологій тощо).

Досвід організації навчальних і виробничих практик майбутніх учителів мистецьких дисциплін у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка представила **Олена Лобач**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики. Потенціал інноваційних педагогічних технологій у підготовці майбутніх викладачів мистецьких дисциплін у ході проведення магістерської практики розкрила старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти **Світлана Соломаха**.

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» **Оксана Цюняк** узагальнила теоретичні і практичні досягнення закладу в організації різних видів практики в університеті, зокрема у підготовці сучасних учителів початкових класів.

Унікальним є досвід проведення різних видів практики (навчальної польової, позакласної виховної та ін.) у підготовці вчителів початкового навчання в Івано-Франківському коледжі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», який візуалізувала викладач закладу **Людмила Ликтей**.

Методики та техніки інклюзивного навчання в практичній діяльності студентів закладів фахової передвищої освіти на основі досвіду Бердичівського педагогічного фахового коледжу представили викладачі музично-теоретичних дисциплін **Оксана Літкович і Наталія Мельник**. Досвід організації практики у

процесі професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання на прикладі Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка було висвітлено у виступі кандидата педагогічних наук, викладача-методиста **Ніни Гомелі**.

У ході обговорення результатів засідання було з'ясовано, що сучасний педагог має широкі можливості для професійного розвитку в умовах неформальної освіти. На жаль, у більшості закладів освіти відсутній механізм визнання результатів неформального навчання та нівелювання їх значення у кар'єрному сходженні педагога. Рідкісне виключення являє собою Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, де вченою радою університету затверджено Положення про порядок визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та інформальній освіті (протокол № 9 від 27 лютого 2020 року), із яким можна ознайомитись за покликанням <http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/neformalna-ta-informalna-osvita.pdf>. Проте залишається актуальною проблема розроблення сертифікованих програм у межах наукової установи, що має вагомі ресурси для професійного й особистісного розвитку педагогічного персоналу (вчителів закладів середньої освіти, викладачів закладів вищої освіти, методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти, тренерів для навчання різних категорій дорослих).

Актуалізується проблема дистанційного навчання різних категорій дорослих через посередництво мережевих технологій, а також створення інформаційного ресурсу – віртуальної платформи педагогічної освіти, яка має включати досягнення наукових інституцій, закладів вищої і післядипломної педагогічної освіти та репрезентувати здобутки української й зарубіжної теорії і практики педагогічної освіти.

Було рекомендовано: у співпраці науковців і викладачів-практиків узагальнити методичні напрацювання закладів фахової передвищої і вищої освіти у здійсненні практичної підготовки майбутніх педагогів у межах аналітичних матеріалів; ініціювати опитування викладачів фахової передвищої і вищої педагогічної освіти з метою виявлення проблем проведення різних видів

практики; презентувати інноваційний досвід організації практичної підготовки, сформований у регіональних закладах педагогічної освіти, у засобах масової інформації, у соціальних мережах; висвітлити здобутки викладачів, науковців щодо інновацій у практичній підготовці майбутніх учителів у фахових виданнях з освітніх і педагогічних наук («Естетика і етика педагогічної дії», «Імідж сучасного педагога» тощо).

Мирослава Вовк, Олена Лобач

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрощук Ірена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, начальник сектору професійного розвитку педагогічних працівників ДУ «Український інститут розвитку освіти» (м. Київ).

E-mail: irenandro@gmail.com

Баніт Ольга Василівна – доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ). E-mail: olgabanit@ukr.net

Бурназова Віра Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ). E-mail: veronik3105@gmail.com.

Вовк Мирослава Петрівна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ). E-mail: miravovk79@gmail.com

Дерда Іван Михайлович – народний артист України, доцент, завідувач вокальної секції кафедри музики факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці). E-mail: i.derda@chnu.edu.ua

Жданова-Неділько Олена Григорівна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава). E-mail: neonylla2015@ukr.net

Зимоля Микола Іванович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич). E-mail: zimok@ukr.net

Ірклієнко Вікторія Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава).

E-mail: vita.irka2@gmail.com

Комишан Юлія Вадимівна – аспірантка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава).

E-mail: julia.komyshan19@gmail.com

Костєвич Олена Олександрівна – вчитель музичного мистецтва / мистецтва ЗЗСО №52, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) Бердянського державного педагогічного університету (м. Маріуполь). E-mail: elenakostevich1202@gmail.com.

Котелянець Юлія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький). E-mail: youliana15us@gmail.com

Кучерявий Олександр Георгійович – доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ). E-mail: oleksandr.kuch@ukr.net

Лисакова Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ). E-mail: ir.lysakova@gmail.com

Лобач Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава). E-mail: lobachelena@gmail.com

Мохірєва Юлія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член Національної спілки художників України (м. Полтава). E-mail: polkafom@gmail.com

Петренюк Дмитро Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький). E-mail: dmytrotheukrainian@ukr.net

Прусова Леся Віталіївна – хореограф, викладач кафедри хореографії Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ). E-mail: l.prusova@kubg.edu.ua

Семініхіна Наталія Михайлівна – асистент кафедри іноземних мов економічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; здобувач наукового ступеня «доктор філософії» Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ). E-mail: nseminikhyna@gmail.com

Сулаєва Наталія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, декан психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, заслужена артистка України (м. Полтава). E-mail: pnpu08@gmail.com

Ткаченко Андрій Володимирович – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава). E-mail: neonylla2015@ukr.net

Ходацька Ольга Миколаївна – вчитель-методист гімназії-інтернату №13, аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ). E-mail: omhodatska@gmail.com

Філіпчук Георгій Георгійович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України (м. Київ). Email: georg.filipchuk@gmail.com

Якубовська Марія Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства (м. Київ). E-mail: mmamariat92@gmail.com

Яніцка-Панек Тереза – професор Державного закладу вищої освіти імені Стефана Баторія у Скерневіцах (м. Скерневиці, Республіка Польща). E-mail: tjanickapanek@tlen.pl

ABOUT THE AUTHORS

Androshchuk Irena – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Sector for Professional Development of Teachers of the State Institution "Ukrainian Institute for Educational Development" (Kyiv, Ukraine). E-mail: irenandro@gmail.com

Banit Olha – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher at the Department of Andragogy of the Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: olgabanit@ukr.net

Burnazova Vira – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Art Disciplines and Methods of Teaching Berdiansk State Pedagogical University (Berdiansk, Ukraine). E-mail: veronik3105@gmail.com.

Derda Ivan – People's Artist of Ukraine, Associate Professor, Head of the Section of the Department of Music of the Faculty of Pedagogy, Psychology and Social Work, Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi (Chernivtsi, Ukraine). E-mail: i.derda@chnu.edu.ua

Filipchuk Heorhii – doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: georg.filipchuk@gmail.com

Irkliienko Viktoriia – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: vita.irka2@gmail.com

Janicka-Panek Teresa – Professor of the Stefan Batory State Institution of Higher Education in Skierniewice (Skierniewice, Poland). E-mail: tjanickapanek@tlen.pl

Khodatska Olha – Teacher-methodologist of the Boarding School №13, Post-graduate Student of the Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: omhodatska@gmail.com

Komyshan Yuliia – Post-graduate Student at the Department of General Pedagogy and Andragogy of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: julia.komyshan19@gmail.com

Kostievych Olena – Teacher of Music Art / Art at Secondary Educational Institution №52, Master Student, Specialty 014 Secondary Education (Music

art) of Berdiansk State Pedagogical University (Mariupol, Ukraine). E-mail: elenakostevich1202@gmail.com.

Kotelianets Yuliia – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Kropyvnytskyi, Ukraine). E-mail: youliana15us@gmail.com

Kucheriavyi Oleksandr – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Senior Researcher at the Department of Theory and Practice of Pedagogical Education named after I. Ziaziun of Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine (Kyiv, Ukraine).
E-mail: oleksandr.kuch@ukr.net

Lisakova Irina – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Management and Innovative Technologies of Socio-Cultural Activities of National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine). E-mail: ir.lysakova@gmail.com

Lobach Olena – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: lobachelena@gmail.com

Mokhirieva Yuliia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Fine Arts of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Member of the National Union of Artists of Ukraine (Poltava, Ukraine). E-mail: polkafom@gmail.com

Petreniuk Dmytro – Post-graduate Student at the Department of Pedagogy and Management of Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Kropyvnytskyi, Ukraine).
E-mail: dmytrotheukrainian@ukr.net

Prusova Lesia – Choreographer, Lecturer at the Department of Choreography of Institute of Arts of the Borys Hrinchenko University of Kyiv (Kyiv, Ukraine). E-mail: l.prusova@kubg.edu.ua

Seminikhyna Nataliia – Assistant Professor at the Department of Foreign Languages of Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Ph.D Student at Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: nseminikhyna@gmail.com

Sulaieva Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Dean of the Faculty of Psychology and Pedagogy of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Honored Artist of Ukraine (Poltava, Ukraine).
E-mail: pnpu08@gmail.com

Tkachenko Andriy – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Ivan Ziaziun Department of Pedagogical Skills and Management of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine).

Vovk Myroslava – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Content and Technologies of Pedagogical Education of the Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

E-mail: miravovk79@gmail.com

Yakubovska Mariia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Information, Library and Book Affairs of Ukrainian Academy of Printing (Kyiv, Ukraine).

E-mail: mmamariat92@gmail.com

Zhdanova-Nedilko Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Ivan Ziaziun Department of Pedagogical Skills and Management of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Poltava, Ukraine). E-mail: neonylla2015@ukr.net

Zymomria Mykola – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Department of Germanic Languages and Translation Studies of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine).

E-mail: zimok@ukr.net

Наукове видання

**ЕСТЕТИКА І ЕТИКА
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ**

Збірник наукових праць

Випуск 22

Головний редактор – *Г. І. Сотська*
Науковий і літературний редактор – *М. П. Вовк*
Літературний редактор іноземних текстів – *О. М. Палеха*
Відповідальний секретар – *О. О. Лобач*
Коректор – *О. О. Лобач*
Художньо-технічний редактор – *Ю. В. Грищенко*
Комп'ютерна верстка – *С. В. Ходаківська*

Адреса редакції:

04060, м. Київ, вул. Максима Берлінського, 9,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України,
відділ змісту і технологій педагогічної освіти

e-mail: vpee2011@ukr.net

Web-сайт: <http://aesthetethicredaction.pnpu.edu.ua>

Довідки за телефонами:

(066) 940-93-84 (Лобач Олена Олександрівна)

(067) 258-02-96 (Вовк Мирослава Петрівна)

*Редакційна колегія зберігає за собою право на редагування і скорочення статей.
Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції. Автори несуть
повну відповідальність за опублікований матеріал
(за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв
та інших відомостей).*

Підписано до друку 01.12.2020 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний
Ум.-друк. арк. 13,02. Обл.-вид. арк. 11,96.
Наклад 100 прим. Зам. № 2201-21.

Виготовлювач ТОВ «Галком»
93115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013

Scientific edition
**AESTHETICS AND ETHICS
OF PEDAGOGICAL ACTION**

Collection of scientific papers

Issue 22

Editor-in-chief – *H. I. Sotska*

Scientific and Literary editor – *M. P. Vovk*

Literary editor of foreign texts – *O. M. Palekha*

Executive secretary – *O. O. Lobach*

Corrector – *O. O. Lobach*

Artistic and technical editor – *Yu. V. Hryshchenko*

Computer layout – *S. V. Khodakivska*

Editorial office address:

04060, Kyiv city, 9, Maksyma Berlynskogo St.,
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education
of NAPS of Ukraine,
Department of content and technologies of pedagogical education

e-mail: vpee2011@ukr.net

Website: <http://aesthetethicpedaction.pnpu.edu.ua>

Information by phone:

(066) 940-93-84 (*Lobach Olena Oleksandrivna*)

(067) 258-02-96 (*Vovk Myroslava Petrivna*)

Editorial board reserves the right to edit and reduce articles. The views of the authors do not always coincide with the editorial board's ones. Authors are fully responsible for published materials (for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names and other information).

Підписано до друку 01.12.2020 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний
Ум.-друк. арк. 13,02. Обл.-вид. арк. 11,96.
Наклад 100 прим. Зам. № 2201-21.

Виготовлювач ТОВ «Галком»
93115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013